

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Л. Р. Наливайко
В. М. Олійник

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ
ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Монографія

Дніпро
2019

УДК 340.1+342.56

Н 23

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол №4 від 18 грудня 2018 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Костицький В.В. – професор кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;

Балинська О.М. – проректор Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Наливайко Л. Р., Олійник В. М.

Н 23 Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія.
/ Л. Р. Наливайко, В. М. Олійник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 192 с.

ISBN 978-617-7665-73-0

Монографія присвячена загальнотеоретичним проблемам взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Проаналізовано наукові дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Сформульовано визначення поняття «методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства», розкрито її систему. Акцентовано, що принципи взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства доцільно уніфікувати у трирівневу систему: загальні, галузеві та спеціальні принципи та проаналізовано їх. Визначено елементи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Розкрито особливості вітчизняної практики інформаційної взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Проаналізовано сучасний стан громадського контролю за діяльністю органів судової влади. Досліджено зарубіжний досвід взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Видання розраховано на науковців, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, викладачів, здобувачів вищої освіти, громадські організації, а також усіх тих, хто цікавиться проблематикою ефективності взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

ISBN 978-617-7665-73-0

© Автори, 2019

© ДДУВС, 2019

З М І С Т

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	8
1.1 Наукові дослідження проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: гене́за та перспективи	8
1.2 Методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: поняття та система	35
1.3 Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: поняття та структура	57
1.4 Системно-структурний підхід у взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні	75
Висновки до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	100
2.1 Вітчизняний досвід інформаційної взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства	100
2.2 Громадський контроль за діяльністю органів судової влади: вітчизняна та зарубіжна практика	119
2.3 Зарубіжний досвід взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства	135
Висновки до розділу 2	152
ВИСНОВКИ	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	161

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
ЦК України – Цивільний кодекс України
ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України
КСУ – Конституційний Суд України
РЄ – Рада Європи
РСУ – Рада суддів України
ВРП – Вища рада правосуддя
ВСУ – Верховний Суд
ЄАС – Європейська асоціація суддів
ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКЕП – Європейська комісія з питань ефективності правосуддя
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ООН – Організація Об'єднаних Націй
США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Гарантування захисту та неухильного дотримання прав людини передбачає, у тому числі ефективну, прозору, відкритую діяльність органів судової влади. Органам судової влади відводиться центральне місце у правозахисному механізмі. На сучасному етапі розвитку Української державності органи судової влади неможна визначити як такі, що функціонують повноцінно та ефективно, відповідно до встановлених міжнародних стандартів та кращих зарубіжних практик у судовій сфері й такі, яким би довіряла громадськість.

Судова влада має системоутворюючий характер, адже виступає регулятором життєдіяльності держави та суспільства, їх розвитку та єдності. Однією із ознак правової держави традиційно визнається незалежність суду і здійснюваного ним правосуддя. Для досягнення цієї мети необхідна модернізація всієї національної системи судової влади, програма кардинальних та результативних змін у судовій гілці влади. Особлива увага при цьому приділяється питанню взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

В ефективній комунікації зацікавлені як органи судової влади, так й інститути громадянського суспільства. В Україні існують усі передумови для створення нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, серед яких слід виділити наявність суспільного запиту на реформи державного апарату та підвищення рівня правової свідомості українських громадян. Оновлення галузевого вітчизняного законодавства та інші заходи поки не забезпечили дієвого механізму взаємодії суду та громадськості, що у сукупності зумовлює необхідність переосмислення багатьох теоретичних засад у цій сфері з урахуванням визнаних міжнародних стандартів та кращих зарубіжних практик.

Лібералізація суспільної думки сприяла підвищенню інтересу до обраної проблематики як в Україні, так і поза її межами. Тож

нині актуальність проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства обумовлена як теоретичним, так і практичним характером.

Тематика діяльності судової влади та розвитку громадянського суспільства почала розглядатися ще такими відомими мислителями, як Аристотель, Платон, Цицерон, Т. Аквінський, Г. Гроцій, Б. Спіноза, А. Гамільтон, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіль, Дж. Джей, Л. Дюгі, Е. Дюркгейм, Ж.-П. Марат, Дж. Медісон, М. Вебер, Г. В. Ф. Гегель, Є. Ерліх, Р. фон Ієрінг, І. Кант, Г. Кельзен, Е.-Ж. Сійєс, В. Анохін, М. Байтін, В. Блажеєв, А. Боннер, Є. Васьковський, К. Гаджієв, Ю. Гамбаров, І. Гесен, А. Гольмстейн, А. Градовський, М. Давидов, Р. Дворкін, С. Дмитрієв, С. Дністрянський, М. Духовський, В. Енгельман, І. Ільїн, О. Іюффе, В. Кіров, А. Коні, І. Мордухай-Болтовський, Є. Нефедьєв, Т. Парсонс, А. Пестржецький, М. Полянський, І. Решетнікова, Н. Розін, В. Соловійов, Л. Таубер, М. Філіппов, І. Фойницький, Д. Фурсов, Ф. А. Хайєк, В. Халіпов, Г. Л. А. Харт, В. Шеїн, Т. Яблочков та ін.

На сучасному етапі значний вклад у питання функціонування органів державної влади, зокрема судової, та інститутів громадянського суспільства зробили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як В. Авер'янов, Р. Алексі, С. Алексєєв, Е. Аннерс, Ю. Барабаш, Д. Баронін, Ж.-Л. Бержель, У. Блекстон, С. Бобровник, В. Боняк, Е. Бредлі, В. Бринцев, М. Бурдін, А. Гамільтон, В. Городовенко, Ю. Грошевий, Д. Дж. Джиффорд, Дж. Джей, К. Девіс, Л. Добробог, В. Долежан, В. Кампо, С. Ківалов, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, О. Лейст, І. Марочкін, М. Марченко, Л. Москвич, О. Мурашин, Дж. Оберто, О. Петришин, В. Погорілко, С. Прилуцький, О. Святоцький, А. Селіванов, В. Сіренко, В. Скоморовський, О. Скрипнюк, В. Смородинський, М. Строгович, Т. Струс-Духнич, В. Тацій, В. Тихий, Ю. Тодика, П. Уокер, В. Федоренко, Л. Фрідмен, Г. Христова, Н. Чепурнова, В. Чіркін, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, М. Шоу, О. Ярмиш та ін. Роботи вказаних авторів заклали фундамент у дослідження обраної проблематики.

Безпосередньо дисертаційні та монографічні роботи в межах юридичної науки проблемі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства присвятили М. Вільгушинський, П. Каблак; з позицій політології – Л. Вінокурова та ін. Аналіз

науково-дослідних робіт з питання взаємодії суду та громадськості надав можливість констатувати, що комплексні опрацювання цієї проблематики з позицій науки теорії держави і права майже не здійснювалися, лише переважно в поодиноких наукових публікаціях. Відсутність системних теоретико-правових досліджень з фундаментальної проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства суттєво збіднює вітчизняну правову доктрину та потребує заповнення цієї прогалини шляхом теоретичного осмислення і практичного вирішення. Важливим є врахування особливостей інформатизації суспільного і державного розвитку, оскільки запровадження інформаційних технологій у судах є шляхом до прозорості в діяльності судів. Комплексний підхід здатен забезпечити повноцінне вирішення конкретного наукового завдання – взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Розділ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ
ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

**1.1. Наукові дослідження проблеми взаємодії органів судової
влади та інститутів громадянського суспільства: генеза
та перспективи**

Активізація демократичних трансформацій, що почалися у світі наприкінці ХХ ст. та набирають ще більших обертів у ХХІ ст., спрямовані на забезпечення прав і свобод людини і громадянина, формування якісно нових ринкових відносин, розвитку політичної, соціально-економічної, духовної та культурної сфер суспільства, транспарентності органів публічної влади. Гарантування захисту та неухильного дотримання прав людини передбачає, у тому числі ефективну, незалежну та відкриту діяльність органів судової влади. Органам судової влади відводиться центральне місце у правозахисному механізмі. Судова влада має системоутворюючий характер, адже виступає регулятором життєдіяльності держави та суспільства, їх розвитку та єдності.

Вітчизняні та зарубіжні науковці продовжують звертатися до тематики формування справедливого та неупередженого правосуддя на регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях; науковими доробками забезпечена проблематика розвитку інститутів громадянського суспільства як фундаменту становлення відкритої держави. Проте дискусії сучасних дослідників на тему діяльності суду та розвитку громадянського суспільства, враховуючи погляди мислителів різних епох, що здійснили фундаментальний вплив на становлення науки та суспільства, сьогодні ще більше загострюються, оскільки виникає термінова потреба у пошуку новітніх та удосконаленні існуючих шляхів взаємодії вказаних суб'єктів. Недостатність комплексних загальноправових розвідок проблематики

взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства унеможлиблює ефективний розвиток цього процесу.

У зв'язку із вказаним значної уваги державних та громадських діячів, експертів та ін. вимагають питання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в межах юридичної доктрини, й особливо з позицій науки теорії держави і права.

Як майже й будь-яка сучасна наукова проблема, так і тематика діяльності судової влади та розвитку громадянського суспільства почала розглядатися ще такими відомими мислителями, як Аристотель, Платон, Цицерон, Т. Аквінський, Г. Гроцій, Б. Спіноза, А. Гамільтон, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіль, Дж. Джей, Л. Дюгі, Е. Дюркгейм, Ж.-П. Марат, Дж. Медісон, М. Вебер, Г. В. Ф. Гегель, Є. Ерліх, Р. фон Ієрінг, І. Кант, Г. Кельзен, Е.-Ж. Сійєс, В. Анохін, М. Байтін, В. Блажеєв, А. Боннер, Є. Васьковський, К. Гаджієв, Ю. Гамбаров, І. Гесен, А. Гольмстейн, А. Градовський, М. Давидов, Р. Дворкін, С. Дмитрієв, С. Дністрянський, М. Духовський, В. Енгельман, І. Ільїн, О. Іоффе, В. Кіров, А. Коні, І. Мордухай-Болтовський, Є. Нефедьєв, Т. Парсонс, А. Пестржецький, М. Полянський, І. Решетнікова, Н. Розін, В. Соловйов, Л. Таубер, М. Філіппов, І. Фойницький, Д. Фурсов, Ф. А. Хайєк, В. Халіпов, Г. Л. А. Харт, В. Шеїн, Т. Яблочков та ін. [5; 11; 12; 13; 14; 30; 31; 59; 82; 83; 94; 95; 97; 98; 113; 116; 121; 123; 130; 151; 152; 153; 169; 170; 174; 194; 195; 270; 271; 330; 334; 335; 445; 457; 458; 464; 468; 475; 481; 482; 493; 503].

Соціальна необхідність появи суду викликана потребою різних суб'єктів правових відносин у можливості попередити насильницьке вирішення спорів у формі комунікації [240]. Виникнення суду як окремої форми людських відносин пов'язано з ранніми стадіями не тільки людської цивілізації, а й самого розвитку людини як істоти соціальної [358, с. 382]. Ще до появи держави у суспільстві існував такий спосіб владного регулювання, як судове вирішення спорів, яке здійснювалося то в магичній, то в арбітражній формах [34, с. 201; 442, с. 15]. Тому сьогодні статус суду у системі суспільно-правових відносин обумовлюється первинністю його соціальної природи над державною [38, с. 179]. Разом із тим, судова гілка влади має універсальний характер, адже виступає суб'єктом реалізації державних функцій.

З виникненням держави правосуддя стає прерогативою верховного носія влади, поступово виділяється особливий судовий стан – магістрати (в Стародавньому Римі – посадові особи, які виконували судові обов'язки). У новий час формується концепція вже самостійної і незалежної судової влади, що діє окремо від законодавчої і виконавчої [442, с. 15]. Отже, якщо на початку свого історичного розвитку завданням суду було врегулювання спору між конфліктуючими сторонами, то з часом, коли суд став окремою гілкою державної влади, виникла потреба забезпечити його відкритість до громадськості та ведення діалогу між ними.

Забезпечення незалежної й високопрофесійної судової діяльності передбачає урахування багатовікового історичного досвіду західної цивілізації – досвіду відмови від права сили (державної сваволі як соціального регулятора) на користь сили права [433, с. 172]. Ступінь самостійності, незалежності й авторитету судової влади в європейських державах визначається історичними особливостями, традиціями, рівнем правосвідомості та правової культури суспільства, пануванням тоталітарної або правової державності й інших чинників [292, с. 18; 433, с. 172].

На сучасному етапі розвитку Української державності органи судової влади неможна визначити як такі, що функціонують повноцінно та ефективно, відповідно до встановлених міжнародних стандартів та кращих зарубіжних практик у судовій сфері й такі, яким би довіряла громадськість. Суспільна довіра є основою легітимності органів судової влади. Однак, згідно статистичних даних близько 70% громадян України не довіряють/більше не довіряють, ніж довіряють національним органам судової влади [89, с. 29]. Такий показник негативно впливає на подальший розвиток співробітництва суду та громадськості.

Разом із тим, як свідчить історичний досвід, поки що в жодній країні світу не створено ідеальної судової системи, яка б працювала без збоїв: у цій сфері часто трапляються помилки, прорахунки, зловживання тощо [442, с. 4]. Вдосконалення сучасного галузевого законодавства, реформування судової системи, що проводиться час від часу, закладає фундамент для розвитку демократичної та відкритої системи суду, однак лише цих заходів недостатньо, важливим є визначення подальших необхідних перетворень у цій сфері, що забезпечить належний рівень взаємодії органів судової влади та ін-

ститутів громадянського суспільства.

З метою підвищення престижу вітчизняного правосуддя, формування судової системи відповідно до найкращих світових практик, слід звернутися до наукових доробків у цій сфері. Адже вдосконалення правового статусу суду, забезпечення його транспарентності, легітимності, ефективного функціонування, впровадження в роботу суду інформаційно-комунікаційних технологій, доступність громадськості до суду, інформації, що знаходиться в його розпорядженні та ін. – соціально-правова основа взаємодії суду та суспільства.

Проблеми щодо місця судової гілки влади у системі поділу органів державної влади, правового статусу суду, поняття, сутності, ознак, функцій судової влади, принципів діяльності органів судової влади, законодавства про судоустрій і статус суддів тощо вивчали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Є. Абросімова, В. Авер'янов, О. Айкман, Р. Алексі, С. Алексєєв, Е. Аннерс, В. Бабкін, Ю. Барабаш, Д. Баронін, Г. Батуров, Ж.-Л. Бержель, Г. Берман, У. Блекстон, Д. Боіс, С. Братусь, Е. Бредлі, В. Бринцев, Н. Вапнярчук, А. Венгеров, В. Венедиктов, В. Виноградов, М. Вітрук, А. Власенко, Н. Власенко, А. Гамільтон, С. Герасименко, В. Городовенко, Ю. Грошевий, Д. Дж. Джиффорд, Дж. Джей, К. Девіс, В. Долежан, О. Дудченко, В. Жуйков, В. Єгорова, А. Ізваріна, О. Калашник, В. Кампо, С. Ківалов, М. Клеандров, С. Ковальова, М. Козюбра, І. Коліушко, А. Колодій, М. Колоколов, В. Костицький, М. Костицький, І. Кресіна, В. Кривенко, Ю. Крючко, І. Кузнецова, Р. Куйбіда, В. Лаговський, О. Лейст, В. Лебедев, Д. Ліпинський, Л. Лунц, Н. Малєїн, М. Малишко, П. Мангуссон, І. Марочкін, М. Марченко, М. Матузов, Л. Москвич, О. Мурашин, Р. Мюллерсон, І. Назаров, В. Нерсесянц, С. Нечипорук, Дж. Оберто, М. Панов, О. Петришин, І. Петрухін, В. Погорілко, С. Прилуцький, Ю. Притика, І. Рекецька, Ю. Ремєскова, В. Ржевський, О. Саленко, М. Де Сальвіа, О. Святоцький, А. Селіванов, Н. Сібільова, В. Сіренко, О. Сироїд, О. Скрипнюк, В. Смородинський, В. Стефанюк, М. Строгович, Т. Струс-Духнич, М. Суховій, В. Тацій, В. Тertiшник, В. Тихий, О. Тодика, Ю. Тодика, В. Туманов, П. Уокер, В. Федоренко, Л. Фрідмен, Г. Христова, В. Цветков,

В. Чебан, Н. Чепурнова, В. Чіркін, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, В. Шишкін, М. Шоу та ін. [1; 3; 7; 18; 20; 38; 45; 51; 52; 108; 128; 135; 164; 168; 182; 183; 184; 215; 225; 229; 233; 249; 250; 261; 274; 276; 280; 289; 290; 339; 360; 364; 390; 393; 394; 403; 433; 441; 443; 465; 485; 492; 498]. Дослідження вказаними науковцями проводилося в межах різних суспільних наук: філософії, соціології, політології, історії, юриспруденції. Переважна більшість юридичних розробок здійснювалась з позицій конституційного права, адміністративного права, науки судоустрою, міжнародного права, галузевих процесуальних юридичних наук.

Важливим є те, що більшість із вищевказаних дослідників здійснили також фундаментальний внесок у вивчення проблематики формування громадянського суспільства [187; 188; 206; 207; 214; 282; 283; 332; 333; 362; 389; 447; 448; 456], розглядаючи таким чином проблеми розвитку правової держави та громадянського суспільства як взаємозалежні та взаємоповпливаючі процеси. Роботи науковців зі вказаної проблематики стали базовими для вивчення питання взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства.

Досліджуючи проблеми правового статусу судової влади в Україні М. Суховій справедливо наголошує, що це явище слід розглядати як ядро нормативно-правового вираження основних засад у процесі реалізації своїх повноважень судовою владою, оскільки саме в правовому статусі вони (засади) втілюють найвищі цінності демократичної правової держави: законність, доступність, рівність тощо [442, с. 28]. Д. Баронін вважає, що правовий статус суду є комплексним поняттям, яким фіксується система правових можливостей суду як учасника правовідносин, що складаються в процесі виконання судом своїх функцій [38, с. 177]. Автор вказує на полісистемність природи судової влади, оскільки вона є учасником суспільно-, судово- та державно-правових відносин.

Практично важливим є висновок Т. Струс-Духнич з приводу того, що судова влада не повинна асоціюватися лише із судовою системою. Судова влада має охоплювати всю судову систему й суддівський корпус, і апарат судів, приміщення, в яких суди розміщені, елементи суб'єктів організаційного та ресурсного забезпечення та реалізовуватися не тільки через правосуддя, а й через інші форми (функції). Наскільки важлива наявність повноцінної судової влади

у державі і правосуддя для демократичного суспільства, настільки ж необхідне гарантоване й повноцінне суддівське самоврядування, кадрове, фінансове та інше забезпечення судової влади. Ці елементи взаємозалежні і тому мають перебувати в межах однієї гілки влади [433, с. 36]. Комплексне забезпечення функціонування суду та його правового статусу, ефективна реалізація суддями своїх прав і обов'язків виступає гарантією відкритого діалогу суду та громадськості.

Перманентний процес проведення судових реформ спрямований на інтегрування демократичних ідей правосуддя у національну систему. Різні аспекти реформування судової влади в Україні та зарубіжних державах вивчали О. Антонюк, С. Балан, Є. Бірюкова, Т. Галайденко, А. Гуськова, М. Кравчик, І. Коліушко, М. Колоколова, Р. Куйбіда, В. Малиновський, А. Марцинкевич, І. Назаров, С. Обрусна, М. Оніщук, В. Онопенко, І. Самсін, С. Слінько, М. Сірий, В. Стефанюк, О. Яновська та ін. [92; 211; 224; 226; 251; 296; 406; 430].

М. Кравчик наголошує, що метою судової реформи є реальна реалізація права кожного на справедливий судовий розгляд його справи незалежним професійним та неупередженим судом і забезпечення такого рівня правової культури у суспільстві, який гарантуватиме практичну реалізацію принципу верховенства права в Україні. Зазначена мета досягається як через створення дієвих механізмів очищення судової системи від непрофесійних, корумпованих та політично заангажованих суддів, так і через реформування існуючої системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, підвищення рівня правової культури громадян України [211, с. 13-31, 110]. Реформування судової влади є одним із пріоритетних завдань у процесі державотворення та правотворення в Україні. Попередній досвід реформування чи вдосконалення роботи суду та суддів у більшій мірі визначався потребами окремих впливових груп, фрагментарністю та поверхневистю. Сьогодні ж цей підхід поступово втрачає свою актуальність. Участь та врахування компетентної думки громадськості в ході модернізації судової влади в Україні уможливить результативне співробітництво суду та суспільства.

Трансформація судової системи є обов'язковою умовою вхо-

дження України до Європейського Союзу. В Угоді про асоціацію з Європейським Союзом Україною задекларовано намір модернізувати національну судову систему, в першу чергу на законодавчому рівні. У цьому контексті з метою забезпечення справедливого правосуддя та налагодження комунікації органів державної влади, зокрема судової, з суспільством українським законодавцем внесено зміни та доповнення до чинних нормативно-правових актів і прийнято низку нових: Закони України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р., «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р., «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 р., «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р., «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р., Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. тощо. Окремо слід відзначити розроблення рамкової системи оцінювання роботи суду «Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи», затверджену Радою суддів України від 2 квітня 2015 р.

Складовою судової реформи є внесення змін до процесуальних кодексів. Так, робочою групою Ради з питань судової реформи при Президентові України було розроблено проекти змін до процесуальних кодексів: Кодексу адміністративного судочинства України; Цивільного процесуального кодексу України; Кримінального процесуального кодексу України; Господарського процесуального кодексу України [463].

Слід наголосити, що вдосконалення законодавства та його гармонізація з міжнародними стандартами – значуща складова підвищення транспарентності та ефективності функціонування суду, проте не меншу роль має практика застосування цієї нормативно-правової бази.

Тому не можна не відзначити важливої ролі для модернізації української судової влади прийнятих резолюцій Парламентською Асамблеєю Ради Європи, діяльності та рішень Європейського суду з прав людини, рекомендацій та висновків Комісії Ради Європи «За демократію через право» та ін. [8; 66; 67; 68; 69; 71; 72; 73; 74; 75].

Значну роль у реформуванні національної судової системи сьогодні відіграє проект «Справедливе правосуддя», що функціонує в

Україні з 2011 р. у співпраці з Урядом та громадянським суспільством й зосереджує роботу на п'яти основних завданнях: 1) розробка законодавчої та регуляторної бази судової реформи, яка відповідає європейським та міжнародним нормам і сприяє підзвітності та незалежності судової влади; 2) підвищення рівня прозорості та підзвітності діяльності ключових судових установ; 3) підвищення професіоналізму та ефективності судової системи України; 4) посилення ролі громадських організацій у проведенні моніторингу та підтримці ходу судової реформи; 5) впровадження положень Закону «Про очищення влади» [380]. Учасниками Проекту проведено низку

теоретико-прикладних та соціологічних досліджень [27; 55; 86; 87; 115; 286; 327 та ін.]; запропоновано вагому кількості рекомендацій та пропозицій прикладного змісту щодо удосконалення функціонування органів судової влади України.

Серед останніх здобутків проекту «Справедливе правосуддя» слід відзначити:

– Національне опитування суддів щодо реформування судової системи та виконання Законів України: «Про відновлення довіри до судової влади», «Про очищення влади», «Про забезпечення права на справедливий суд»: узагальнені результати дослідження. У документі надано узагальнені результати опитування суддів: проаналізовано гендерний баланс; вікову структуру та професійний досвід суддів; охарактеризовано умови праці. Значну увагу надано темі судової реформи в Україні в частині сприйняття суддями умов праці, ставлення до процесів перевірки та люстрації, а також до новацій законодавства про судоустрій [287];

– Всеукраїнське опитування громадян: ставлення до демократичних змін у політичній та суспільній сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні. Основним завданням роботи стало з'ясувати думку громадян України щодо демократичних змін у політичній та суспільній сферах, проведення судової реформи та впровадження процесу очищення влади в Україні [89];

– Опитування думки суддів України щодо реформування судової системи України та виконання законів України «Про відновлення довіри до судової влади», «Про очищення влади» та «Про забезпечення права на справедливий суд». У роботі з'ясовано думку

суддів України щодо реформування судової системи України, відновлення довіри громадян України до судової влади, виконання законів України «Про відновлення довіри до судової влади», «Про очищення влади» та «Про забезпечення права на справедливий суд»; визначено ефективність процесу реформування судової системи та здійснено пошук шляхів підвищення її ефективності враховуючи думку суддів [317];

– Всеукраїнське опитування громадян щодо демократичних змін у політичних та суспільних сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні: узагальнюючі результати дослідження 2016 року та порівняння з даними за 2015 рік. Окрім іншого, у роботі значна увага приділена питанням здійснення процесу очищення судової влади, надано соціально-демографічну оцінку групам респондентів залежно від їх позиції щодо сприйняття люстрації [411].

Суд здійснює захист порушених прав, але тільки в рамках правової політики держави, при цьому основним завданням суду є справедливо вирішувати спори і конфлікти в суспільстві, а це вимагає об'єктивності, неупередженості, свободи від політичної кон'юнктури [442, с. 25]. Судово-правова реформа спрямована на підвищення якості та ефективного функціонування судів, їх самостійності та незалежності. Лише реальна, а не декларативна самостійність та незалежність судової влади забезпечить справедливість, законність судового розгляду справи.

Репрезентація суду як незалежного та самостійного органу державної влади у процесі взаємодії з іншими органами влади та інститутами громадянського суспільства є фундаментом розвитку сучасної системи судової гілки влади. Питання незалежності та самостійності органів судової влади вивчали А. Алексєєв, В. Городовенко, І. Михайловська, В. Потапенко, І. Самсін, Ю. Северин, В. Стефанюк, В. Терьохін, Ю. Тихомиров та ін. [109; 110; 262; 269; 350; 406; 409; 430; 451; 454].

Концептуальні основи самостійності судової влади та організаційно-правові гарантії її забезпечення розроблено В. Потапенко; запропоновано систему критеріїв самостійності судової влади: механізм фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення; спосіб виправлення судових помилок; обсяг повноважень в ме-

ханізмі стримувань та противаг; значення судової практики в механізмі державного управління; гарантії належного виконання судовою владою своїх функцій. Автор розмежує поняття «незалежність суддів» та «самостійність судової влади», що мають тісний органічний зв'язок, обумовлений їх спільною правовою природою. Незалежність судді означає, що він відправляє правосуддя безсторонньо, зазначає дослідник: будь-яким органам, посадовим особам і громадянам забороняється втручатися в діяльність судді й суду в цілому. Самостійність – характеристика судової влади, що передбачає можливість виконання судом своїх конституційних повноважень власними силами й засобами в межах чинного законодавства і без необхідності затвердження рішень судів іншими органами чи посадовими особами [351, с. 8, 177-178]. Такий погляд дослідника матиме позитивний вплив на розвиток правової доктрини та правозастосування у вказаній сфері.

Важливою умовою роботи органів судової влади відповідно до принципів незалежності та самостійності є механізм суддівського самоврядування. Питання суддівського самоврядування розглядали О. Білова, М. Вільгушинський, В. Кривенко, О. Коротун, В. Косарєв, С. Леськів, І. Назаров, С. Штогун та ін. [16; 46; 76; 200; 202; 201; 203; 216; 236; 281; 501].

Умовою налагодження діалогу громадськості з судом є, зокрема, спроможність останнього вирішувати в розумні строки соціально-правові конфлікти відповідно до принципів верховенства права та законності задля досягнення соціальної справедливості. Іншими словами, ефективність судової системи держави. Тематику ефективності діяльності органів судової влади досліджували І. Бондаренко, В. Коваль, Д. Коstrжевський, І. Марочкін, Л. Москвич, В. Сердюк, І. Соловйов, А. Цихацький та ін. [272; 275; 424; 480]. Забезпечення результативної діяльності судової влади в Україні – одне з основних завдань сучасної судової реформи.

І. Соловйов, досліджуючи питання підвищення ефективності функціонування адміністративних судів, поняття їх ефективної діяльності запропонував визначити за допомогою трьох елементів: 1) мета (ціль); 2) засоби (способи); 3) досягнутий результат, та сформулювати як властивість адміністративних судів реально, з найкращим використанням наявних засобів, з найменшими затратами

реалізовувати завдання по здійсненню справедливо-го, неупередженого та своєчасного розгляду публічно-правових спорів та іншої діяльності з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин [424, с. 187-189].

Конструкцією «ефективність судової системи», на думку Л. Москвич, фіксується спроможність судової системи здійснювати реальний позитивний вплив на певні правовідносини, внаслідок чого розв'язується соціальний конфлікт і досягається соціальна справедливість. Концептуальна ідея досконалої організації й функціонування судової системи повинна становити підвалини Стандартів ефективності судової системи. Вчена пропонує визначати рівень ефективності судової системи за 5-ма групами критеріїв і системи відповідних індикаторів: 1) оптимальність судового устрою – доступність і незалежність суду, спеціалізація і стабільність судової системи; 2) досконалість судової процедури – справедливість, неупередженість і своєчасність розгляду й вирішення судових справ; 3) якість кадрового складу судової системи – професіоналізм суддів і працівників апарату суду; 4) ефективність судового управління – управління судовою системою й окремим судом; 5) соціальна ефективність суду – суспільний авторитет й соціальна відповідальність суду, довіра до суду [275, с. 406]. Запропоновані науковцем критерії ефективності судової системи визначають також ефективність взаємодії суду та громадськості.

Аналіз дослідницької літератури дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі до проблем, які суттєво знижують ефективність функціонування судової системи в Україні та відповідно мають негативний вплив на взаємодію суду з громадськістю слід віднести: порушення термінів розгляду справ; високий рівень навантаження суддів; невиконання рішень судів; неналежне фінансово-матеріальне та кадрове забезпечення судових органів; прогалини та колізії законодавства щодо судової діяльності; порушення змістовних та технічних вимог якості підготовки судових рішень; інформаційна закритість судів; наявність корупції у судовій сфері та ін.

У контексті досліджуваної проблематики важливе значення має тема щодо меж реалізації судової влади, тобто, граничні можливості впливу суду на інші органи публічної влади та суспільство загалом чи окремих осіб, групу осіб. Важливий вклад у дослідження

питань меж судової влади здійснили О. Іванець, В. Костицький, В. Мовчан та ін. [155; 266].

Розглядаючи теоретичні та прикладні засади меж судової влади О. Іванець наголошує, що межі її здійснення розрізняють залежно від впливу судової влади на особу, суспільство та державу. Органи судової влади забезпечують відповідні форми і методи організації повновладдя народу в специфічній сфері його здійснення, що включає суспільні відносини, які мають особливу, підвищену цінність для держави. Це виражається в створенні механізму реалізації прав громадянського суспільства і кожної окремої особистості, захисту від зазіхань на встановлений у державі правопорядок, утвердження соціальної справедливості [155, с. 197-202].

Цінним висновком у дисертації В. Мовчана є те, що межами здійснення судової влади щодо суспільства виступають права і свободи цього суспільства, як цілісного суб'єкта суспільних правовідносин, а також його обов'язки і відповідальність, правові статуси держави, громадянських інститутів тощо. Разом із тим, межею виступають моральні принципи рівності, справедливості та милосердя, які повинні застосовуватися всіма суб'єктами суспільних відносин. Автор наголошує, що судова влада щодо суспільства проявляється внутрішньо, тобто через регулювання в межах права і моралі відносин суб'єктів суспільних правовідносин. Таким чином вона впливає на загальний організаційно-функціональний стан суспільства з середини, підтримуючи його стабільність, загальний правопорядок. Судова влада може проявлятися щодо громадянського суспільства ззовні, впливати на його взаємовідносини з державою, особою [266, с. 149, 159]. Це дозволяє констатувати про системоутворюючий характер судової влади, яка виступає регулятором життєдіяльності держави та суспільства, їх розвитку та єдності.

Визнання суспільством права (спроможності) суду виступати арбітром у спорах про право, довіряти йому й погоджуватися з правомірністю рішень суду є ознакою легітимності останнього [38, с. 156-157]. Вважаємо, що це є фундаментальною ознакою існування всієї судової системи.

Безпосередньо свої дослідження проблематиці легітимності судової влади присвятили С. Гладій, І. Марочкін та ін. [99; 100; 101; 102; 248]. Легітимність судової влади автори визначають як рівень

раціонально-правового обґрунтування й морально-психологічного сприйняття судової влади громадянами, визнання її права впливати на соціально-правові процеси, згода й готовність їй підпорядковуватись. До змістовних елементів легітимності судової влади віднесено її легальність, справедливість і доцільність функціонування, а також добровільна згода громадян на її визнання й підкорення її владним наказам [99, с. 181; 248, с. 192-198]. Діалог суду з громадськістю формує рівень довіри останніх до судової влади, що є підґрунтям її легітимності.

Основними формами участі суспільства у процесі її легітимації С. Гладієм визначено: участь у процедурі формування суддівського корпусу, участь у здійсненні судочинства і суспільний контроль за якістю судових рішень [102, с. 151-159]. Проте, автор вважає, що існуючі в Україні форми залучення суспільства до безпосередньої участі у процесі здійснення судочинства не є достатньо ефективними й повною мірою не досягають тієї мети, заради якої вони впроваджені. Науковець вбачає проблему, скоріше, у низькому рівні громадської активності українців, у їх правосвідомості й загальній правовій культурі. У більшості випадків і присяжні, і народні засідателі не виконують ролі ані спостерігачів від громадськості за процедурою вчинення публічної функції – правосуддя, ані ефективних помічників професійному судді у прийнятті справедливого рішення. На жаль, менталітет більшості населення України поки що не дозволяє правильно оцінити надану йому законодавцем можливість залучитися до здійснення судочинства як громадський обов'язок, велику честь і довіру представляти інтереси суспільства при реалізації однієї з державної влади – судової [99, 112]. Отже, з однієї сторони, демократизація взаємовідносин суду та громадськості не може відбутися без залучення останніх до формування суддівського корпусу, з іншого боку, на підставі наукових досліджень та висновків практиків, у тому числі суддів, можна підсумувати, що вказаний механізм потребує суттєвого вдосконалення; необхідною є активізація та належна підготовка громадськості.

Як і раніше, сьогодні відкритими до вирішення залишаються питання доступності суду, рівності громадян перед судом, справедливості судових рішень, транспарентності органів судової влади тощо. Проблематику транспарентності судової влади вивчали О. Автономов, О. Гаврилюк, В. Гончар, М. Джафарова,

В. Кондратенко, М. Лациба, А. Маргарян, О. Мілієнко, О. Овсяннікова, О. Полієва, С. Праскова, О. Фоменко та ін. [91; 105; 193; 230; 246; 265; 297; 325; 343; 356; 473].

Під поняттям «транспарентність судової влади» О. Овсяннікова розуміє стан організації судової системи і юридичної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потреби громадськості в отриманні інформації про механізм функціонування судових інстанцій, про ухвалені судами рішення, структуру, порядок формування та діяльності органів суддівського самоврядування, про підбір та процедуру призначення суддів, їх відповідальність та відповідає закріпленим у міжнародно-правових актах вимогам. Атрибутивними характеристиками транспарентності дослідниця визначає гласність, прозорість та відкритість судової влади. Відсутність хоча б однієї з названих характеристик не дозволяє існувати транспарентності судової влади як інструменту демократії [297, с. 12-49]. У сучасних умовах розвитку суспільства та держави вказані авторкою елементи транспарентності судової влади потребують розширення.

Елементом транспарентності судової влади слід вважати також доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду. Забезпечення реалізації права громадян на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду вивчали О. Бумагін, І. Костенко, О. Мозолєвська, М. Ніколайчук та ін. [15; 54; 205; 267; 293].

Фундаментальним правом людини і громадянина у будь-якій демократичній державі є гарантування та забезпечення права на доступ до правосуддя. На сучасному етапі проблематику права на доступ до правосуддя вивчали Ю. Бисага, В. Бігун, М. Буроменський, В. Буткевич, О. Буткевич, І. Верба, М. Гультай, Д. Зіلالієв, І. Іванов, С. Ківалов, І. Колеснікова, В. Комаров, Ю. Кононенко, В. Кочарян, О. Кружиліна, О. Лемак, Ю. Лобода, А. Лужанський, Р. Масаладжиу, Р. Мелікян, Л. Мірза, Ю. Оборотов, О. Овчаренко, С. Погребняк, І. Приходько, О. Прокопенко, П. Рабінович, А. Руденко, Н. Сакара, А. Селіванов, В. Сідоров, М. Смокович, В. Смородинський, А. Стрижак, Е. Трегубов, Т. Трубнікова, А. Цихацький, В. Шаповал, С. Шевчук, М. Шкіль, М. Штефан, О. Шило та ін. [44; 62; 148; 150; 196; 218; 252; 255; 260; 299; 353; 354; 365; 381; 402; 410; 413; 460; 462; 497; 499]. Справедливо від-

значити, що це питання досліджувалося найбільш широко з позицій адміністративного права, цивільного права, конституційного права, міжнародного права, галузевих процесуальних юридичних наук, філософії права й практично не отримало належного місця серед теоретико-правових досліджень.

Особливо важливим напрямом наукових досліджень в умовах розвитку інформаційного суспільства стали роботи щодо таких явищ, як «електронна держава», «електронний суд», впровадження інформаційних технологій у діяльність органів судової влади: Е. Аблякимов, А. Барікова, С. Белявська, М. Бондаренко, О. Бринцев, І. Булгакова, В. Єльцов, А. Каламайко, І. Камінська, Р. Кирилюк, М. Кравчик, Н. Логінова, А. Паскар, О. Присяжнюк, О. Фонова, В. Чаплинський та ін. [19; 37; 43; 53; 136; 167; 484].

Ґрунтовною є праця Д. Бринцева, в якій здійснено огляд загальних проблем інформатизації суспільства, побудови електронного «нового світового порядку». Визначено проблеми та перспективи електронного правосуддя як однієї з форм електронного урядування. Зроблено огляд стану наукової розробленості проблеми, європейських стандартів та закордонного досвіду з цього питання. Досліджено вітчизняні стратегічні плани розвитку електронного судочинства, стан їх імплементації у чинне законодавство та практику. На основі аналізу та узагальнення досвіду електронного судочинства автором робляться пропозиції, спрямовані на запровадження «Електронного суду» як елементу інформаційного суспільства – самостійної унікальної форми судового процесу, заснованого на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі [53, с. 4-31].

Необхідно наголосити, що усі нововведення проекту «Електронний суд» в Україні спрямовані на додаткові гарантії доступності та відкритості правосуддя та виключення низки зловживань процесуальними правами з боку учасників судового процесу. На думку вчених, плюсами функціонування системи «Електронний суд» є: дотримання процесуальних строків, зниження часових і грошових витрат сторін по доставці документів до суду, підвищення зручності і швидкості обробки документів тощо. Однак, поряд з цим існує досить високий ризик втрати важливої інформації. Ведення електронного документообігу вимагає наявності високих користувацьких навичок у суддів та працівників апаратів суду; розроб-

ки відповідного програмного забезпечення; посилення матеріально-технічної бази суду [211, с. 178]. Проте, не дивлячись на можливі недоліки у цій сфері, поетапне інтегрування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у судову гілку влади є обов'язковим напрямом становлення українського судочинства європейського типу, відкритого до системного діалогу з суспільством.

Системна природа суспільства передбачає обов'язковий зворотний зв'язок між її елементами, додатковими інструментами якого виступають механізми соціальної відповідальності й контролю [38, с. 159]. Відповідальність суддів та контроль за діяльністю органів судової влади – невід'ємна складова судочинства відповідно до принципів верховенства права та законності.

Поза увагою науковців не залишилися питання юридичної відповідальності суддів [65; 146; 180; 209; 222; 223; 244; 300; 341; 342; 346; 404; 466; 491] та проблеми юридичної відповідальності громадян за прояв неповаги до суду [324]. Саме останній напрям не отримав нині належного розгляду науковців, проте має важливий вплив на результативність взаємодії суду та громадян.

Після Революції гідності 2013 р. та її сучасного продовження застосування законодавства про відповідальність за неповагу до суду поєднується з посиленням вимогливості до суддів, схильних до порушень закону при здійсненні судочинства. Повага до судді з боку суспільства і його структур – це позитивне, доброзичливе або принаймні лояльне ставлення до органів судочинства та їх представників, наголошує Л. Остафійчук. Повага до суддів має поєднуватися з їх самоповагою, яка не виключає здатності критично оцінювати свою діяльність (самокритичністю). Прояви неповаги до суду за будь-яких умов не мають позитивного наповнення і являють собою діяння, спрямовані на приниження професійної гідності і авторитету суддів, у тому числі шляхом невиконання процесуальних обов'язків, приписів суду і створення суттєвих перешкод для здійснення судочинства [324, с. 183-184].

Незалежність суддів, як гарантія свободи, поваги до прав людини й неупередженого застосування права, не означає їх безвідповідальності. Проблема пошуку ефективного балансу між свободою розсуду судді та його підзвітністю правовому закону – одне з найскладніших завдань теоретиків права й законодавців [300, с. 6].

Щоб суддя не відчував себе безкарним, потрібно створити умови для удосконалення системи дисциплінарної відповідальності [186, с. 15]. Цей процес має постійно розвиватися, важливо звертатися до зарубіжної практики. Оскільки саме безкарність за реально здійсненні суддею проступки унеможливорює ефективність діалогу суду у цілому та громадськості.

Разом із тим, суд повинен бути захищений від неправомірного впливу на нього з боку суспільства, оскільки він має зберігати статус незалежного суб'єкта [38, с. 162].

Сучасний європейський стандарт наголошує на тому, що підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності може стати неспроможність судді сумлінно та ефективно виконувати свої обов'язки, водночас застерігаючи, що суддя не може нести відповідальність за рішення, скасовані судами вищої інстанції [384]. Вітчизняне законодавство передбачає значно ширший перелік підстав для дисциплінарної відповідальності судді, відповідно до нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. таких підстав налічується 19 (ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

В межах правової науки питання юридичної відповідальності суддів ґрунтовно досліджено у рамках докторської дисертації О. Овчаренко.

Наділення суддів широкими владними повноваженнями щодо розгляду й вирішення юридично значущих справ покладає на них додаткові обов'язки перед суспільством, яке очікує від судової гілки влади задоволення однієї з базових своїх потреб – справедливого вирішення конфліктів. Так, метою інституту юридичної відповідальності судді дослідницею визначено забезпечення захисту й цілісності фундаментального права людини на справедливий суд. Ефективний механізм юридичної відповідальності судді виступає необхідною умовою забезпечення довіри суспільства до судової гілки влади й легітимації правової системи держави в цілому. Інститут юридичної відповідальності судді базується на фундаментальних постулатах про відповідальність державної влади перед народом і суду як її невід'ємному елементу – перед суспільством [300, с. 384-386].

Актуальним для українського суспільства й для багатьох зарубіжних країн залишається питання люстрації, у тому числі суддів.

О. Овчаренко наголошує, що люстрація суддів поєднує ознаки політичної й правової відповідальності, оскільки її підстава обумовлена причетністю судді до певних політичних процесів і подій, а її формальні ознаки, процедура й наслідки визначені в законі [300, с. 15, 386]. Таким чином, люстрацію суддів необхідно розглядати як підставу порушення суддею присяги та законодавства.

Професія судді є однією із найбільш тяжких та відповідальних як у соціальному, так і в юридичному аспектах; її головна особливість полягає у тому, що в результаті здійснення судочинства суспільство очікує на забезпечення/відновлення справедливості, рівноправності людей тощо. Тому нині судді як ніколи раніше перебувають під пильним наглядом суспільства, до того ж як в робочій час, так і поза межами своєї професійної діяльності. Це пов'язано з тим, що суддею повинна бути людина, яка має не лише високий фах та належні практичні навички, а й високі морально-етичні цінності.

Діяльність суду на підставі принципу верховенства права передбачає обов'язково надання конкретній справі не лише правової оцінки, а й розгляд її з точки зору суспільної моралі. Високі морально-етичні та духовні вимоги суддів до себе є основою здійснення справедливого правосуддя. Науковими дослідженнями забезпечено проблематику формування ціннісно-етичної складової у підготовці професійних суддів та здійсненні ними своїх обов'язків такими авторами: Л. Денисенко, М. Клеандров, Ю. Меліхова, Н. Радутна, І. Романова, І. Самсін, О. Сироїд, М. Сьома, Т. Третьякова, І. Фадєєва, О. Шаповалова та ін. [57; 181; 256; 257; 387; 397; 405; 436; 444; 461].

Серед ряду проведених досліджень необхідним вважаємо виокремити наукову роботу «Бути суддею», виданої у 2015 р., що має етично-ціннісне спрямування та підготовлена на основі вітчизняної та зарубіжної судової практики.

Автори роботи роблять справедливий висновок, що професія судді в українському суспільстві тривалий час сприймається лише поверхово: як вершина в піраміді юридичних професій, як престижна робота з широкими гарантіями захисту на рівні закону, як високий щабель у соціумі. Стереотипне уявлення про професію судді часто має й негативне забарвлення: суддя сприймається як символ

вседозволеності та безкарності. Такі судження щодо суддівської професії, на жаль, переважають у суспільстві й сьогодні. Вони й надалі впливають на формування однобокого образу судді в розумінні пересічних громадян, одночасно даючи хибне уявлення про професію тим юристам, які обирають для себе подальшу професійну долю та бажають стати суддею [57, с. 7]. Це, зі зрозумілих причин, має досить негативний вплив на функціонування суду, оскільки відсутність довіри громадськості до органів судової влади прямо впливає на зниження ефективності взаємодії суду та громадянського суспільства.

Бути суддею – це не лише професія, це спосіб життя, комплекс належно відпрацьованих правил поведінки, яких потрібно дотримуватися щодня: як у професійній діяльності, так і в особистому житті. Збереження та утвердження свого почуття гідності для сучасного українського судді є особливим завданням чи навіть викликом. Цікавим є також звернення авторів вказаної вище роботи до питання консервативності суддівської професії або ж можливості бути новатором, експериментатором. Для українського судді бути новатором – це, передусім, бути відкритим до нововведень. Ці нововведення можуть стосуватися запровадження нових технологій у судівництві. Однак не меншою мірою український суддя повинен бути готовим до нововведень у своїй судовій практиці: бути відкритим до найкращих міжнародних та, передусім, європейських підходів до тлумачення та застосування норм права [57, с. 6, 99]. Особливу важливість це питання має в контексті застосування практики Європейського суду з прав людини в українському правосудді.

Сьогодні механізми взаємодії суду та громадськості постійно розширюються та потребують вдосконалення. Комплексний підхід та ретельне вивчення доктринальних джерел інших науковців забезпечить максимально поглиблений їх аналіз і визначення адекватних сучасним реаліям практично значущих наукових пропозицій та рекомендацій, перспективних наукових напрямів у цій сфері.

Перш за все слід відзначити дослідження, присвячені питанням взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства В. Авер'янов, О. Бабінова, Ю. Битяк, В. Головій, А. Закалюк, М. Козюбра, В. Кравчук, О. Крутій, М. Лашкіна, В. Надрага, Н. Нижник, Р. Ромашов, О. Святоцький, С. Степаненко,

С. Тимченко та ін. [33; 81; 103; 112; 212; 220; 231; 279; 429; 453]. Звернення до цих робіт має важливе значення, оскільки, наприклад, вивчення форм взаємодії органів публічної влади загалом та інститутів громадянського суспільства можуть стати основою для дослідження форм комунікації суду та громадськості.

Безпосередньо дисертаційні та монографічні роботи в межах юридичної науки проблемі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства присвятили такі дослідники, як М. Вільгушинський, П. Каблак та ін. [77; 78; 161]; з позицій політології цю проблематику розглянуто Л. Вінокуровою [79]. Окремо слід відзначити дослідження, в яких частково приділялася увага вказаному питанню [38; 357; 358]. Опрацювавши науково-дослідні роботи з питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, потрібно констатувати, що комплексні дослідження з цієї проблематики майже не здійснювалися з позицій науки теорії держави і права. Відсутність комплексних теоретико-правових досліджень питань комунікації суду та громадськості суттєво збіднює вітчизняну правову доктрину та потребує заповнення цієї прогалини.

Так, вивчаючи проблематику правового статусу суду, важливим є акцентування уваги Д. Баронінім на характеристиці взаємовідносин суду й суспільства [38, с. 163-174]. На думку дослідника, комунікативна взаємодія суду й суспільства спрямована на: доведення до відома суду змісту соціального очікування від його діяльності, потреб соціуму щодо ефективного механізму захисту прав та інтересів його членів; формування в останніх позитивної оцінки діяльності суду, її схвалення й підтримки, суспільної довіри до цього інституту, забезпечення його легітимності інституту суду. Вибір комунікаційного каналу залежатиме від змісту інформації, яку суд планує надати, й від конкретних її адресатів. Це можуть бути свої комунікаційні медіа-канали суду – власний веб-сайт, рубрика в місцевій пресі, блоги, сторінки в соціальних мережах, інформаційні стенд і кіоск та ін., а також комунікаційні канали загального користування – Інтернет-форуми, прес-конференції, інтерв'ю тощо [38, с. 163-174].

М. Вільгушинським проведено комплексне системне дослідження питань взаємовідносин судів загальної юрисдикції із

суб'єктами владних повноважень та громадськістю через призму предмета адміністративно-правового та інших способів правового регулювання [77]. Вченим визначено форми та зміст взаємовідносин судів загальної юрисдикції з громадськістю; розкрито сутність громадського контролю як особливої форми взаємовідносин судів загальної юрисдикції з громадськістю; надано пропозиції щодо удосконалення інституту взаємовідносин судів загальної юрисдикції із громадськістю тощо.

Характеризуючи взаємовідносини судів загальної юрисдикції із суб'єктами владних повноважень та громадськістю, автор вважає, що: 1) взаємовідносини названих інституцій не можуть бути обмеженими у своїх формах, перелік яких, з огляду на мету останніх, повинен мати тенденцію до постійного розширення; 2) взаємовідносини судів загальної юрисдикції із суб'єктами владних повноважень та громадськістю, засновані на нормах права, не мають бути занадто формалізованими, оскільки це може зашкодити їх ефективності; 3) взаємовідносини не означають перерозподілу функцій, які, відповідно до Конституції та законів України, покладено на суди загальної юрисдикції, суб'єктів владних повноважень та громадськість [77, с. 328].

Також М. Вільгушинський вважає, що взаємовідносини судів загальної юрисдикції з громадськістю ґрунтуються на принципах належного врядування, тобто вихідних засадах спілкування суб'єктів реалізації публічної влади, представлених у цьому разі судами загальної юрисдикції, що діють у позапроцесуальній формі, та приватними особами. До принципів належного врядування, на яких засновані взаємовідносини судів загальної юрисдикції та громадськості, автором віднесено: принцип участі у прийнятті рішення, принцип прозорості (відкритості), принцип підзвітності, принцип ефективності [77, с. 328]. Вважаємо, що нині дослідження принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вимагає особливої уваги.

У свою чергу П. Каблак наголошує, що налагодження конструктивних взаємовідносин, гармонійна взаємодія владних структур з громадськістю можлива лише в умовах розвинутого громадянського суспільства, яке передбачає 1) здатність людей до солідарності, до інтеграції у громаду, їх «зрілість» та ініціативність; 2) наявність достатньої мережі громадських об'єднань, через які реалізуються

особисті ініціативи та які виступають посередниками у взаємовідносинах держави, в тому числі судової влади, і громадянського суспільства; 3) наявність незалежних та політично незаангажованих ЗМІ; 4) можливість брати участь в удосконаленні функціонування судової влади, в першу чергу, шляхом здійснення громадського контролю [161, с. 176-177].

У демократичних суспільствах саме на правосуддя покладається завдання контролю за виконанням чинного законодавства, гарантування дотримання прав кожної людини [442, с. 4]. Проте діяльність суду також потребує контролю як з боку органів державної влади, так і з боку громадянського суспільства.

С. Прилуцький констатує, що держава та громадянське суспільство підпорядковані діалектичному закону єдності та боротьби протилежностей. Як громадянське суспільство не може існувати без охоронного, примусового та карального механізму держави, так і держава не може існувати без рушійного потенціалу вільного суспільства. Історія людства наочно свідчить, що лише після ефективного збалансування та створення дієвих механізмів взаємного контролю між державою і суспільством зароджуються умови для формування соціальної та правової держави із демократичним конституційним ладом. Вчений вважає, що передусім через громадський контроль у формах безпосередньої участі представників суспільства при здійсненні правосуддя, правозахисної діяльності адвокатури, як самостійного інституту громадянського суспільства у механізмі судочинства, відкритості процесу правосуддя (гласність та відкритість судочинства), доступності ЗМІ до судової інформації та її об'єктивного висвітлення може реалізуватися компроміс між державою та громадянським суспільством у питаннях організації судової влади та здійснення правосуддя [358, с. 384-385]. Громадський контроль за діяльністю судів загальної юрисдикції виконує подвійну роль. З одного боку, завдяки йому підвищується рівень поінформованості суб'єктів державного контролю про діяльність судів загальної юрисдикції, а з іншого, – він надає громадськості можливість самостійно впливати на функціонування судів шляхом звернення до них із відповідними пропозиціями та рекомендаціями [78]. Тож, на сучасному етапі не меншої уваги потребує дослідження питання громадського контролю за діяльністю органів

судової влади.

Громадський контроль один із механізмів формування та забезпечення ефективного і справедливого судочинства в Україні. Системна реалізація громадського контролю забезпечить підвищення якості роботи суду та окремих суддів.

Для отримання цілісного уявлення про стан справ у суді важливим стає використання методологій, які дозволяють визначати якість діяльності суду не лише на основі об'єктивної інформації (наприклад, судової статистики) але й через показники суб'єктивних оцінок судового розгляду особами, що є його безпосередніми учасниками. Методика карток громадського звітування є саме таким інструментом. Крім того, вона фактично є формою громадського контролю за якістю функціонування судової системи. Врахування думки відвідувачів є необхідною умовою отримання цілісного та несуперечливого уявлення про фактичні результати діяльності суду. При оцінюванні рівня якості роботи суду доречно застосовувати комплексний підхід, суть якого полягатиме у розкладанні поняття «якість» на такі виміри: доступність суду; зручність та комфортність перебування у суді; повнота та ясність інформації; дотримання термінів судового розгляду; якість роботи працівників апарату суду; якість роботи судді [328, с. 3-4]. Вказана методика має дуальний характер: 1) виступає інформаційною складовою у взаємодії судової гілки влади та громадськості; 2) репрезентується як форма громадського контролю за діяльністю органів судової влади.

Суспільство контролює функціонування суду через інститути: оскарження судових рішень як до вищестоящих судів, так і до міжнародних інституцій, юрисдикція яких визнана Україною; прозорості матеріального стану суддів, що полягає в доступності персональної інформації про їх майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру; відкритості суду, що охоплює гласність судочинства, загальнодоступність результатів судової діяльності через мережу Єдиного реєстру судових рішень; інформаційної доступності суду у формі інституту запиту щодо отримання публічної інформації; участі громадян у процесі судочинства в якості присяжних і народних засідателів; контролю за особистою поведінкою судді, що полягає в ініціації дисциплінарного провадження стосовно судді, скарга щодо порушення суддею присяги та ін. [38, с. 160]. Нині

правова доктрина не забезпечена цілісною концепцією здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади. Проблематика проведення громадського контролю або ж мала загальний характер, або ж вивчалися питання громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органі місцевого самоврядування та ін.

Важливим напрямом сучасних досліджень є право на участь громадськості у здійсненні правосуддя, які представлені роботами таких авторів, як: А. Войнарович, Н. Ісаєва, Е. Ляднова, О. Рахметуліна, Ю. Романова, Д. Савенков, В. Смірнова та ін. [84; 154; 242; 388; 420]. Проблематику інституту присяжних вивчали Г. Гаврилін, О. Жидких, Р. Качур, Л. Москвич, Т. Нешик, Н. Осіпова, І. Русанова, Д. Савенков, О. Сидорчук, О. Середа, А. Солодков, В. Тернавська, В. Щерба та ін. [90; 137; 173; 273; 291; 322; 400; 401; 412; 414; 425; 452; 503]. При здійсненні судочинства представники суспільства й судді взаємодіють на партнерських засадах: кожен володіє самостійністю в оцінюванні доказів і прийнятті рішення, що ухвалюється колегіально й, по суті, є компромісом позицій більшості від складу судової колегії. Інститути безпосередньої участі суспільства у процесі судочинства хоча й мають обмежений характер, з одного боку, забезпечують прозорість судочинства в найбільш соціально значущих справах, а другого – вносять елемент соціальної думки у процес оцінювання доказів і постановлення судового рішення. Це дозволяє суду узгоджувати свої рішення по найбільш резонансних справах із суспільною оцінкою й думкою громадськості [38, с. 166-167]. Обов'язкове залучення громадськості у здійснення правосуддя є однією із головних ознак судової влади демократичних держав світу.

За сучасних умов розвитку інформаційно-комунікативних технологій види доступу громадян до залів судових засідань суттєво збагачуються за рахунок нових форм його реалізації через традиційні ЗМІ й Інтернет [467, с. 13]. Без повноцінної участі засобів масової інформації у судовому процесі, які є важливим суспільним механізмом взаємодії судової системи та інститутів громадянського суспільства, неможливе забезпечення транспарентності діяльності судової системи [297, с. 12-49, 182]. Нині розвиток засобів масової інформації як інституту громадянського суспільства та суб'єкта

взаємодії з органами судової влади вивчали І. Бойчук, С. Бурлаков, О. Бухтатий, А. Воронова, Р. Гельманов, С. Горевалов, О. Гриценко, В. Дрешпак, О. Калюжний, Б. Калініченко, О. Каплій, В. Карпенко, М. Комова, М. Костяєв, З. Кукіна, М. Лашкіна, А. Лебедєва, Є. Марков, Л. Опришко, К. Орлов, Ю. Орлова, Л. Панкратова, Л. Погоріла, Н. Рудніченко, Т. Фулей, О. Харенко, М. Чабаненко, А. Чеботарєва, Н. Шеременко, Т. Яцик та ін. [48; 56; 58; 88; 96; 106; 114; 126; 165; 166; 171; 172; 190; 208; 227; 232; 234; 247; 318; 319; 320; 338; 399; 476; 478; 483; 486; 495; 507].

ЗМІ – один із найбільш значимих комунікативних каналів взаємодії судової влади і громадськості. В Україні суддям та журналістам ще потрібно вчитися співпрацювати, дотримуватися певних правил, поважати працю один одного, бути толерантними, доброзичливими. Вироблення конструктивних взаємовідносин між ЗМІ та судами потрібне не стільки з метою створення «позитивного іміджу суду», скільки формування у громадян правильної думки про організацію роботи судів та розгляд справ [161, с. 177-178]. Масмедіа є незалежним посередником між судом та громадськістю, тому перешкоджання їх діяльності знецінює задекларовані демократичні принципи формування держави. Разом із тим, існування недоброчесних, політично та економічно заангажованих засобів масової інформації свідчить також про не цілковиту готовність громадянського суспільства до відкритого діалогу з владою.

Таким чином, здійснений аналіз наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених надає можливість зробити наступні висновки.

1. Проведення комплексного опрацювання науково-дослідних робіт філософського, соціологічного, політологічного, історичного, управлінського, правового характеру надає підстави виокремити такі основні групи досліджень, що стали підґрунтям вивчення проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: 1) в яких розглядаються питання правового статусу, реформування, легітимації, транспарентності, ефективного здійснення судової влади; 2) в яких досліджуються питання становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства; 3) яких вивчаються загальні питання взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства; 4) в яких здійснюється аналіз проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Проблеми перших трьох груп отрима-

ли значну увагу науковців та мають важливе значення для поглибленого вивчення питань взаємодії суду та громадськості. Останній напрям є найменш дослідженим як вітчизняними, так і зарубіжними авторами. Проблеми комунікації та співробітництва органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вивчалися, переважно, в межах наук адміністративного права та судоустрою. Не применшуючи значення існуючих досліджень, відзначимо, що більшість наявних розробок проблеми взаємодії суду та громадськості мають галузевий, здебільшого, фрагментарний характер та проводилися другорядно до головного вектора пізнання, спрямованого на розв'язання інших теоретичних завдань. З метою вироблення цілісної та фундаментальної доктрини, формування концептуального бачення на сучасному етапі науковцям важливо звернутися до ґрунтовного опрацювання цієї проблематики з позицій загальної теорії держави і права.

2. Сучасна судово-правова реформа, завданням якої є створення умов для реального забезпечення відкритості та прозорості діяльності суду, його незалежності та самостійності на практиці, про що лише декларувалося під час проведення попередніх трансформацій, вимагає стабільної та пильної уваги теоретиків права до проблематики взаємодії суду та громадськості, оскільки форми та методи такої взаємодії також зазнають постійної модернізації, а існуючі потребують вдосконалення як законодавчого, так і практичного. Системна діяльність органів державної влади в Україні, зокрема законодавча: прийняття у 1996 р. Конституції України (внесення змін до її тексту щодо правосуддя у 2016 р.) та низки інших нормативно-правових актів, спрямована на гарантування ефективного функціонування органів судової влади з урахуванням міжнародних стандартів, спроможних забезпечити справедливе вирішення суспільно-правових конфліктів.

3. На сучасному етапі актуалізуються теоретико-правові питання інтегрування інститутів громадянського суспільства до формування і зміцнення органів судової влади. В ефективній комунікації зацікавлені як органи судової влади, так й інститути громадянського суспільства, тож обидві сторони мають проявляти ініціативу у пошукові механізмів їх співпраці. Нині увага громадськості має концентруватися на напрацюванні механізмів співробітництва з ор-

ганами судової влади. Занадто велика зосередженість суспільства на негативних проявах системи судової влади чи на окремих її представниках відволікає громадськість від вирішення важливих питань. Лише цілеспрямована та узгоджена співпраця влади, науковців, практиків, громадськості сприятиме ефективній комунікації органів судової влади та громадськості.

4. Нині до проблем, які суттєво знижують ефективність функціонування судової системи та мають негативний вплив на якість взаємодії суду з громадськістю слід віднести: порушення термінів розгляду справ; високий рівень навантаження суддів, що як правило стає умовою появи першої причини; невиконання рішень судів; прогалини та колізії законодавства щодо судової діяльності; порушення змістовних та технічних вимог якості підготовки судових рішень; недостатнє фінансово-матеріальне, кадрове забезпечення судових органів; інформаційна закритість судів та ін. Модернізація судової системи, спрямована на забезпечення її незалежності та самостійності, ліквідація корупції у цій системі – важливий елемент руху Української держави в європейському напрямі.

Підвищення та відновлення довіри громадськості до суду, у тому числі задля їх результативної комунікації потребують комплексних наукових розвідок за такими напрямками: забезпечення незалежності та самостійності суду та суддів; підвищення рівня відкритості, прозорості та підзвітності функціонування судових установ; гарантування належної інформаційної відкритості суду до суспільства; доступність органів судової влади; вдосконалення законодавчої та регуляторної баз у сфері діяльності суду відповідно до європейських та міжнародних стандартів; підвищення професіональних та морально-етичних якостей суддів та працівників суду; покращення судової практики, впровадження ефективних процедур з метою формування більш ефективної, відкритої та прозорої судової влади; реальне настання юридичної відповідальності для суддів; протидія корупції в органах судової влади; посилення ролі інститутів громадянського суспільства як суб'єктів здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади тощо.

5. Оновлення галузевого вітчизняного законодавства не забезпечило повноцінного механізму взаємодії суду та громадськості, що у сукупності зумовлює необхідність переосмислення багатьох теоретичних засад у цій сфері. Сучасний стан наукової літератури з

питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вимагає звернутися до вивчення таких напрямів: принципи, форми та методи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; правові засобами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади; інформаційна взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; шляхи вдосконалення взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства; подолання корупції у сфері діяльності суду тощо. У зв'язку із суттєвим впливом засобів масової інформації на суспільну свідомість серед першочергових завдань стає проблема політичної та економічної залежності деяких представників мас-медіа від окремих осіб чи групи осіб, в результаті чого надання завідомо недостовірної, неповної інформації, перекручування фактів спричинює недовіру громадськості до органів влади, в тому числі до суду, нанесення шкоди діловій репутації суддям чи представникам апарату суду знижує престиж судової влади та довіру громадськості до неї.

1.2. Методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: поняття та система

Обґрунтовуючи власну наукову позицію, кожен автор обов'язково зіткнеться з новими невідомими раніше фактами, вивчення та пояснення яких зобов'язує надати умотивовані висновки, пояснення, пропозиції. Динамічність процесу взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вимагає об'єктивних та всебічних результатів дослідження. Бажання отримати істинне знання з проблематики комунікації суду та громадськості змушує звернутися до розгляду методології наукового пізнання.

Методологія – невідривна складова науки у цілому та кожного її напрямку зокрема. Розробка обґрунтованого підходу як до формування теоретичних основ, так і до надання практичних висновків та рекомендацій з питань взаємодії органів судової влади та інститутів

громадянського суспільства потребує трансформації її системи з урахуванням сучасної правової дійсності та напрацювання ефективних практик її впровадження.

Загальноправова характеристика методології взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства нині потребує окремого детального розгляду та має теоретико-прикладне значення для формування правової держави та відкритого суспільства. До того ж, рівень опрацювання методологічних питань юридичних розвідок має прямий вплив на вдосконалення правової науки у цілому.

Оскільки обрана проблематика вимагає багатовимірного семантичного, змістовного та структурного аналізу, то, окрім звернення до правових досліджень щодо методології, обов'язковим є врахування наукових положень відносно методології у сфері філософії, соціології, економіки, історії, лінгвістики, науки державного управління та ін.

Цінний здобуток для вивчення проблем методології пізнання взаємодії суду та громадськості мають дослідницькі праці таких вчених, як І. Андрєєв, Д. Анкін, О. Бакєєва, О. Бандура, Х. Бехруз, С. Бобровник, В. Бочаров, П. Бублик, П. Варул, А. Венгеров, І. Владленова, Х.-Г. Гадамер, П. Гайденок, О. Гілязова, В. Графський, Р. Гриценко, М. Дамірлі, О. Данільян, І. Добронравова, В. Дробишевський, В. Загороднюк, О. Зайчук, Т. Зарубіна, А. Калінін, Ж. Карбоньє, В. Кельдер, М. Кельман, Д. Керімов, А. Ковлер, М. Козюбра, В. Костицький, М. Костицький, В. Копейчиков, В. Кохановський, О. Кравченко, С. Кралін, В. Лемак, В. Лук'янець, С. Максимов, М. Марчук, В. Нерсисянц, Ю. Оборотов, Л. Озадовська, Н. Оніщенко, М. Орзіх, В. Першин, О. Петришин, Н. Поліщук, А. Поляков, К. Поппер, П. Рабінович, Н. Рулан, В. Селіванов, О. Сердюк, В. Сирих, О. Скакун, М. Тарасов, О. Тихомиров, Р. Циппеліус, А. Фальковський, Ю. Чуркіна, В. Шаповал, Л. Шашкова, В. Швирьов, Г. Щедровицький, Е. Юдін, О. Ющик, Я. Яскевич та ін.

Однак, проблематика системної трансформації інституту взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства потребує якісної методологічної бази й сьогодні майже не отримала уваги науковців. Серед вчених, які зверталися до вказаної тематики необхідно відзначити П. Каблака [161, с. 14-28]. У цілому ж

наукове знання у досліджуваній сфері є неповним та недосконалим.

Наукову діяльність спрямовано на виявлення нових або уточнення відомих раніше недостатньо вивчених фактів і закономірностей. При цьому важливим є не лише встановити науковий факт, але й пояснити його, з'ясувавши при цьому теоретичне і практичне значення явища, дійшовши певних висновків і рекомендацій [163, с. 36]. Повноцінне обґрунтування є ключовою процедурою у науці, завдяки чому теорія визнається науковим співтовариством [288, с. 62]. Досягнення вказаного можливо лише у разі вірного та професійного використання методології пізнання та її сучасних досягнень. Нині юридична наука намагається переосмислити світоглядні концепції та методологічний інструментарій, модернізація якого сприятиме підвищенню якості наукового пізнання окремих суспільно-політичних, соціальних, економічних, культурних та інших явищ.

У сучасному суспільстві неможливо уявити собі розвиток будь-якої галузі без розробки та впровадження науково обґрунтованої методології, визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень, адже саме процес їх упорядкування створює наукове підґрунтя для розвитку всіх ланок еволюції суспільства [221, с. 25]. Питання методологічного обґрунтування наукових розвідок завжди посідали провідне місце на кожному етапі становлення науки, адже формування та становлення будь-якої сфери науки відбувається лише тоді, коли вона розширюється новими знаннями, накопичення та інтерпретація яких забезпечуються застосуванням методів дослідження [62, с. 55]. У процесі розвитку науки теорії держави і права безперервно інтегруються провідні досягнення методології. Розвиток та упровадження нових методологічних підходів (синергетичний, феноменологічний, аксіологічний та інші підходи) у дослідження обраної проблематики дозволить вирішити більшість суперечностей у цій сфері, особливо в умовах сучасної реформи судової влади, що, безсумнівно, сприятиме консолідації інтересів особи, суспільства та держави.

Від чіткого визначення методології дослідження взаємовідносин судової влади та громадськості не тільки значною мірою залежить досягнення поставленої мети, але й, подекуди, удосконалення інструментарію юридичної науки як такої. Результатом наукової

творчості є вироблення систематизованого знання, обґрунтування напрямів вирішення актуальної проблеми, що є об'єктом і предметом дослідження, формування термінології та понятійно-категоріального апарату [161, с. 14]. Створення власного інструментарію дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства уможливить підвищення якості конкретного дослідження та подальших розвідок у цій сфері.

Слід відзначити, що спектр авторських поглядів щодо категорії «методологія» сьогодні, з урахуванням попередніх досліджень, надзвичайно широкий, про що свідчить полісемантичний аналіз. Неоднозначне смислове навантаження цього явища, потребує звернення до його тлумачення вітчизняними та зарубіжними вченими.

У науці міститься значна кількість формулювань терміну «методологія» (від грецького слова «метод» – шлях до чогось, «логос» – наука, вчення), що мають як загальні, так і протилежні ознаки: теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження [140, с. 25]; складне утворення, вчення, що включає в себе цілу систему різноманітних підходів, методів, логічних прийомів та інших можливих засобів пізнання і впливу на державно-правові явища [176, с. 24]; сукупність методів, способів, прийомів, їх певна послідовність, схема, прийнята під розробки наукового дослідження [117, с. 11]; галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, методів, прийомів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності [472, с. 374]; єдина органічна система, що виступає у вигляді своєрідного зводу законів наукового пізнання [50, с. 17]; система певних способів і прийомів, які застосовуються в тій чи іншій сфері діяльності – науці, політиці, мистецтві; вчення про цю систему або як загальна теорія методу, теорія в дії [382, с. 449] та багато ін. *Методологія* – явище динамічне, що постійно розширюється, вдосконалюється та враховує специфіку конкретного історичного етапу. Значення методології у дослідженні державно-правових явищ та процесів неможливо переоцінити; без неї нереально здійснити комплексне опрацювання питання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Методологія* взаємодії органів судової влади та інститу-

тів громадянського суспільства є конструкцією принципів і засобів організації і здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності у галузі вивчення проблематики взаємодії суду та громадськості, а також вчення про цю систему.

Окрім того, що у науці існує складність у розумінні категорії «методологія», ця проблема ускладнюється повсякчасним її ототожненням з поняттям «метод». З цього приводу деякими авторами справедливо підкреслюється, що ототожнення методології з системою методів означає цілком прагматичний підхід до розкриття цього поняття. При такому трактуванні методології на другий план відступає її світоглядне значення, філософський зміст [40, с. 28]. Недоречно звужувати розуміння методології до процесу пізнання, оскільки методологія не лише інструмент теоретичного пізнання, але і трансформації реальності, вона визначається діяльнісним характером [62, с. 57]. Тож, категорія «методологія» має суттєво ширше значення ніж термін «метод»: методи є одним із елементів методології пізнання. Методологія і метод співвідносяться між собою як ціле і частина.

Крім методів, методологія включає у свій зміст наукові підходи, принципи, вчення, категорії, поняття, гіпотези, світогляд, закони, закономірності та ін. Компоненти методології взаємодіють між собою та взаємодоповнюють одне одного, мають інтегративний характер. Ефективність застосування методологічного інструментарію та його семантичне наповнення пропорційно пов'язане із компетенцією суб'єкта пізнання.

Проведений аналіз надає можливість визначити методологію дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства як структурно-логічно сформовану систему взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних компонентів (наукових принципів, дослідницьких підходів, методів, вчень), застосування яких забезпечить отримання об'єктивних (істинних) висновків теоретико-прикладного значення щодо взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Складноструктурна природа методології дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства розкривається в різноманітних за змістом понятійних категоріях, опрацювання яких передбачає застосування як диференційованого,

так й інтеграційного підходів. Елементи методології пізнання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства інтегруються й здібні до утворення комплексного та всебічного наукового знання.

Методологія взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства є складним та багатоплановим явищем, оскільки включає питання: структури наукового пізнання взаємодії суду та громадськості у цілому та вказаних наукових юридичних концепцій зокрема; закономірності виникнення та здійснення взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; понятійно-категоріальний апарат у процесі комунікації судової влади та громадянського суспільства; структуру методів вивчення взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; методики і процедури дослідницької діяльності співробітництва суду та громадянського суспільства та ін.

Вибір методів дослідження залежить від сукупності теоретичних принципів, що є підґрунтям дослідження [62, с. 56]. У більшості наукових джерел під поняттям «наукові принципи» автори розуміють логічне вираження пізнання, основну ідею, що пронизує певну систему знань.

Принцип, як і загальний підхід, є ширшим за метод, слугує загальноприйнятою нормою-ідеєю професійного правового мислення найвищого авторитету і виступає основною засадою здійснення пізнання. Своєю незаперечністю принципи покликані забезпечити концептуальність дослідження [417, с. 29]. Принципи наукового пізнання мають фундаментальне значення у вивченні кожної тематики; їх система змінюється залежно від галузі наукового пізнання, предмету дослідження та від автора – його світогляду, приналежності до певної наукової школи тощо.

До основних принципів дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства доцільно віднести: когнітивний (пізнавальний) принцип, принципи історизму, причинності (детермінізму), об'єктивності, аргументованості, системності, комплексності, усебічності, конкретності та ін.

Основою для переважної більшості наук є когнітивний (пізнавальний) принцип, який характеризується тим, що немає чітко визначених граней. Можливості застосування пізнавального принципу визначаються специфікою кожної сфери. Вказаний принцип має

важливе значення для дослідження проблеми комунікації органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, оскільки його основою є вивчення та аналіз поведінки окремих членів суспільства, групи осіб та суспільства у цілому у процесі взаємодії з іншими суб'єктами, зокрема, органами публічної влади. За допомогою пізнавального принципу можливо з'ясувати роль інститутів громадянського суспільства, їх діяльнісний вплив на розвиток в Україні прозорої, самостійної та незалежної судової влади, одним із чинників чого виступить саме відкрита та ефективна взаємодія судової влади з громадськістю.

Принцип історизму – спосіб вивчення явищ в їх виникненні та розвитку, зв'язку з конкретними умовами. Дотримання цього принципу означає розгляд історичних явищ з моменту їх виникнення і простежити весь процес їх становлення в ретроспективі. Тобто допомагає виявити причини появи того чи іншого явища, розкрити якісні зміни на різних етапах, у взаємозв'язку і взаємообумовленості подій, зрозуміти, який шлях воно пройшло, які оцінки надавалися йому на тому чи іншому етапі розвитку, на що перетворилося певне явище в ході діалектичного формування [363]. Принцип історизму забезпечить дослідження явища взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства з погляду того, як воно виникло, які головні етапи у своєму розвитку проходило, його особливості на сучасному етапі; здійснити порівняльно-історичний аналіз формування процесу взаємодії суду та громадськості, розвитку цієї проблематики та її рівня актуальності у той чи інший історичний період у наукових працях.

Принцип причинності (детермінізму) досить давно отримав лідируючі позиції у наукових колах й має низку визначень та характеристик. Так, під категорією «детермінізм» розуміють постійний та однозначний зв'язок між речами та подіями, а також між ідеальними об'єктами; події, що відбуваються в межах одного або декількох визначених (детермінованих) шляхів, які не є довільними, а закономірними і що процеси, за допомогою яких кожен предмет отримує свої характерні риси, розвиваються із попередніх умов [4, с. 22, 25; 189, с. 322]. Таким чином, принцип детермінізму у питанні взаємодії суду та громадськості потребує застосування з метою визначення та здійснення аналізу щодо усталених причинно-

наслідкових зв'язків у цій сфері, їх впливу та взаємообумовленості на процес формування України як демократичної правової держави.

Відзначимо, що в умовах науково-технічного прогресу, що впливає на кожен сферу суспільних відносин, важливим є застосування й принципу технологічного детермінізму. Технологічний детермінізм – це теоретико-методологічна установка, що виходить із вирішальної ролі техніки і технології в розвитку суспільно-політичних структур [189, с. 321]. Поява технологічного детермінізму як методологічного принципу зумовлена провідним значенням все більших технічних можливостей та вагомої ролі знання у розвитку державно-правової дійсності. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток «електронного суду» безперечно відкриває більш широкі можливості доступу громадськості до суду, їх ефективної взаємодії.

Принцип об'єктивності у вивченні питання взаємодії суду та громадськості передбачає цілковиту неупередженість. Цей науковий принцип зобов'язує розглядати різні явища і події у всій їх складності, багатогранності й суперечливості, з урахуванням усієї сукупності позитивних і негативних сторін їх змісту, незалежно від того подобаються вони дослідникові чи ні [159]. Принцип об'єктивності у вивченні питання взаємодії суду та громадськості передбачає його розгляд з позицій багатогранності й головне – незалежно від суб'єктивного ставлення автора до тих чи інших фактів, що стануть відомими у процесі вивчення обраної тематики.

Разом із тим, принцип об'єктивності націлений на забезпечення правильного розуміння характеру відносин між суб'єктом і об'єктом у процесі пізнання. Принцип об'єктивності налаштовує дослідника на усвідомлення необхідності відмовитися від усталених, традиційних та застарілих поглядів на той чи інший предмет; передбачає з'ясування в процесі пізнання суперечливої єдності об'єктивного і суб'єктивного, розуміння того, що неможливо абсолютно відмовитися від моментів суб'єктивного в пізнанні, людського в ньому, від «присутності» в тій чи іншій мірі суб'єкта в об'єкті [363]. Дослідник повинен утримуватися від власних уподобань чи антипатій до розглядуваного явища. Висновки проведеного дослідження та його зміст мають максимально відповідати правовій дійсності.

Принцип аргументованості передбачає, що будь-яка наведена

позиція автора щодо питання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства має обґрунтовуватися, підтверджуватися іншими фактами, правдивість яких науково доведена й не підлягає сумніву.

Принцип системності зумовлює розгляд питання взаємодії органів судової влади та громадськості як складної динамічної системи з наявністю різних органічно поєднаних складових. Відповідно до вказаного принципу досліджувана проблематика як система характеризується цілісністю, структурністю та взаємодією із зовнішнім середовищем.

Принцип комплексності виступає важливою методологічною основою розгляду проблематики взаємодії суду та громадськості як розвиваючої, функціонуючої, складної, цілісної системи; зумовлює звернутися автора не лише до правничих джерел, а й інших наук: філософії, соціології, історії, політології та інших, забезпечуючи таким чином міждисциплінарність у дослідженні.

Повноту дослідження процесу взаємодії суду та громадськості забезпечить принцип усебічності, основою якого є вивчення досліджуваного явища у взаємодії та взаємозв'язку з сутнісно близькими та спорідненими явищами.

Принцип конкретності у дослідженні питання взаємодії суду та громадськості сприятиме виявленню основних характеристик цього явища та детальному розгляду з метою визначити подальші перспективи.

Наведені вище принципи наукового пізнання взаємодії органів судової влади та громадськості постають методологічною основою вивчення цієї проблематики, проте, вказана система не є вичерпною, й може бути розширена у ході наукового осмислення.

Окрім наукових принципів та інших елементів, методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства включає до своєї структури такі складові, як наукові підходи та методи.

При організації наукового пізнання одним із завдань, що мають першорядне значення, є вибір методологічних підходів. Роль методологічного підходу полягає в організації та здійсненні наукових досліджень – забезпечення методологічної основи пізнання і перетворення досліджуваних об'єктів реальної дійсності. Взаємозв'язок

понять «методологія» і «методологічний підхід» може бути представлено як співвідношення основи і засобу: застосування певних методологічних підходів забезпечує реалізацію відповідних методологічних засад пізнання і перетворення явищ і процесів [62, с. 64-65]. Методологічний підхід є одним із головних компонентів парадигми і розглядається як сукупність взаємозалежних наукових методів; містить у собі різноманітні взаємозалежні методи, певним чином пов'язані між собою, серед яких один або декілька є головними, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний характер [118, с. 30-31]. Так, серед найбільш розповсюджених методологічних підходів слід виокремити: історичний, системний, герменевтичний, аксіологічний (ціннісний) порівняльний та інші підходи.

На сучасному етапі розвитку науки та філософії утвердився плюралізм, який характеризується чималою кількістю ідей та поглядів, які доповнюють або ж заперечують одне одного [416, с. 105]. Тож, не заперечуючи існування загальних законів, можливості досягнення об'єктивної істини, оскільки сучасна наука не в змозі надати однозначні та остаточні відповіді, а сфера її інтересів лише розширюється, плюралізм заявляє про свою значущість. Хоча відомо, що плюралістична проблематика постала значно раніше, все ж першим, хто свідомо застосував поняття «плюралізм», були німецькі мислителі К. Вольф та І. Кант. Впровадження плюралістичного підходу, який виражається у кропіткій, аргументованій, критично осмисленій роботі науковців і наукових співтовариств «вберігає» науку від свідомих і несвідомих помилок, очищаючи її від псевдонаукових суджень [315, с. 3-4, 94-95]. Формування демократичної держави та громадянського суспільства актуалізує питання важливості застосування у наукових дослідженнях плюралістичного підходу, його застосування у рамках дослідження проблематики комунікації суду та громадськості.

Сутність плюралізму полягає не в наявності різних уявлень про реальність, кожне з яких не може бути оцінене ззовні, а в тому, що в процесі конкуренції різних теоретичних уявлень одні з них демонструють свої переваги перед іншими, при цьому останні втрачають свої переваги. Плюралізм припускає існування конкуруючих теорій, дослідницьких програм і парадигм, суперництво між якими сприяє досягненню істини і прогресу науки [235, с. 23; 315,

с. 89, 92]. Плюралістичному підходові притаманна низка концептуальних модусів: суб'єктивність, якісне різноманіття, критичний діалог (толерантність), свобода, гносеологічна скромність, які відтворюють специфіку та методологічний потенціал плюралізму в науковому пізнанні [315, с. 7]. Таким чином, різноманіття думок у науковій сфері щодо того чи іншого явища є її сучасною особливістю, що забезпечує пошук найбільш ефективних засобів вирішення конкретної проблеми. Власні засоби плюралістичного підходу сприяють всебічному розкриттю питання взаємодії суду та громадськості.

Наступним складовим методології пізнання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства виступають методи.

Оскільки методологія є вихідним у механізмі юридичного пізнання, метод слід розглядати як її вихідну базисну категорію. В юридичній і філософській літературі найбільш поширеним визначенням методу є вказівка на те, що це спосіб побудови і обґрунтування системи знань: сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності [176, с. 23].

Під час визначення необхідних методів для вирішення завдань, слід мати на увазі: оперативність та економність дослідження не повинні досягатися за рахунок поверховості даних, які використовуються у процесі дослідження; жоден метод не є універсальним і має свої, чітко окреслені, пізнавальні можливості. Тому не існує взагалі «добрих» чи «поганих» методів; є методи, адекватні або неадекватні (тобто відповідні й невідповідні) поставленій меті і завданням дослідження [489, с. 25; 163, с. 37]. Таким чином, кожен метод має своє призначення, й ефективність або неефективність застосування методу залежить від суб'єкта пізнання: правильності відібрання методів й головне – дотримання правил його використання. У зв'язку із тим, що будь-який метод є не безграничним у своїх пізнавальних можливостях, важливим є застосування групи методів у дослідженні проблематики взаємодії суду та громадськості.

Якість результату дослідження залежить від обраної системи методології. Відповідно до сучасного стану методології правничої науки визначено такі базові рівні дослідницького пізнання:

1) загальнофілософські підходи (філософський рівень пізнан-

ня): надає змогу осмислити самі процедури дослідження, за допомогою яких відбувається перехід від об'єкта як спостережуваної реальності до об'єкта дослідження (як системи наукових абстракцій), а також допомагає розрізняти власний зміст об'єкта, незалежно від пізнавального суб'єкта, і пізнавальну форму, в якій відображений цей зміст (поняття, судження тощо) [177, с. 293]. Філософські закони та категорії мають загальний та універсальний характер. Зміст філософського рівня методології полягає в загальних принципах пізнання і залежить від того, якого філософського вчення дотримується дослідник. Тобто в цілому все залежить від направленості самої особистості [382, с. 449]. Філософський рівень пізнання сприяє генеруванню світоглядних підходів щодо обраного об'єкту дослідження та перетворенню дійсності;

2) загальнонаукові методи (загальнонауковий рівень): використовуються в усіх або переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого раніше понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається [494, с. 58]. Загальнонауковий рівень методології формує основу теоретичної і практичної діяльності;

3) спеціальні методи пізнання (конкретно наукові методи, спеціально-науковий рівень, спеціально-методологічний рівень): задіює визначені об'єкту рамки певної наукової дисципліни й у такий спосіб уможлиблює його експериментальне вивчення, систематичний опис, пояснення причин і тенденцій розвитку тощо [177, с. 293]. Пізнавальний потенціал вказаної групи методів надає можливість уточнити проблемні аспекти взаємодії суду та громадськості з точки зору різних наук й виокремити методи дослідження, характерні для конкретної наукової сфери;

4) власні методи правознавства наукового пізнання (окремо науковий рівень, спеціалізовано-методологічний рівень, приватно-науковий рівень): тематично окреслює формат виокремленого об'єкта та розробляє конкретні процедури мисленнєвого оперування ним [177, с. 293]. Власні методи правознавства наукового дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства забезпечують найбільш точні результати дослідження завдяки використанню методів, характерних тільки правничій науці.

Обраний підхід видається найбільш раціональним й таким, що

забезпечить максимальну ефективність вивчення проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Філософською основою науки теорії держави та права є діалектика. Суть діалектичного методу полягає у тому, що всі явища в суспільстві мають свій початок і свій кінець (виникають, розвиваються і зникають), усі вони взаємообумовлені і перебувають у безперервному русі [163, с. 37]. Застосування діалектики під час дослідження проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства надасть можливість вивчити це явища у межах конкретного історичного етапу, дослідити його закономірності і тенденції розвитку в багатосторонньому поєднанні, визначити суперечності у сфері взаємодії суду та громадськості і запропонувати шляхи їх розв'язання, сформулювати конкретні пропозиції з метою трансформації цього процесу у ході подальшого реформування судової влади в Україні. Так, нині у нашій державі все більш докорінно утверджується інститут взаємодії суду та громадськості, проте виникають складнощі у механізмі такої взаємодії. Тож, враховуючи особливості розвитку вітчизняної судової системи та формування громадянського суспільства, зокрема починаючи з часу отримання незалежності Україною, можна виявити чинники, що зумовили проблеми та різного роду складнощі й визначити перспективні шляхи у цій сфері.

Діалектичний закон заперечення заперечення надасть можливість визначити у питанні взаємодії суду та громадськості сучасні елементи і ті, що залишилися у ньому і тепер виступають у новій якості. Приміром, у цьому контексті слід згадати про значущість громадського контролю за діяльністю органів судової влади, який на сучасному етапі, хоча і не завжди, проте все частіше має реальний, а не номінальний характер.

Застосування метафізичного методу сприятиме визначенню стану взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства у той чи інший історичний період.

Від всебічного вивчення проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства як в теоретичному, так і в прикладному аспектах залежить подальша трансформація теоретичних концептів та вітчизняного законодавства щодо цієї

проблематики. З урахуванням вказаного, ще одним важливим методологічним орієнтиром вивчення обраної проблеми слід визначити системний метод, що у науці, зокрема юридичній, останнім часом привертає особливу увагу дослідників. Так, застосовуючи системний метод у вивченні проблематики взаємодії суду та громадськості можна прийти до висновку про складність та багатогранність вказаної тематики.

Системний метод виник у зв'язку з аналізом не суспільних, а інших, біологічних і механічних, систем. Нині розвиток цього методу у більшій мірі ототожнюється з роботами математиків і фахівців з теорії систем [127, с. 189]. Системний розгляд обраної проблематики зумовлює вивчення предмета пізнання як єдності складових, належна взаємодія яких сприяє виникненню об'єднуючих характеристик, які наповнюють ці складові якісною визначністю. Більш детальний аналіз системного методу репрезентований у підрозділі 1.4 цього дослідження.

Системний підхід з необхідністю призводить до синергетики. На сучасному етапі розвитку демократичних держав світу, забезпеченням цього процесу виступає розширення меж прав та свобод людини, активне залучення громадськості до участі в управлінні державними справами, налагодження конструктивного діалогу органів публічної влади, зокрема суду, з інститутами громадянського суспільства. З урахуванням вказаного, важливу роль у дослідженні обраної проблематики відіграє синергетика (від грец. «Synergia» – сприяння, співучасть). Синергетика почала свій розвиток в середині минулого століття в рамках науки загальної теорії систем кібернетики. З часом свою значимість синергетика засвідчила у сферах філософії, соціології, біології, хімії, фізиці, психології, економіці, геології, юриспруденції та багатьох інших галузях.

Пізнавальними об'єктами синергетики є відкриті системи, які взаємодіють між собою, навколишнім середовищем шляхом обміну енергією, інформацією тощо [29, с. 119-120]. Синергетична методологія вже пройшла певну попередню експертизу в роботах правознавців і в цілому визнана потенційно перспективною щодо пізнання законів розвитку правового життя суспільства [502, с. 117]. Важливе значення синергетика має і при дослідженні питання взаємодії суду та громадськості.

До складних відкритих систем відносяться не тільки ті держав-

но-правові явища, які сучасна теорія держави і права характеризує як системи (наприклад, правова система, що включає в себе, поряд з іншими компонентами, систему права і систему законодавства і є найбільш наочним прикладом складної і відкритої системи), а й ті явища, які можуть бути розглянуті в якості компонентів (підсистем) складніших (не обов'язково державно-правових) об'єднань, чие життя також протікає за законами саморегуляції [131, с. 20]. Як міждисциплінарний теоретичний підхід синергетика дозволяє розглянути різні питання юридичної науки з позицій нових методологічних позицій. За допомогою синергетики можна констатувати, що для забезпечення ефективної комунікації суду та громадськості не слід недооцінювати ініціативи представників різних інституцій громадянського суспільства, важливо прислуховуватися до раціональних ідей громадськості з метою покращення взаємодії останньої з органами судової влади. Разом із тим, важливим є проведення постійної роботи у напрямі виявлення у представників місцевих судів інформації щодо можливих шляхів покращення вказаної взаємодії. Це значно підвищить рівень довіри суспільства до органів судової влади зокрема та державних структур у цілому, забезпечить нівелювання існуючих або можливих протиріч у цій сфері.

Погляд на явище крізь призму синергетики переконує у тому, що контролюючі процеси, при яких відбувається активне втручання в діяльність нижніх рівнів з боку рівнів верхніх, можуть призводити як до еволюції системи, так і до виникнення хаотичних, кризових її станів, до параметрів, діаметрально протилежних тим, до яких прагнув керуючий суб'єкт [502, с. 121]. Синергетичне розуміння процесу взаємодії виражається у необхідності розумного розширення правової свободи та ініціативи громадян у здійсненні правосуддя, стимулювання потенціалу суспільства у цій сфері.

Для дослідження проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства фундаментальне значення має комунікативний метод.

Слід відзначити, що окремі складові комунікативного підходу були достатньо конкретно описані ще Платоном. У контексті дослідження ним проблеми досягнення ідейно-політичної єдності громадян шляхом створення ідеальної держави, в якій мали б функціонувати структури, що б відповідали за оброблення повідомлень, орга-

нізовували контекст їх подачі та поширення на рівні суспільства. Важливу роль у розробленні комунікативних проблем відіграли вчення Аристотеля. Теоретичні узагальнення його концепції зводились до розуміння політики як форми спілкування. Значний вклад у розроблення комунікативного підходу було здійснено Н. Макіавеллі, який один із перших описав модель взаємодії органів державної влади з громадськістю [396, с. 82]. Також суттєвий внесок у формування комунікативного методу здійснили у той чи інший історичний період Цицерон, А. Блаженний, Т. Гоббс, Дж. Мільтон, Ш. Монтеск'є та ін.

Комунікативний підхід має стратегічний характер, його застосування спрямоване на забезпечення та збалансування публічних і приватних інтересів у досліджуваній сфері. Комунікація – інструментальна частина у формуванні взаємовідносин суду та громадськості. Становлення інформаційного суспільства, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовило появу нових форм та методів взаємодії суду та громадськості, й таким чином розширило можливості комунікаційного методу. Зокрема, підвищенню ефективному співробітництву суду та громадськості сприятиме трансформація надання судових послуг, інформації, що перебуває у судовому розпорядженні, створенню відповідних умов для участі громадськості у здійсненні правосуддя. Окремо слід відзначити про важливу методологічну роль комунікативного підходу для взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації як інституту громадянського суспільства, оскільки висвітлення масмедіа діяльності суду має безпосередній вплив на розвиток суспільства та держави, взаємодію суду з окремими громадянами чи групою осіб, й головне – формування суспільної думки щодо суду, довіри до цього органу влади.

Особливу вагомість для розкриття сутності питання взаємодії суду та громадськості має ціннісний (аксіологічний) метод. Цінності суспільства формуються впродовж історичного розвитку. Все те, що слугує на користь етносам країни, зберігається і знаходить своє відображення в традиціях, звичаях, нормах поведінки. Звідси гармонійність суспільних відносин, їх стабільний функціональний характер залежить від того, наскільки враховані ці неформальні регулятори поведінки людей у законах, інших нормативних актах [160, с. 198]. Так, вдало організований процес комунікації органів

судової влади з громадськістю виступає базисом для розвитку ціннісних орієнтацій у суспільстві, соціальної інтеграції громадян. За допомогою аксіологічного методу розкривається як зовнішнє, так і внутрішнє значення та наповнення досліджуваної проблематики. Інститути громадянського суспільства, взаємодіючи з органами публічної влади, зокрема, судовою владою, умовно визначають рух траєкторії у напрямі ціннісної системи координат. Аксіологічний метод є ще більш результативним у застосуванні з інституціональним методом.

Перехід сучасного суспільства в якісно інший стан передбачає інші характеристики права і правової реальності. У зв'язку з цим останнє десятиліття ознаменувалося зміною парадигм суспільного розвитку, а також популярністю нових соціально-філософських концепцій [138, с. 7]. Так, важливе значення для дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства має антропологічний метод.

Антропологія як галузь наукового дослідження склалася в європейській культурі у ХІХ ст. Остаточно вона сформувалася протягом останньої чверті ХІХ ст. і пов'язувалася із завданням цілісного сприйняття людини [138, с. 8]. Нині ідея людиновимірності наукового пізнання набула парадигмальної значущості; вона є основою досліджень когнітивних, ціннісних, комунікативних, прагматичних, світоглядних і методологічних аспектів наукової діяльності. Важливим чинником розв'язання існуючих проблем є гуманітарний ідеал науковості як утілення загальних особливостей пізнання світу людини [416, с. 106; 352, с. 3]. Юридична антропологія, що вивчає правове буття людей в різні епохи і в різних регіонах світу, традиційно є одним із напрямів науки про людину. Вона виникла на стику юриспруденції з деякими гуманітарними дисциплінами, перш за все – з соціальною антропологією, соціологією, історією, філософією. Як прикладна наука, юридична антропологія прагне впливати на законодавство в контексті людського виміру [138, с. 9]. Антропологічний метод необхідний для визначення ролі взаємодії суду та громадськості як засобу забезпечення та вдосконалення права на доступ громадян до справедливого правосуддя.

Розглядаючи проблематику налагодження взаємодії органів судової влади та громадськості, не можливо не звернутися до науко-

во-методологічного потенціалу герменевтики, яка все більше розширює своє міждисциплінарні межі.

Повноцінна інтерпретація текстів нормативно-правових актів передбачає залучення даних семіотики, лінгвістики, а також положень загальної теорії розуміння – герменевтики [386, с. 23; 245, с. 19]. Сучасна філософська герменевтика виходить далеко за межі традиційного розуміння тексту, звертаючись до більш загальних проблем мови і психології [138, с. 11]. Теорія інтерпретації покликана вирішувати загальні проблеми комунікації, з'ясовувати та пояснювати точки зору з того чи іншого приводу, знаходячи спільний ґрунт для розмови, обміну думок, розуміння проблеми в суспільстві чи у певному колективі [149, с. 51]. Методологічні основи герменевтики у дослідженні взаємодії суду та громадськості є базовими для вивчення цієї проблематики, оскільки охоплюють історичні, теоретико- та порівняльно-правові аспекти цієї тематики. Використання герменевтичного методу сприятиме максимально точному та об'єктивному тлумаченню вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері взаємодії суду та громадськості. Герменевтика сприяє поглибленому взаєморозумінню суду та громадськості через конкретні форми.

Сьогодні для більшості суспільних наук характерним є методологічне поширення інституціонального методу. Інституціональний метод доцільно трактувати як засіб наукового пізнання та практичної діяльності, що розглядає механізми взаємодії та зв'язки суб'єктів суспільних відносин, оцінює їх поведінку у виконанні норм (формальних і неформальних) і дає оцінку ефективності структур (інститутів) [157, с. 57]. Необхідно зауважити, що інститути поділяються на формальні (зафіксовані в юридичних нормах, писаному праві), і неформальні (зафіксовані в неписаному або звичаєвому праві - у традиціях, звичаях, стереотипах мислення й ділової поведінки) норми та правила, які структурують взаємодії між людьми в економічній, політичній і соціальній сферах [237, с. 225]. Інститути у своїй сукупності утворюють інституціональну структуру суспільства; вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії в різних сферах життєдіяльності і впливають на функціонування соціально-економічних систем. Інститути створюють базові структури, за допомогою яких люди протягом всієї історії домоглися порядку і таким чином знизили ступінь своєї

невпевненості [295; 157, с. 57]. Соціальні інститути утворюються громадянами з метою забезпечення потреб та інтересів окремих груп населення, або всього суспільства, взаємодії з владою. Зміни та розвиток громадських інститутів свідчить про їх значення та роль у розвитку держави на конкретному історичному етапі. Інституціональний метод виходить з того, що наявність державних інституцій, які здійснюють функції держави, є об'єктивним явищем, забезпечуючим стабільність ситуації у суспільстві. Разом із тим, діяльність влади, пов'язана зі здійсненням управління та контролю, має базуватися на врахуванні суспільної думки, взаємодії з інститутами громадянського суспільства, що сприяє утворенню інституціональної системи. Інституціональна система може зазнавати певних перетворень, що пов'язано з налагодження співробітництва та досягнення компромісів між окремими групами. Завданням інституціональної системи у взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства є впорядкування чинників розвитку цього процесу, стабілізації взаємовідносин вказаних суб'єктів, подолання деструктивних каналів у комунікації суду та громадськості.

Формально-логічний метод є методом логічного опрацювання інформації. Він становить збірне поняття численних методів, що утворюють групу логічних методів. Цей метод є одним із найбільш використовуваних як загальною теорією держави і права, так і спеціальними юридичними дисциплінами. Додержання формально-логічних вимог у правовій науці та в юридичній практиці є важливою умовою забезпечення надійності збирання, узагальнення та оцінки інформації, а відповідно і прийняття правильних рішень. Серед конкретних прийомів, що належать до формально-логічного методу і з якими правознавець постійно має справу в процесі його навчання, наукової і практичної діяльності, передусім мають бути названі класифікація, дедукція та індукція [415].

Важливим є застосування методів індукції та дедукції. Відповідно до дедуктивного обґрунтування аргументація є абсолютно переконливою, але водночас – майже непридатною для тих випадків, коли необхідно говорити про аргументацію щодо нової ідеї або гіпотези, оскільки вона вимагає істинних аргументів для визнання тези істинною, яких суб'єкт пізнання не матиме. Аргументація, що базується на дедуктивному методі обґрунтування, придатна для за-

хисту вже доведених положень, які є окремим проявом загального правила. Дедуктивне обґрунтування підсилює переконливість аргументації [288, с. 102-103]. Отже, застосування дедуктивного методу не сприяє отриманню нового знання. Проте, метод дедукції у дослідженні взаємодії суду та громадськості уможливорює підсилення сформульованих висновків через надання умотивованих положень щодо їх вірності.

Використання індукції виправдовується необхідністю залучення творчого мислення та задля попереднього обґрунтування гіпотез робить аргументацію науковця більш ефективною, переконливою [288, с. 120]. Тож, синхронне застосування методів індукції та дедукції у процесі дослідження проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства забезпечить отримання максимально об'єктивних, аргументованих та наповнених новизною висновків.

Метод аналізу та синтезу відіграє важливу роль у пізнавальному процесі і здійснюється на всіх його стадіях [469, с. 13-14]. Метод аналізу і синтезу доречно застосування під час вивчення нормативно-правової бази взаємодії суду та громадськості в умовах формування громадянського суспільства. Визначивши головні проблеми функціонування кожного з елементів, можна з'ясувати основні питання конфліктного характеру у взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Цінне науково-практичне значення для опрацювання питання взаємодії суду та громадськості має метод класифікації. За допомогою вказаного методу виокремлено групи наукових досліджень, які стали основою вивчення проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Застосування логіко-семантичного методу надасть можливість сформулювати визначення термінів. Цей метод сприяв дослідженню семантичного наповнення таких понять, як: «принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства», «правові засоби взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства», «правовідносини між органами судової влади та інститутами громадянського суспільства», «громадський контроль за діяльністю органів судової влади» та ін.

За допомогою евристичних можливостей функціонального методу визначено основні напрями діяльності органів судової влади та

інститутів громадянського суспільства у процесі їх комунікації в сучасних умовах. Метод узагальнення використано для підготовки висновків проведеного дослідження.

Історико-правовий метод засновано на вивченні державно-правових явищ у їхньому розвитку. Його специфіка обумовлюється особливостями історичного процесу: послідовністю подій у часі та виявом історичної необхідності через кількість випадкових подій [259, с. 41]. Історико-правовий метод сприяв отриманню наступного висновку: якщо на початку свого історичного розвитку завданням суду було врегулювання спору між конфліктуючими сторонами, то з часом, коли суд став окремою гілкою державної влади, виникла потреба забезпечити його відкритість до громадськості та ведення діалогу між ними.

Використання формально-догматичного методу дослідження взаємодії суду та громадськості надасть можливість проаналізувати чинне законодавство з позицій відповідності суспільним перетворенням.

Проте формально-юридичний метод не може претендувати на повноту відображення правових реалій, вивчення права в усьому розмаїтті його виявів, він надає змогу відобразити правову реальність лише частково [500, с. 48-49]. Догматичний метод було використано для визначення власне юридичних ознак таких явищ, як принципи, система взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Здійснено аналіз законодавства й виокремлено групи нормативно-правових актів у сфері регулювання громадського контролю за діяльністю органів судової влади тощо.

Порівняльно-правовий метод проаналізовано вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень у сфері функціонування судової влади, її взаємодії громадськістю тощо.

Порівняльному методу властиве виявлення загального і особливого в об'єктах, які мають якусь спільну для них якість [331, с. 76-90]. За допомогою порівняльно-правового методу встановлено схожість або розбіжність різних аспектів у сфері взаємодії суду та громадськості як в Україні, так і зарубіжних державах, зокрема, Сполучених Штатів Америки, країн Європейського Союзу.

Таким чином, застосування проаналізованих наукових принципів, методологічних підходів, методів, вчень сприяють комплекс-

ному, всебічному, об'єктивному пізнанню проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Вказані засоби дослідження мають важливе теоретико-прикладне значення. Слід підкреслити, що запропонована система принципів, методів вивчення питання взаємодії суду та громадськості не характеризується імперативністю та має динамічну природу.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, слід зазначити наступне.

1. Сучасний процес переосмислення методологічного інструментарію юридичною наукою закладає новий фундамент розвитку держави і права. Відмова від наукової одноманітності у вивченні того чи іншого питання є основою провідних досліджень. Лише комплексний підхід до обрання наукових підходів, принципів наукового пізнання, методів здатен забезпечити повноцінне вирішення конкретного наукового завдання – взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

2. Під поняттям «методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства» запропоновано розуміти структурно-логічно сформовану систему взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних компонентів (наукових принципів, дослідницьких підходів, методів, вчень), застосування яких забезпечить отримання об'єктивних (істинних) висновків щодо взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства теоретико-прикладного значення. Складноструктурна природа методології дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства розкривається в різноманітних за змістом понятійних категоріях, опрацювання яких передбачає застосування як диференційованого, так й інтеграційного підходів. Елементи методології пізнання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства інтегруються й здібні до утворення комплексного та всебічного наукового знання.

3. До основних принципів дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства доцільно віднести: когнітивний (пізнавальний) принцип, принципи історизму, причинності (детермінізму), об'єктивності, аргументованості, системності, комплексності, усебічності, конкретності та ін. Запропонована система принципів не є сталою й може зазнавати трансформаційних змін в залежності від розвитку науки, яка перманентно

збагачується та розширюється, й особливостей предмета дослідження.

4. Для комплексного вивчення проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства необхідне застосування різних груп методів в їх сукупності. Конструктивно методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства передбачає такі рівні: 1) загальнофілософські підходи (філософський рівень пізнання); 2) загальнонаукові методи пізнання; 3) спеціальні методи пізнання; 4) власні методи правознавства наукового пізнання. Методологічний юридичний аналіз проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства на кожному із рівнів є різноманітним за своїм змістом, спрямуванням й результатами. Запропонована система методології дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства характеризується взаємопов'язаністю елементів, спрямованих на отримання цілісного уявлення про сутність взаємодії суду та громадськості та об'єктивних висновків та результатів у досліджуваній сфері. Кожен напрям має відносно самостійний інструментарій й без реалізації всіх напрямів не вдасться отримати відносно адекватний результат у досліджуваній проблематиці.

1.3. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: поняття та структура

Розбудова громадянського суспільства є одним із стратегічних пріоритетів державного та суспільного розвитку України. Особлива увага при цьому приділяється питанням підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади усіх рівнів та інститутами громадянського суспільства. Характерною особливістю реформ, що відбуваються в сучасній Україні, є і впровадження концепції «сервісної держави», де влада, зокрема, судова влада, в кінцевому результаті, постає інструментом служіння людині. Об'єднуючи всі ці варіанти, ми можемо синтезувати їх в коротко сформульований сфокусований корисний результат взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні – функціону-

вання правової держави.

В правовій державі суди покликані здійснювати правосуддя, встановлювати і підтримувати атмосферу законності і правопорядку, виступати арбітром між державою і особистістю, а також до певної міри бути арбітром між різними гілками влади [305, с. 234]. Сильна і незалежна судова влада є необхідним елементом демократичної правової культури. В Україні існує вагома демократична спадщина при тонкому прошарку демократичних традицій. Тільки на сучасному етапі становлення та реформування Української держави можемо говорити про створення реальних основ демократизму. Тому, видається, що основне завдання при дослідженні судової влади, її ролі у становленні громадянського суспільства в нашій країні полягає в пошуку і реконструкції тих демократичних принципів, які лежать в основі національної правової культури і можуть бути розвинені у процесі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства [309, с. 10; 310 с. 21].

Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні не виділяються в якості впорядкованої системи ні в доктрині, ні в законі, тому формулювати їх слід з урахуванням наявних положень загальної теорії права і норм законодавства. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є одним із напрямів діяльності двох визначальних для правової держави елементів – суду та громадянського суспільства, функцією останніх, спрямованою на вирішення поставлених перед ними завдань, з урахуванням основних засад – принципів [309, с. 9]. Оскільки досліджуваний процес має усі ознаки правового явища, аналізуючи принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, доречно вести мову про принципи права.

В теорії права існує багато підходів до розуміння принципів права. Цій темі приділяється належна увага як у вітчизняній, так і в зарубіжній юридичній науці. Так, лише в останні роки різні аспекти принципів права досліджували: І. Бахновська, В. Ведяхін, К. Ведяхіна, А. Колодій, В. Лемак, В. Малиновський, О. Машков, Н. Нижник, О. Петришин, В. Плішкін, С. Погребняк, П. Рабінович, О. Скурко, О. Суркова, Т. Фулей, О. Цибулевська, В. Цветкова та багато ін.

Водночас слід визнати, що не достатньо дослідженим залиша-

ється питання про вплив принципів права на процес взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Принципи права як основні юридичні ідеї обумовлюють зміст і визначають характер усіх елементів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні як системи, забезпечують їх єдність та узгодженість. Така аргументація актуалізує необхідність загальнотеоретичного дослідження значення основоположних принципів права при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, а також визначення самостійної системи спеціальних принципів в цій сфері [310, с. 22].

Теоретична значимість дослідження принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення і висновки з цієї теми розвивають і доповнюють ряд розділів загальної теорії права та держави, є методологічно вихідними для галузевих юридичних наук. При цьому слід усвідомлювати, що науковість дослідження принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні залежить від одноманітності понять, на основі яких здійснюється аналіз об'єкта вивчення. Отже, перш за все необхідно встановити визначення принципів права, ґрунтуючись на якому можна з'ясувати їх співвідношення і взаємозв'язок з закономірностями, виникаючими, зокрема, при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні.

Принцип (фр. *princers*, лат. *principium* – першооснова, основа) вважається основним вихідним положенням будь-якої теорії, вчення [284, с. 279]. Принцип є основоположним поняттям, основою системи, що є узагальненням і поширенням якихось ідей на всі явища тієї галузі, з якої цей принцип абстрагований. Під принципом дії розуміють, до прикладу, і етичну норму, яка характеризує взаємини людей у суспільстві [470, с. 363]. Під принципом же права розуміється універсальний, фундаментальний, нормативно-правовий припис (початок, вимога, імператив і т.п.), який визначає загальну спрямованість правового регулювання, високу якість і ефективність юридичної практики (правотворчої, правозастосовної тощо). Принцип взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського

суспільства в Україні слід розуміти як форму вираження державно-правової закономірності, зумовленої існуванням і розвитком загальносоціального права, яка визначає спрямованість і зміст правового регулювання правовідносин, що виникають при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Теорія принципів права, і особливо основних, отримала досить ґрунтовне висвітлення в юриспруденції. Як в загальній теорії права, так і в галузевих науках, ця тема стала традиційною, яка розкриває ідейне багатство і практичну значимість провідних основних принципів права і разом з тим своєрідність принципів, властивих окремим галузям права. Проте, в цій темі є чимало дискусійних, а також до кінця не досліджених питань.

Основоположні принципи права відображають сутність права, спрямованість правового регулювання, несуть в собі основне ідеологічне навантаження права. Але принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є частиною не тільки системи загальних принципів права, а і галузевих принципів – принципів судочинства, які мають характер першооснови в процесі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Спираючись на це припущення, можна виділити універсальні ознаки принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, що свідчить про необхідність звернутися до їх аналізу.

1. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є продуктом теоретичного осмислення і, як правило, юридичного закріплення практики реалізації правових норм, що об'єктивно склалася в процесі здійснення судової влади, а також функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні. В їх основі лежить ідея справедливості суду, яка отримала теоретичне обґрунтування в якості елемента правосвідомості громадянського суспільства. Точніше, сам принцип виступає у вигляді кінцевого результату ідейного розвитку теорії судової влади. В цьому випадку «принцип показує ступінь узагальнення, до якого дійшли в даній теорії; він висловлює ідею в загострено-односторонній формі» [199, с. 281]. Ця «загостреність» у сфері судочинства здійснюється формуванням юридичної зобов'язаності до комунікації органів суду з інститутами громадськості у вигляді нормативного правового припису загального характеру. Принципи

взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, таким чином, постають як єдність теоретичної думки і юридичної вимоги. У своїй дії вони підкреслюють роль загальних принципів права як «життєвої сили», «механізму саморегулювання», що забезпечує єдність і узгодженість всіх елементів правової системи.

2. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні мають свою структуру, яка визначається наявністю трьох основних елементів: вимога, ідеал та знання, викладене у вигляді правил поведінки, певних моделей відносин. Вимога є конкретизоване вираження зобов'язання, що міститься в принципі. Це основа його нормативності, сформульованої у вигляді запиту інститутів громадянського суспільства на справедливе та ефективне судочинство.

Установки принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства можуть проявлятися у правосвідомості або бути закріпленими в нормах права. Наприклад, нормативно закріплені принципи права відображаються в нормах, які у свою чергу можуть висловлювати певні принципи. Важливо підкреслити, що нормативність принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є ціннісно вищою узагальнюючою рисою у порівнянні зі звичайними нормами. Справа в тому, що принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні як правило формулюють ідеал судової влади, іншими словами, ідеальний образ правової реальності у сфері судочинства. Ідеали в праві виражаються через уявлення про необхідність прагнути до досягнення цілей справедливого, законного, гуманного правопорядку. Звідси прийнято вважати, що принципи права відображають і юридично закріплюють основні закономірності розвитку суспільства, а знання і цілепокладання – основа їх формування [487, с. 59].

3. Завданням принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є поєднання ідеологічного та практичного елементів у сфері тлумачення, нормотворчості та правозастосування щодо розглядуваної проблематики. Це означає, що процеси реформування української правової системи знайшли нові принципи, які отримали своє законодавче закріплен-

ня на рівні кодифікації і правореалізації. Серед таких принципів вагомимісць займають і принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні.

4. Суттєвою характеристикою принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є їх спроможність юридично виражати головні ідеали та цінності життя суспільства, які в Україні на сьогодні зводяться до намагань побудувати ефективну, конкурентоздатну, проєвропейську правову державу. За кожним принципом взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні стоїть запит кожного члена громадянського суспільства на справедливий суд як основний елемент сучасної демократичної правової країни. Створені суспільством цінності мають об'єктивний (є результатом загального людського досвіду) та суб'єктивний (засвоєні всіма членами суспільства) характер [63, с. 118]. Очевидно, що більшість членів соціуму зорієнтовані на ідеали справедливості, законності, гуманізму та ін. Серед таких ідеалів є і справедливий суд як основа правової держави, де захищаються базові права людини. Наявність принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні визначається не лише їх органічним взаємозв'язком із особливостями соціально-економічного та політичного життя, на якій зазвичай акцентують увагу в літературі, а першочергово перманентним (у ціннісному аспекті) розвитком правової системи. Як справедливо зауважує С. Погребняк, принципи є втіленням нерозривних зв'язків між минулим, сьогоденням і майбутнім правової системи [340, с. 3].

Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні досить численні і різноманітні, що вимагає їх класифікаційної впорядкованості. Питання класифікації принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні вирішується у розрізі і до тепер актуальних питань щодо класифікації загальних принципів права. В теорії держави та права характерний поділ принципів права за сферою суспільних відносин, на які поширюються принципи. Відповідно до такого критерію виділяють загально-правові принципи права, галузеві та міжгалузеві [253, с. 226]. Зустрічається і більш розширений поділ принципів права: 1) загальнолюдські; 2) загальні принципи права; 3) міжгалузеві; 4) галузеві; 5) окремих інститутів права [140,

с. 197]. Виділення в межах цієї класифікації принципів окремих інститутів права, тобто тих, які діють у межах окремого юридичного (правового) інституту, є дискусійним питанням. Так, за думкою А. Машкова, інституційні принципи права навряд чи доцільно виділяти в окрему самостійну групу, оскільки вони, як правило, є галузевими або формою пристосування для потреб правового регулювання відносин у межах певного правового інституту [253, с. 226]. Важливим є поділ принципів права залежно від свого характеру, за таким критерієм принципи права поділяються на соціально-економічні, політичні, ідеологічні, релігійні, естетичні і спеціально-юридичні [175, с. 204].

Слід відзначити, що особливістю використання принципів права, зокрема щодо функціонування судової влади, є їх перманентне реформування, адже принципи – це не догма, вони корегуються, реформуються, як і право загалом. Поступове еволюційне перетворення принципів – це об'єктивна необхідність [496, с. 59]. Але в контексті дослідження є доцільність зафіксувати теперішній стан, структуру та зміст принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі становлення нашої країни, що позначається прагненням інтегруватися у цивілізаційні суспільно-політичні проекти.

Отже, можна припустити, що принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є похідними від загальних принципів права та частиною системи принципів судової влади, до яких належать: а) загальносоціальні (принципи взаємовідносин органів судової системи з іншими державними органами і членами суспільства); б) внутрішньосистемні (принципи побудови і внутрішньої організації судової системи); в) спеціально юридичні (функціональні принципи судової системи) [275, с. 47]. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні також доцільно уніфікувати у трирівневу систему, де співіснують загальні, галузеві та спеціальні принципи.

Виділення трирівневої системи принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні ґрунтується на критерії сфери поширення принципів права і рівні їх взаємодії між собою. Дана класифікація видається цілком виправ-

даною як теоретично, так і практично [310, с. 20]. Загальноправові принципи визначають зміст всього процесу правового регулювання відносини, що виникають при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, надаючи величезний посыл законодавчій практиці. Це обумовлено тим, що загальні принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є структурним елементом набагато більш загального поняття, ніж система принципів права конкретної правової галузі.

Така класифікація має і практичний сенс, оскільки акцентує увагу на їх субординації та галузевій належності. Загальні принципи права – це його основні ідеї, вихідні положення або, як прийнято вважати, відправні установлення процесу формування і функціонування всіх норм, інститутів і галузей права. Загальні принципи права виходять як з норм позитивного права, так і з самого існуючого в країні правового порядку та являють собою положення об'єктивного права, які можуть виражатися або не виражатися в текстах писаного права, але мають загальний характер та обов'язково застосовуються в судовій практиці [140, с. 193]. Саме про них йдеться в теорії держави і права як генеральних, наскрізних ідеях, ідеалах, на яких ґрунтується вся правова система. У числі загальних принципів права зазвичай називають: справедливість, рівноправність, гуманізм, демократизм, єдність прав і обов'язків, поєднання переконання і примусу, законність, правосуддя тощо. Міжгалузеві принципи відрізняються у порівнянні із загальноправовими меншим ступенем їх поширеності і дії в правовій системі. Це правові ідеї, притаманні лише деяким родовим галузям права. Вони не замикаються в рамках однієї галузі, а навпаки, мають тенденцію проникати і чинити істотний вплив на кілька галузей права. Галузеві принципи є системою ідей, характерних для окремо взятої галузі права. Вони обумовлені специфікою предмета і методу правового регулювання як системоутворюючих чинників цієї галузі.

Загальні принципи стосуються усіх напрямів та сфер взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні [310, с. 21]. Вони відображають всі закономірності та процеси, які відбуваються у внутрішньосистемній площині діяльності цих елементів. До загальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести

такі:

– принцип гуманізму. Полягає в тому, що юридичні норми, що містяться у нормативно-юридичних актах та реалізуються в процесі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні мають бути спрямовані на забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на судовий захист та справедливе судочинство;

– принцип демократичності. Знаходить прояв у тому, що право виражає волю народу, формується за рахунок відповідних форм народовладдя. Однією з таких форм можна назвати участь громадянського суспільства, його інститутів в реалізації судової влади;

– принцип верховенства права. Полягає в тому, що у відносинах при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні має панувати право;

– принцип гласності. Принцип гласності є відображенням демократичної природи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, засобом, за допомогою якого вибудовуються зворотні зв'язки між цими елементами. Зазначений принцип передбачає відкриту процедуру взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні при постійному інформуванні відповідних суб'єктів про зміст і спрямованість форм взаємодії, їх обговорення на стадії вироблення та прийняття;

– принцип законності. Суб'єкти взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні мають дотримуватися у процесі своєї діяльності вимог усіх нормативних актів. Але принцип законності не тільки вимагає від суб'єктів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства узгоджувати власні дії та рішення з положеннями відповідних нормативних актів, а і мотивує до їх доповнення і вдосконалення;

– принцип прозорості при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. У науці, як правило, розглядаються три складові принципу прозорості або, як його ще називають, принципу «транспарентності» [297, с. 13]: 1) інформаційна складова, що визначає відкритість і доступність інформації про політичних діячів, урядовців тощо, а також про прийняття органами державного управління рішень;

2) «партіципаторна» складова, яка характеризує можливість суб'єкта брати участь у процесі ухвалення політичних рішень за допомогою представництва інтересів або безпосередньо; 3) перманентна підзвітність представників державної влади громадській думці. Іншими словами, принцип прозорості при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні передбачає інформаційну відкритість діяльності органів судової влади, що зумовлена певною специфікою, характерною для діяльності суду. До форм реалізації принципу прозорості при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести демократичний порядок формування судової системи та суддівського корпусу; інформованість суспільства про механізм функціонування судової влади, про рішення, що ухвалюються судами, про призначення і особисті якості представників судової влади, а також надання гласності і відкрите обговорення всіх цих питань у рамках публічного дискурсу; взаємодія органів суду із засобами масової інформації тощо [310, с. 23];

– принцип системності. Принцип системності є важливим фактором взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Цей процес має відбуватися на системній основі, бути впорядкованими та узгодженими з минулими і майбутніми рішеннями (діями). Зазначений принцип дає змогу вибудувати одну лінію взаємодії, об'єднати дії в єдину цільову програму, де суб'єкти взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є взаємопов'язаними елементами, які мають своє місце та роль у ході здійснення процесу взаємодії.

Галузеві принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, у свою чергу, закладають підґрунтя для певних напрямів функціонування судів, утворюють внутрішньосистемні взаємовідносини між суб'єктами такого роду взаємодії. Галузеві принципи, які стосуються основ функціонування судової влади в Україні, становлять об'єкт окремих досліджень, які у вітчизняному просторі вже проводилися [310, с. 24]. Так, М. Вільгушинський до таких принципів відносить: принцип незалежності судової влади, принцип єдності судової влади, принцип заборони надформалізму, принцип чіткого розмежування процесуальних та позапроцесуальних повноважень учасників взаємовідносин, принцип підвищення ефективності здійснення правосуддя,

принцип збалансованості прав та обов'язків учасників взаємовідносин [77, с. 82-83]. Т. Струс-Духнич виділяє принципи: а) єдності судової системи; б) побудови відповідно до адміністративно-територіального устрою країни (територіальності); в) фінансування судів з бюджету; г) призначення суддів [433, с. 52] тощо.

Галузеві принципи є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, гарантом реалізації загальних принципів з одного боку, а з іншого – запобіжником надмірного втручання інститутів громадянського суспільства, окремих їх представників в діяльність суду. Але водночас галузеві принципи не тільки виконують формальну роль проміжної ланки в цьому процесі, а і є умовою успішного функціонування судової влади, досягнення бажаного ідеалу справедливого судочинства. Вони покликані унеможливити перешкоди щодо функціонування судової влади в процесі її взаємодії з інститутами громадянського суспільства в Україні, зокрема у таких випадках, як конфлікт інтересів, порушення балансу компетенцій тощо.

Галузеві принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні – це ті принципи, в яких розкриваються найважливіші сутнісні риси інституту суду, окреслюються індивідуальні напрямки подальшого розвитку судової влади, а також організаційні аспекти відправлення судочинства [314, с. 42]. Можна умовно виділити основні та організаційні галузеві принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. До основних галузевих принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести:

– принцип рівності. Мається на увазі, насамперед, рівність доступу до судової влади, що в організаційному плані передбачає рівні можливості суб'єктів судового процесу, гарантування для них однакових шансів звернутися до суду для реалізації свого права на захист. Ця юридична гарантія забезпечується також порядком звернення до суду, рівним доступом до інформації про його місцезнаходження, вільним доступом до судових рішень, публічністю судового розгляду справ, об'єктивними критеріями розподілу судових справ між суддями тощо;

– принцип доступності. Принцип доступності судової системи – один з важливих аспектів здійснення верховенства права й права на судовий захист. Основною ідеєю доступності суду є створення сприятливих процедурних умов для розв'язання судових спорів. Л. Москвич до основних аспектів принципу доступності судової системи відносить: 1) територіальну наближеність судів до населення; 2) компетентність складу суду; 3) належне забезпечення судів матеріально-технічною базою; 4) раціональну організацію роботи апарату суду; 5) зрозумілу публічну процедуру судового розгляду; 6) спрощення процедури по нескладних справах; 7) економічну доступність суду [275, с. 53];

– принцип справедливості. Це основоположний (фундаментальний) принцип судової системи, який живить майже усі принципи судового ладу України, починаючи від принципів доступності суду, законності судової процедури і складу суду, змагальності і гласності процесу, рівності перед законом і судом, обов'язковості судових рішень і закінчуючи принципами кадрового забезпечення судової системи. Зокрема, особа, призначена на посаду судді, складаючи присягу, присягає Українському народові «об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України» (ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [379];

– принцип науковості. Цей принцип передбачає цілеспрямований вплив на суб'єктів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні на основі пізнання та використання об'єктивних законів і закономірностей в інтересах забезпечення оптимального функціонування судової влади. Управляти науково – це означає своєчасно виявляти прогресивні тенденції соціального розвитку, його закономірності, організовувати, регулювати та контролювати рух відповідно до цих закономірностей [336, с. 114].

Призначення галузевих організаційних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні полягає у тому, що, діючи разом, вони організовують судові органи та спрямовують їх діяльність на захист прав і свобод людини і громадянина, конституційного ладу, політичної й економічної систем, інших соціальних цінностей. До такого роду принципів можна віднести недоторканність суддів; самостійність судів і неза-

лежність суддів, народних і присяжних засідателів; незмінюваність суддів; змагальність і рівноправність сторін; участь громадян у здійсненні правосуддя; відкритий розгляд справ у всіх судах; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; неупередженість, об'єктивність і компетентність суду тощо.

Переходячи до аналізу спеціальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, слід наголосити на необхідності виокремлення, з одного боку, принципів взаємовідносин суддів та суддівських органів із суб'єктами владних повноважень, а з іншого – принципів взаємовідносин судів з громадськістю. Як зауважує М. Вільгушинський, потреба в такому поділі пояснюється тим, що у цьому разі йдеться про взаємовідносини судів з якісно різними соціальними системами, тому відносини між ними мають базуватися на різних вихідних засадах [77, с. 84].

Спеціальні принципи взаємовідносин судів з громадськістю в західній теорії права отримали назву принципів належного врядування, вихідних засад спілкування суб'єктів реалізації публічної влади, представлених у нашому випадку судами, з приватними особами. Принципи належного врядування є категорією, що виникла як наслідок розвитку європейської теорії адміністративного права. Впровадження названих принципів у сферу діяльності суб'єктів публічної влади було пов'язано з необхідністю закладення єдиних стандартів її функціонування, які сприяли б максимально повній реалізації прав, свобод та законних інтересів приватних осіб. Ці принципи корисні для становлення громадянського суспільства, яке вбачає у них захист від незаконних, необґрунтованих і недоцільних рішень чи дій суб'єктів владних повноважень. Разом із цим, за допомогою принципів належного врядування можна досягти і інших цілей, таких як контроль суспільства над функціонуванням органів судової влади та суддів, мінімізація корупції у судах тощо.

М. Вільгушинський серед принципів належного врядування виділяє принципи позапроцесуальних взаємовідносин судів загальної юрисдикції з громадськістю, серед яких: принцип участі у прийнятті рішення, принцип підзвітності, принцип ефективності [77, с. 91-94] та ін. Принципи належного врядування розвивалися та удосконалювалися одночасно з розвитком та удосконаленням форм і

методів (інструментів) діяльності суб'єктів публічної влади в демократичних та правових державах світу, насамперед мова іде про держави-члени Європейського Союзу. Перелік цих принципів не є вичерпним, він може доповнюватися новими принципами належного врядування, які неодмінно виникнуть з огляду на світову тенденцію до надзвичайно стрімкого розвитку та ускладнення суспільних відносин.

Слід зауважити, що такі аргументи щодо розширення принципів належного врядування, як стрімкий розвиток та ускладнення суспільних відносин, торкається і внутрішньоорганізаційних аспектів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Тенденції до намагання української влади знайти більш сучасну модель співпраці з новим «постмайданним» суспільством, реформа національного суду, розвиток інформаційних взаємовідносин, зумовлений появою сучасних телекомунікаційних технологій, активізація засобів масової інформації та інші чинники стрімко впливають на процес взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, породжуючи нові принципи такої взаємодії. Все це дає підстави для визначення більш широкої підсистеми спеціальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, до яких можна віднести:

– принцип соціального партнерства. Соціальне партнерство, тобто соціальні дії, засновані на солідарності і взаємній відповідальності, є одним з найважливіших механізмів взаємодії органів державної влади та громадських об'єднань в сучасних демократичних країнах. На сьогодні, з метою встановлення соціального партнерства в структурі органів судової влади різних рівнів в Україні спостерігається процес створення нових форм взаємодії з громадськими об'єднаннями, а також особливих громадських структур, основною метою яких є визначення вектора розвитку відносин суспільства і держави в особі її судової гілки влади. Це пов'язано з тим, що соціальне партнерство стало розвиватися тоді, коли представники держави і громадянського суспільства почали працювати спільно, усвідомивши, що це вигідно кожному з них і суспільству в цілому задля досягнення спільних цілей, зокрема мова йде про проведення судової реформи. Соціальне партнерство судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні засноване на та-

ких постулатах, як зацікавленість кожної з взаємодіючих сторін в пошуку вирішення проблем на шляху реформування судової системи; об'єднання зусиль і можливостей сторін у вирішенні проблем, з якими стикається кожна особа при зверненні до суду; конструктивна співпраця у вирішенні спірних питань; прагнення до пошуку реалістичних рішень, а не до імітації такого пошуку; взаємоприйнятний контроль і врахування інтересів тощо;

– принцип цілеспрямованості. Застосування цього принципу має відношення до об'єкту взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, яким є право людини на судовий захист, якісне судочинство або, ще більше, – справедливий суд. Саме для досягнення цієї мети прикладаються зусилля для організації процесу взаємодії;

– принцип дотримання балансу інтересів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Юридична наука, за думкою В. Тація та Ю. Тодики, має «запропонувати ефективні механізми і юридичні засоби раціонального поєднання суспільних та особистих інтересів, вирішення конфліктів між реалізацією прав людини і додержанням суспільних інтересів» [446, с. 6]. Зважаючи на конфліктну природу національного судочинства, пошук діалогу інститутів громадянського суспільства та судової влади в Україні, визначення принципів такої взаємодії є на сьогодні вкрай важливим завданням;

– принцип ефективності. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, окрім іншого, означає, що всі суб'єкти взаємодії створюють результат, що задовольняє потреби суспільства, раціонально використовуючи надані ресурси. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні передбачає, насамперед, застосування найпростіших та одночасно найефективніших засобів для досягнення результату;

– принцип участі представників громадськості у судочинстві, який пов'язаний із принципом професіоналізму (компетентності). Реалізація принципу участі представників громадськості у судочинстві може бути як прямою (шляхом залучення їх до розробки проектів нормативних актів, делегування публічних повноважень тощо), так і опосередкованою – через відповідні посередницькі інституції (представницькі органи). Кодексом належної практики

громадської участі у процесі прийняття рішень, прийнятим Конференцією міжнародних неурядових організацій у 2009 р., визначено чотири рівні участі у процесі прийняття рішень залежно від її ступеня: інформація, консультація, діалог, партнерство [263]. Слід сказати, що на сьогодні, маючи сукупність відповідних нормативно-правових актів, українські суди все частіше практикують реалізацію згаданого принципу. Так, наприклад, однією з форм реалізації принципу участі представників громадськості у судочинстві можна визнати участь науковців, представників громадськості у Науково-консультативній раді вищого спеціалізованого суду (п. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), засіданнях Пленуму Верховного Суду України (ч. 4 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») тощо.

Принцип участі представників громадськості у судочинстві є умовою поєднання представницької демократії з формами прямого волевиявлення громадян. Реформа судової влади, спрямована на підвищення рівня її ефективності, є реалізацією соціального замовлення населення. Визначальною ланкою, свого роду посередником між владою (судовою владою) та населенням є громадські ради, які, будучи залученими законом до процесу формування суддівського корпусу, беруть участь у проведенні судової реформи, виражаючи волю народу.

Реалізація принципу участі представників громадськості у судочинстві тісно пов'язана із загальним принципом гласності, який поширює свій вплив на всі стадії організації і діяльності суддівських органів. Без гласності неможливі ні обрання суддівського корпусу, ні їх подальша діяльність, ні створення необхідних умов і передумов для ефективного контролю громадськості над роботою посадових осіб і органів суду. Принцип участі представників громадськості у судочинстві виступає як найважливіший компонент принципу поєднання представницької демократії з формами прямого волевиявлення громадян. У такому поєднанні він не втрачає своєї самостійності, а навпаки бере на себе провідні функції, доводить свою ключову роль в системі принципів. Реалізація принципу участі представників громадськості у судочинстві, участі у прийнятті рішення покладає на суди обов'язок розробляти та постійно удосконалювати форми та методи співпраці з громадськістю, що є необхідним кроком на шляху підвищення рівня довіри населення до

судової влади.

Таким чином, на сучасному етапі становлення та реформування Української держави основне завдання при дослідженні судової влади, її ролі у становленні громадянського суспільства в нашій країні полягає в пошуку і реконструкції тих демократичних принципів, які лежать в основі національної правової культури і можуть бути розвинені у процесі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

1. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства слід розглядати та формулювати з урахуванням наявних положень загальної теорії права і норм законодавства. Принцип взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні слід розуміти як форму вираження державно-правової закономірності, зумовленої існуванням і розвитком загальносоціального права, яка визначає спрямованість і зміст правового регулювання правовідносин, що виникають при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

2. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є похідними від загальних принципів права та частиною системи принципів судової влади, до яких належать: а) загальносоціальні; б) внутрішньосистемні; в) спеціально юридичні принципи. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні доцільно уніфікувати у трирівневу систему, де співіснують загальні, галузеві та спеціальні принципи. Виділення трирівневої системи принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні ґрунтується на критерії сфери поширення принципів права і рівні їх взаємодії між собою.

3. Загальні принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні стосуються усіх напрямів та сфер взаємодії, відображають всі закономірності та процеси, які відбуваються у внутрішньосистемній площині діяльності цих елементів. До загальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести принцип гуманізму, принцип демократичності, принцип верховенства права, принцип гласності, принцип законності, принцип прозорості, принцип системності та інші принципи. Галузеві принципи

взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні закладають підґрунтя для певних напрямів функціонування судів, утворюють внутрішньосистемні взаємовідносини між суб'єктами такого роду взаємодії. Галузеві принципи є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, гарантом реалізації загальних принципів з одного боку, а з іншого – запобіжником надмірного втручання інститутів громадянського суспільства, окремих їх представників в діяльність суду.

Галузеві принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна умовно поділити на основні та організаційні. До основних галузевих принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести принципи рівності, доступності, справедливості, науковості та ін. До організаційних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести недоторканність суддів; самостійність судів і незалежність суддів, народних і присяжних засідателів; незмінюваність суддів; змагальність і рівноправність сторін; участь громадян у здійсненні правосуддя; відкритий розгляд справ у всіх судах; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; неупередженість, об'єктивність і компетентність суду тощо.

Спеціальні принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні підкреслюють особливості процесу взаємодії, визначають його методологію, сприяють індивідуалізації взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства як самостійного правового явища в загальній системі державного управління. До спеціальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести: принцип соціального партнерства; принцип цілеспрямованості; принцип дотримання балансу інтересів судової влади та інститутів громадянського суспільства; принцип ефективності; принцип участі представників громадськості у судочинстві, який пов'язаний із принципом професіоналізму (компетентності) та інші принципи.

4. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів

громадянського суспільства в Україні на теперішній час не знайшли свого нормативного закріплення, що, безумовно, негативно позначається на ефективності здійснення судочинства в Україні, відносинах суддівських органів та суддів із суб'єктами громадянського суспільства, проведення судової реформи. З огляду на це, існує необхідність зафіксувати такі принципи насамперед у чинних, а також у майбутніх рамкових нормативних актах, які стосуються реформування судової влади. В цілому, принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні складають систему, вони діалектично пов'язані між собою і для досягнення високих результатів мають втілюватися тільки в комплексі.

1.4. Системно-структурний підхід у взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні

Однією з ознак правової держави традиційно визнається незалежність суду і здійснюваного ним правосуддя. Сучасні демократичні країни світу постійно намагаються наблизити правосуддя до бажаного ідеалу його незалежності. Однак для досягнення цієї мети в Україні на сучасному етапі її розвитку необхідна модернізація всієї національної системи судової влади, програма кардинальних та ефективних змін у судовій гілці влади з метою підвищення ефективності захисту прав людини, зокрема права на судовий захист. Основними же каталізаторами процесу реформування судової влади стали суспільний запит на справедливе правосуддя та похідна від нього нагальна потреба відновлення довіри до суддів та національної судової системи загалом.

В умовах сучасного стану розвитку політичної системи України проблема співвідношення держави і суспільства конкретизується через аналіз понять правової держави і громадянського суспільства та відповідних форм соціальної діяльності [243, с. 62]. В той же час становлення в Україні правової держави і громадянського суспільства неможливо уявити без судової влади, стратегічна роль якої в сучасній модернізації нашої держави і суспільства полягає в тому,

що вона, з одного боку, покликана гарантувати реальність прав і свобод людини та громадянина, а з іншого – забезпечити дію інших гілок державної влади. В такому стані судова влада потребує не тільки уваги з боку держави, а й громадського контролю, створення сучасних форм та механізмів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, особливо після змін до Конституції України в частині реформування судової влади. Судова влада як різновид державної влади у взаємодії з її іншими гілками та інститутами громадянського суспільства повинна стати самостійною і сильною, добре підготовленою професійно, організаційно оформленою, діяти виключно у законному процесуальному порядку, стверджуючи ідеї верховенства права та справедливості.

Теоретичне дослідження судової влади, включаючи питання її взаємодії з інститутами громадянського суспільства в Україні, не може відбуватися у відриві від інших теоретико-правових конструкцій, категорій та положень, які дозволяють створити цілісне уявлення про такого типу процеси. На емпіричному рівні у державно-організованому суспільстві судова влада постає у вигляді системи органів і посадових осіб, які розв'язують юридичні суперечки, тобто ті суперечки, які можуть бути вирішені на основі державно-визнаних правил, і офіційно санкціонують можливість застосування державного насильства. У свою чергу інститути громадянського суспільства теж являють собою певну множину, сукупність, систему, що відрізняється власним змістом, структурою, цілями діяльності тощо. Отож, взаємодія цих двох державоутворюючих елементів – судової влади та громадянського суспільства – постає складним і багатогранним процесом, важливим предметом теоретичних досліджень, які мають бути приведені у певний системний знаменник. Тому для проведення комплексного дослідження питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні доцільне та виправдано застосування концепції системного підходу.

У зарубіжній літературі можна зустріти чимало опублікованих робіт, які так чи інакше зачіпають методологічні концепції системного підходу, його роль і місце в науковому пізнанні. Значний внесок у розробку концепції системного підходу і його практичне використання внесли зарубіжні дослідники, серед яких: А. Асмолов, Д. Агейкін, І. Блауберг, В. Венда, Д. Гвішлані, Ю. Забродін,

Г. Зараковській, В. Зінченко, В. Кузьмін, В. Ломов, В. Лекторський, В. Павлов, В. Садовський, Р. Фейджин, А. Холл, Е. Юдін та ін. У вітчизняній науці теорії держави та права ґрунтовних праць з цієї проблематики не так багато. Питанню системного підходу як науковому методу приділялась увага в рамках окремих досліджень, що здійснювалися в свій час В. Бабкіним, О. Граніним, М. Козюброю, В. Копейчиковим, Є. Лукашевою, Н. Оніщенко, О. Петришиним, В. Погорілком, П. Рабіновичем, Ю. Римаренком, В. Селівановим, В. Сіренком, О. Фрицьким, Ю. Тихомировим, М. Цвіком, Ю. Шемшученком, О. Ярмишем та іншими вченими. На монографічному рівні подібну тематику досліджував Б. Ганьба в роботі «Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави»; системні зв'язки юридичних джерел права розглядав Р. Тополевський [459].

Слід відзначити, що системний підхід застосовується вітчизняними авторами не тільки в межах побудови теоретичних моделей щодо усвідомлення розвитку держави та права, а і у розрізі правових галузевих та міжгалузевих навчальних дисциплін, при дослідженні суспільних відносин в актуальних сферах людської діяльності. Так, у 2011 р. В. Залізник на основі досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної діяльності, аналізу вітчизняного і зарубіжного законодавства здійснив спробу розробити та надати науково обґрунтовані пропозиції щодо систематизації інформаційного законодавства України задля підвищення його ефективності [143].

Однак, незважаючи на досить глибокий, різнобічний, міждисциплінарний аналіз багатьох проблем і завдань, пов'язаних із особливостями методології системного дослідження і практичним використанням системного підходу, залишається ще значна кількість аспектів, які не дозволяють вичерпно відповісти на багато питань, пов'язаних з цим підходом. Перед вітчизняною правовою наукою стоїть завдання з вирішення проблем, пов'язаних із науковим аналізом демократичних, соціальних та правових процесів, що відбуваються в сучасній Україні, які переважно розглядаються автономно, окремо один від одного, або сприймаються як вже відомі цінності, без їх спеціального системного комплексного аналітичного дослідження. Як справедливо зазначає Б. Ганьба, системний підхід у (ві-

тчизняних – авт.) державно-правових дослідженнях ще не отримав достатнього застосування, а ширше впроваджується поки що в технічних та інших галузях наукового знання [93, с. 3]. Отже, дослідження питань застосування системного підходу при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є актуальним як з точки зору подальшої розробки теорії системного аналізу та розширення сфер її практичного застосування в національному праві, так і з точки зору насичення вітчизняної правової науки новими та цінними здобутками, пов'язаними із розвитком Української держави, зокрема через становлення судової влади.

Однією з важливих передумов для виникнення системного підходу стала диференціація науки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.ст. Поява нових суспільних відносин, прогресивних за своєю суттю, обумовило розвиток наукового знання, виникнення багатьох наукових дисциплін, що почали розвиватися незалежно одна від іншої [302, с. 67]. Ці наукові дисципліни за об'єктивними та суб'єктивними причинами тяжіють до автономності, замикаються на обмеженому предметі дослідження і використовують свою власну методологію, що в кінцевому рахунку породжує так звану «глухоту спеціалізації», яка потребує подолання.

Криза механістичної методології, непридатної для дослідження правових, соціальних та інших складних об'єктів, зростаюча складність дослідницьких питань, що постають перед людиною, необхідність подолання наростаючої диференціації і спеціалізації наукового знання, виникнення потреби в науковому забезпеченні управлінської діяльності – всі ці фактори у своїй сукупності сформували соціальне замовлення на розробку нової уніфікованої методології, орієнтованої на дослідження складних об'єктів [311, с. 25]. Відповіддю на це замовлення і стала так звана загальна теорія систем, автором якої прийнято вважати австрійського біолога-теоретика Людвіга фон Берталанфі.

Системний підхід визначається в науці як загальнонаукова міждисциплінарна методологія, загальнонаукова орієнтація, «що має вираз у прагненні побудувати цілісну картину об'єкту» [47, с. 16], «сукупність методів і засобів, що дозволяють досліджувати властивості, структуру і функції об'єктів, явищ або процесів в цілому, представивши їх як систему з усіма складними міжелементними

взаємозв'язками, взаємовпливу елементів на систему і навколишнє середовище, а також впливом системи на її структурні елементи» [355, с. 22]. Говорячи іншими словами, сутність системного підходу полягає в тому, що досліджуваний об'єкт (явище, процес) розглядається не як сукупність його складових частин, а як система, цілісне утворення. Відповідно, при системному підході, зокрема і при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, увага дослідника акцентується на вивченні його цілісних, інтегративних властивостей, виявленні його структури і функцій.

З огляду на те, що цитування всіх існуючих визначень поняття «система» займе багато місця, доцільно, все ж таки, звернути увагу на ознаки системи, наявність яких визнається більшістю «системологів»: 1) множинність елементів, тобто наявність не менше двох елементів; 2) наявність певних зв'язків і відносин між елементами, завдяки яким їх сукупність перетворюється в чіткий ціле, де кожен елемент виявляється в кінцевому рахунку пов'язаним з усіма іншими елементами; 3) цілісність, яка визначається: по-перше, появою у системі нових інтеграційних (цілісних) властивостей, які не притаманні елементам, що виникають в результаті своєї взаємодії і впливу зовнішнього середовища; по-друге, відокремленістю системи від середовища, у взаємодії з якою система виступає як єдине і при цьому відносно самостійне утворення.

За енциклопедичним визначенням, яке досить вдало поєднує названі ознаки, система (від грец. – ціле, складене з частин, з'єднання) – це сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність [471, с. 610]. Отже, сутність системного підходу при дослідженні питань (процесів) взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні полягає у тому, що досліджуваний об'єкт (взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства) розглядається як система, цілісне утворення. Але системні властивості цього об'єкту (явища, процесу) проявляють себе тільки у взаємодії з середовищем, під яким прийнято розуміти «зовнішні по відношенню до цілісної системи предмети і явища, з якими система взаємодіє, змінюючи їх і змінюючись при цьому сама» [32, с. 150]. У зв'язку з цим системний підхід при аналізі пи-

тань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні дозволяє розглядати це явище не само по собі, а у зв'язку з навколишнім середовищем, на тлі якого і у взаємодії з яким функціонує система. Це дозволяє визначити межі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, пізнати цілісність цього явища, зрозуміти, чому дана система має саме таку структуру, пояснити і прогнозувати трансформації системи, її функціональні особливості.

При дослідженні функціональних особливостей системи у її взаємодії з зовнішніми чинниками важливо встановити значення системоутворюючого фактора. Після проголошення у 1991 р. незалежності України, концепція громадянського суспільства була сприйнята як загальнолюдська цінність і отримала відображення у Декларації про державний суверенітет України (1991 р.) та Конституції України (1996 р.). Тим самим, Україна як держава задекларувала своє прагнення до розбудови громадянського суспільства [359, с. 242]. В сучасній Україні активно йде процес формування інститутів громадянського суспільства, якщо розуміти його як різноманіття взаємин державної влади та індивідуумів, організованих в недержавні, неурядові об'єднання по соціальному, професійному та іншими ознаками. Поряд із цим в Україні, як суспільний запит на підвищення стандартів життя в усіх сферах, впроваджується концепція «сервісної держави», де влада, зокрема, судова влада, в кінцевому результаті, є інструментом служіння людині. Об'єднуючи всі ці варіанти в єдину матрицю, можемо синтезувати їх в коротко сформульований сфокусований корисний результат взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні – функціонування правової держави.

Отже, головним результатом дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є побудова в нашій країні правової держави. Включення в системний аналіз такого явища, як взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні результату у вигляді створення фактору розбудови правової держави, значно змінює загальноприйняті погляди на дану проблему і надає новій якості ряду питань, що підлягають глибокому аналізу. Це дозволяє, по-перше, уявити цілком в термінах результат – як всю взаємодію судової влади з громадянським суспільством, так і всі можливі зміни такого

процесу; по-друге, пояснити явища і процеси побудови громадянського суспільства і правової держави; по-третє, організувати і впорядкувати всю сукупність міжсуб'єктних і суб'єктно-об'єктних відносин, які утворюються між державною владою в особі її судової гілки та громадянським суспільством.

Функціонування системи в навколишньому середовищі спирається на певну впорядкованість елементів, відносин і зв'язків, що має назву структура. Під структурою системи розуміють її «внутрішню організацію <...>, що являє собою специфічний спосіб взаємозв'язку, взаємодії її компонентів» [32, с. 107], «інваріантну впорядкованість (взаєморозташування) елементів відповідно до закону зв'язку між ними» [258, с. 76-77], «стійку впорядкованість в просторі і в часі її елементів і зв'язків між ними, що визначає функціональну компоновку системи і її взаємодію з зовнішнім середовищем» [355, с. 24]. Узагальнюючи процитовані визначення, можна зробити висновок, що структура являє собою внутрішню будову системи, що включає її склад (набір елементів), а також відносини і зв'язки між її елементами.

Основна функція структури системи полягає в тому, щоб забезпечити системі внутрішню міцність, стійкість, високий ступінь пов'язаності всіх її елементів, її здатність протистояти середовищу в якості самостійного утворення. Без структури система неувяна, оскільки саме структура, забезпечуючи стійкі зв'язки, взаємодіє між елементами, перетворюючи набір елементів в єдине ціле. З цієї причини дослідження системних юридичних об'єктів обов'язково передбачає вивчення їх структури, без якого неможливо ні визначити композицію елементів цієї системи, ні розглянути існуючі між ними зв'язки, здатні перетворювати елементи відповідної системи в єдине ціле. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні характеризується наявністю таких основних елементів:

1. Об'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні.
2. Суб'єкти взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні.
3. Правові відносини, що складаються з приводу взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в

Україні.

4. Правові засоби взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Розглянемо кожний з цих елементів.

Термін «об'єкт» у загальноживаному обороті традиційно розглядається або як предмет, що становить частину зовнішнього світу, або як предмет пізнання і діяльності людини. Вельми поширена філософська характеристика об'єкта визначає його як те, що протистоїть суб'єкту в його діяльності [471, с. 453]. Об'єкт не просто тождий об'єктивній реальності, а виступає як така її частина, яка знаходиться у взаємодії з суб'єктом.

Об'єктом же права є матеріальні, духовні та інші соціальні блага, з приводу яких суб'єкти права вступають у правовідносини [455, с. 380]. В свою чергу, об'єкт правовідносин у загальній теорії права визначається як матеріальні, духовні та інші соціальні блага, з приводу яких суб'єкти права вступають у правовідносини та здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки [278, с. 372]. Обговорення питання, пов'язаного з визначенням поняття юридичного терміну «об'єкт правовідносин» ведеться серед вчених протягом тривалого часу. Розділяємо позицію, згідно з якою об'єктом правових відносин виступає те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки його учасників, іншими словами, те, заради чого виникають самі правовідносини. Якщо ж розглядати об'єкт правовідносин як матеріальні або нематеріальні блага, на які спрямована (або на які впливає) поведінка всіх його учасників, здійснювана в рамках їх прав і обов'язків, то можна припустити, що об'єктом взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є право людини на судовий захист, якісне судочинство або, ще більше, – справедливий суд.

Принцип справедливого суду можна вважати однією з вищих ознак міжнародного та національного права. За думкою А. Черненка [488, с. 13], принцип справедливості не обмежується формально-правовим трактуванням, а має двоєдину природу, пізнання якої дозволяє розкрити два ступені (форми) правової справедливості. Формально-правова справедливість – це лише перша, вихідна щабель пізнання і форма дії даного правового принципу. Тут зв'язок між моральністю і справедливістю зовнішній і формальний: право є нормативним закріпленням справедливості. Предме-

тна сутність – формально-правова рівність. Предметна сутність другої форми справедливості – змістовно-правова рівність (рівність в належному), що являє собою єдність правових, моральних і соціально-економічних цінностей, інтересів і потреб соціальної спільноти людей. Відповідно до форм правової справедливості, її дія здійснюється на двох рівнях: а) загальному, що відбиває загальносоціальні потреби і інтереси різних соціальних груп; б) індивідуальному, що представляє дію справедливості по відношенню до прав конкретної особистості, що дозволяє сформулювати оптимальний «баланс» між особистою та загальносоціальною справедливістю, додати стійкість і соціальну орієнтацію всієї правової системи. Якщо брати за основу такий авторський підхід, то справедливий суд як об'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні сприймається як на загальному рівні (суспільний запит на справедливий суд), так і індивідуальному – як дія справедливості правосуддя по відношенню до прав конкретної особистості, яка звертається до суду. В такій конфігурації головним елементом взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є суб'єкт.

Термін «суб'єкт» в юридичній літературі та законодавстві може вживатися в різноманітних значеннях: суб'єкт права, суб'єкт правовідносин, суб'єкт юридичної відповідальності тощо [24, с. 138-139]. Поняття «суб'єкти права» і «суб'єкти правовідносин» в принципі рівнозначні, хоча в літературі з цього приводу робляться певні застереження [25, с. 379]. Закріплені в найрізноманітніших галузях права особливості суб'єктів необхідно мати на увазі при визначенні поняття «суб'єкти правовідносин».

Суб'єкт права нерідко в юридичній літературі, а також у законодавстві визначається за допомогою терміну «особа». Н. Дювернуа відзначав давню традицію використання даного терміну для позначення суб'єктів права в римському праві та юриспруденції, також в німецькому праві і німецької юридичної літературі, в меншій мірі – у французькому праві [129, с. 88, 242-247, 260-266]. Використання даної термінології щодо суб'єкта права виникло у першу чергу в результаті абстрагування фізичної особи від несуттєвих його особливостей (з точки зору права). Г. Пухта в «Енциклопедії права» писав про те, що поняття особи ґрунтується на абс-

тракції, «оскільки ми цим поняттям обіймаємо не усю істотність людини, а безпосередньо тільки його якість, як суб'єкта волі, усі ж інші його властивості беремо до уваги тільки опосередковано ...» [385, с. 47]. Така юридична абстракція передбачає можливість (здатність) участі правового суб'єкта в юридичних відносинах в якості окремої, самостійної сторони [312, с. 27]. Будь-яка галузь вітчизняного права оперує поняттям суб'єкта права саме як «особи». Так, наприклад, в цивільному праві суб'єктами називають фізичних та юридичних осіб.

Слід зазначити, що в теорії права і в галузевих юридичних науках до суб'єктів відносять також державу, державні та недержавні органи. Тому термін «правова особа» включає, з нашої точки зору, всі ці та інші категорії суб'єктів правовідносин, передбачені чинним законодавством. Доцільно приєднатися і до точки зору тих вчених, які називають суб'єктами права (правовідносин) будь-яких правоздатних і дієздатних їх учасників. Ними можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, державні органи, посадові особи, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи, політичні партії, інші громадські об'єднання, соціально-історичні спільності людей і інші суб'єкти права. Такий підхід прийнятний і до визначення сукупності суб'єктів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні.

Отже, в загальному розумінні суб'єктами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна вважати сукупність фізичних та юридичних осіб, а також державних органів, які вступають у правовідносини при взаємодії органів судової влади та інститутів суспільством з метою досягнення мети – справедливого суду. В цьому сенсі суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні має двояку структуру: з одного боку суб'єктом взаємодії виступає судова влада в особі її органів та державних службовців (суддів), а з іншого – суб'єктом взаємодії постають інститути громадянського суспільства. Деталізуючи це ствердження, до суб'єктів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні слід відносити:

1) інститути та органи судової влади: а) суди різного рівня та спеціалізації як державні установи; б) суддів, які набули цей статус згідно із чинним законодавством; в) Вищу раду правосуддя; г)

Державну судову адміністрацію України та інші органи суддівського самоврядування;

2) інститути громадянського суспільства: а) фізичних осіб – громадян України як первинний елемент інститутів громадянського суспільства; б) політичні партії; в) громадські об'єднання; г) професійні спілки; д) засоби масової інформації; е) органи самоорганізації населення тощо.

Серед цієї множинної сукупності суб'єктів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні слід виділити фізичну особу, особистість, яка є активним ядром громадянського суспільства в його інституційному різноманітті. При цьому важливо виховувати особистісні якості в кожному громадянині своєї країни, адже у майбутньому він може стати судьєю та мусить виконувати закон під громадським контролем своїх співгромадян – таких же особистостей. Як справедливо зауважує С. Прилуцький, суд під впливом ідей індивідуальності поступово переймається завданнями служіння не тільки державі, а й правам особи. Він стає на захист цих прав навіть проти самої державної влади. Така зміна ролі суду породжує новий лад, який називається правовим, за якого суд є начебто посередником між владою і населенням, будучи незалежним і від першої, і від другого [359, с. 245].

Суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні як потенційний учасник такого типу правовідносин володіє рядом властивостей, які дозволяють відмежувати його від інших елементів цього процесу. До числа таких властивостей слід віднести: 1) властивість відособленості, автономності особи, коли суб'єкту необхідно мати нормативно передбачену матеріальну форму буття; 2) суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні повинен володіти ознакою індивідуалізації, мати чіткий правовий статус, що позначає його приналежність або до судової влади або до інститутів громадянського суспільства; 3) суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні повинен мати здатність і можливість волевиявлення, розуміти характер і наслідки вчинених ним діянь і нести відповідальність за них; 4) суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, будучи учасником такого типу правовід-

носин, може реалізувати свої потреби, законні інтереси, як правило, в ході взаємодії сторін, але при цьому від повинен виконувати покладені на нього або прийняті на себе правові зобов'язання.

Суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні з точки зору системного підходу розкривається через правосуб'єктність, яка традиційно поділяється на такі елементи, як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Правоздатність може бути трьох видів – загальна, галузева або спеціальна. Загальна правоздатність – здатність будь-якої особи або організації бути суб'єктом права як такого взагалі. Вона виникає з моменту народження громадянина, а у юридичної особи – з моменту її створення. Галузева правоздатність – юридична здатність особи або організації бути суб'єктом тієї чи іншої галузі права. Спеціальна правоздатність – здатність бути учасником правовідносин, що виникають у зв'язку з заняттям певних посад (суддя, член Вищої ради правосуддя тощо) або приналежністю особи до певних категорій суб'єктів права (громадський діяч, член політичної партії тощо).

Дієздатність – це здатність своїми діями здійснювати права і виконувати обов'язки. Види дієздатності: повна, часткова, обмежена, повна недієздатність. Деліктоздатність в літературі визначається як здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення.

Не менш важливим є питання з'ясування сутності правових відносин, що виникають між суб'єктами в процесі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Розвиток правових систем характеризується виникненням широкого спектра правовідносин в різних сферах суспільно-економічних формацій, що розрізняються за суб'єктним складом, об'єкту правовідносин і їх змістом. Сьогодні багато питань, пов'язаних з теорією правовідносин, залишаються як і раніше дискусійними. Всі суспільні відносини відносяться або до базисних (матеріальних), або до надбудовних (ідеологічних). Будь-яке правовідношення існує тільки як взаємне відношення людей і тому є суспільним відношенням. Тим часом, в правовій науці ведеться суперечка про те, яке поняття слід позначати терміном «правовідносини».

В загальному розумінні правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані правом [85]. Диференціація суспільних відносин

і правовідносин як елемента системи права є важливою проблемою, пов'язаною з природою правовідносини. Така диференціація об'єктивно можлива при наявності зв'язку правової природи і змісту виникаючих правовідносин з правами і обов'язками суб'єктів в певних сферах і може бути проведена при наявності наступних об'єктивних ознак: 1) закріплення відносин в правовому акті; 2) індивідуалізації відносин в суб'єктному складі.

У теорії права склалися різні погляди на категорію «правовідносини», які можна звести до трьох основних. «Різногалузевий» підхід на правовідносини розглядає останні як суспільні відносини, врегульовані нормами відповідної галузі права (конституційного, адміністративного, цивільного тощо). Є погляди, які зводять правовідносини до зв'язку між суб'єктами правовідносин, що виявляється в існуванні взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [141, с. 226; 178, с. 13]. Найбільш розповсюдженим поглядом є з'єднання згаданих визначень правовідносин, коли останні визнаються як врегульовані нормами права і забезпечені державою відносини, що виникають між двома і більше суб'єктами з приводу задоволення своїх матеріальних і духовних потреб та інтересів, між якими наявний правовий зв'язок у формі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [140], і які не суперечать принципам права, правової держави та громадянського суспільства [213, с. 316].

Існує багато різночитань щодо визначення поняття «правовідносини». Але незмінним залишається постулат, за яким правовідносини є видом суспільних відносин, які регулюються правовими нормами. У такому ставленні учасники є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що охороняються і гарантуються державою. У цьому сенсі правовідносини з приводу взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є об'єктивно-суб'єктивною формою реалізації суспільних відносин, в яких у залежності від сфери права носіями обов'язків стає один або декілька суб'єктів. Але якщо розширити таке поняття, то визначення правовідносин як зв'язку між їх суб'єктами, що виявляється в існуванні взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, мабуть, є найбільш прийнятним. Таке визначення дозволяє виявити сутність правовідносини, яка виявляється у юридичному зв'язку його суб'єктів з приводу об'єкта, що має вираз в його

змісті.

Правові відносини між суб'єктами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна вважати специфічним видом суспільних відносин, що виникають в процесі реалізації норм і принципів, що регламентують право людини на судовий захист. Вони характеризуються вольовим характером, заснованим на активності хоча б однієї з сторін, обумовлені юридичним зв'язком сторін, і забезпечені можливістю державного і міжнародного впливу. Особливостями правових відносин, що виникають при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, є: 1) виникають на основі права людини на судовий захист; 2) мають вольовий характер (для виникнення правових відносин такого типу необхідна активність хоча б однієї з його сторін); 3) є юридичним зв'язком суб'єктів відносин (формується на основі здійснення права людини на судовий захист, у зв'язку з чим суб'єкту права на судовий захист протистоїть відповідний юридичний обов'язок іншої сторони – суду); 4) особливий суб'єктний склад, що має на увазі широке коло суб'єктів відносин (учасниками можуть бути як судові установи і органи в особі державних службовців, так і окремі індивіди, соціальні групи, суспільство в цілому, установи та організації міжнародного співтовариства, залучені в процес реалізації права людини на судовий захист); 5) забезпеченість повноважень і пов'язаних з ними юридичних обов'язків заходами державного і міжнародного примусу.

Одним із головних елементів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є правові засоби. Правовий засіб як явище правової дійсності досить часто зустрічається у монографічній та навчальній літературі з теорії держави і права, але, у той же час немає єдиного визначення цього правового явища. Правовий засіб підкреслює діяльну, функціональну сторону в праві. Це правове явище дозволяє також побачити право не тільки у статичному стані, але і в дії, коли воно здійснюється, реалізується, впливає на суспільні відносини. Проблема правових засобів в юридичній науці є, перш за все, загальнотеоретичною проблемою, яка потребує відповідних дослідницьких зусиль з її розробки. У теоретико-правовому дискурсі саме ця проблема стала основою виникнення і розвитку інструментальної теорії права.

З філософських позицій дана категорія відображає правові за-

соби як «можливе» і «дійсне» [26, с. 509-510]. Вона зв'язує ідеальне (мета) з реальним (результат), включаючи одночасно як фрагменти ідеального – інструменти (засоби-установлення), так і фрагменти реального – технологію (засоби-діяння). Саме в цій площині названі юридичні феномени можна розглядати в якості засобів, саме в цьому зрізі юридичного життя вони набувають особливі властивості – властивості явищ, що діють у зв'язці «мета-засоби-результат». Саме поняття «засіб» етимологічно походить від слів «середній», «серединний», «посередник» [308, с. 23]. Воно позначає ті явища, які виступають посередниками між ідеальною (уявною) моделлю результату, тобто метою, і реальним практичним результатом. Отже, категорія «засіб» спочатку несе в своєму змісті уявлення і про цілі, і про майбутній результат. У свою чергу, процес взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні містить в собі певну інформацію про засоби і способи реалізації взаємодії такого типу.

Поняття «засіб» – загальнонаукове, міждисциплінарне. У різних галузях знання досліджують різні засоби – технічні, транспортні, управлінські, платіжні, оборотні та ін. У правовій сфері також існують власні засоби з властивими їм особливостями. У доктрині запропоновано багато визначень поняття «правові засоби». Так, О. Зайчук і Н. Оніщенко визначають правові засоби як певні юридичні категорії та діяння суб'єктів з їх застосування з метою досягнення конкретного результату [450, с. 300]. Б. Пугинський пропонує два значення поняття, що розглядається – широкий і вузький. У першому значенні правові засоби – це «поєднання (комбінації) юридично значимих дій, що здійснюються суб'єктом з дозволенним ступенем розсуду і слугують досягненню їх цілей (інтересів), що не суперечать законодавству та інтересам суспільства», у вузькому – «юридичні способи вирішення суб'єктами відповідних завдань, досягнення своїх цілей (інтересів)» [383, с. 87].

За дефініцією А. Малько, правові засоби – це «правові явища, що мають вираз в інструментах (установленнях) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, розпочинається досягнення соціально корисних цілей» [449, с. 722]. Р. Авдюгін, досліджуючи правові засоби забезпечення прав людини, визначає останні як матеріально-правові і процесуальні норми і

процедури, що використовуються юрисдикційними органами на вимогу правомочної особи для примусового поновлення її порушеного права, а також ті правовідносини, які виникають у зв'язку із здійсненням своїх повноважень юрисдикційними органами, і правозастосовні акти, що спрямовані на реалізацію прав правомочною особою [22, с. 300].

За думкою Ю. Батуріної, «правовий засіб – це діяльнісно-інституційне утворення, що показує функціонально-динамічну сторону правових явищ і права в цілому» [39, с. 120]. Відповідно до визначення В. Сапуна, правові засоби «це такі інституційні утворення (установлення, форми) правової дійсності, які в своєму реальному функціонуванні, використанні в процесі спеціальної правової діяльності призводять до досягнення певного результату у вирішенні соціально-економічних, політичних, моральних та інших завдань і проблем, що стоять перед суспільством і державою на сучасному етапі» [407, с. 56]. П. Попінов вважає, що правові засоби – «це передбачені нормами права і зумовлені певними цілями і завданнями інструменти правового регулювання» [347, с. 7]. С. Кушнір правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання визначає як систему передбачених нормами права методів, способів та прийомів досягнення приватної чи публічної мети суб'єктами правовідносин [228, с. 4]. Автором також впроваджується таке поняття, як «інноваційні правові засоби» стосовно громадського контролю в Україні, в якості прикладу наводиться застосування відеозапису в приміщеннях органів державної влади та всіх фактів контакту посадових осіб органів державної влади з громадянами та їх подальше збереження на серверах офіційних веб-сторінок органів державної влади та у відповідному депозитарії з можливістю перегляду відеофайлів громадянами в режимі реального часу [228, с. 14]. Такий інноваційний правовий засіб можна застосовувати й у процесі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні, зокрема при фіксації судових слухань, можливість якої обумовлена Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Як наслідок багатоманітних суб'єктних підходів до розуміння правових засобів, що дається в юридичній літературі, існує й широкий інструментарій правових засобів, що включає в себе самі різнопланові субстанції:

1) норми і принципи права, юридичні факти, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, заборони і пільги, заходи заохочення і заходи покарання, правозастосовні акти та ін. [347, с. 36];

2) угоди, договори і позадоговірні зобов'язання, заходи відповідальності, способи захисту прав, заходи оперативного впливу, вину, презумпції у фікції, юридичну особу, правоздатність, дієздатність, представництво [383, с. 91-92];

3) дозволи, заборони, позитивні зобов'язання [407, с. 40];

4) діяльність громадських рад при органах державної влади; функціонування громадських інспекцій; громадські слухання та обговорення; громадські експертизи; звернення громадян; повноваження представників громадських організацій, громадських інспекцій складати протоколи про адміністративні правопорушення та передавати їх уповноваженим органам державної влади; проведення акцій, протестів, пікетувань, мітингів з метою лобіювання прийняття відповідних рішень органами державної влади; діяльність профспілок; діяльність політичних партій, які не мають представництва у владі; діяльність засобів масової інформації; функціонування громадського телебачення; загальні збори громадян; декларування доходів та витрат посадових осіб органів державної влади та їх обнародування; проведення соціологічних досліджень; відеозапис офіційної взаємодії органів державної влади з громадянами і доступність таких записів для громадського контролю; право громадян на ознайомлення з документами органів державної влади, що не становлять державної таємниці; звітування представників органів державної влади перед громадськістю [228, с. 12] та інші види засобів.

Останнім часом у юридичній науці спостерігається збільшення уваги до процесуально-правових засобів, розширюється уявлення про призначення та внутрішню структуру саме цього виду правових засобів. Така тенденція не випадкова, адже процесуально-правові засоби потрібні для створення умов з метою належної дії матеріальних норм права для гарантування та захисту потреб й інтересів, що мають соціально важливий характер. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, будучи процесом в механізмі правового регулювання, об'єктивно потребує саме процесуально-правових засобів, які необхідні для гарантуван-

ня і захисту прав, свобод та інтересів громадян і організацій при реалізації принципів правосуддя в нашій державі.

Процесуально-правові засоби визначаються як правові інструменти і діяння, за допомогою яких забезпечуються інтереси суб'єктів юридичного процесу. Спільним для процесуально-правових засобів вважається предмет правового регулювання юридичних процесів та схожість складових процедур.

С. Струнков виділяє такі ознаки процесуально-правових засобів: вони є способом вираження правових форм забезпечення інтересів суб'єктів юридичного процесу: громадян, юридичних осіб, державних органів, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів процесуального права; є способом досягнення поставлених процесуальних цілей суб'єктів юридичного процесу; відображають інформаційно-енергетичні якості і ресурси процесуального права, що наділяє їх юридичною силою, спрямованою на подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів процесуальних правовідносин; мають юридичну силу для суб'єктів процесуального права; виступають забезпечувальними по відношенню до матеріальних правових засобів і ведуть до юридично значимих наслідків; підтримуються і забезпечуються юрисдикційними органами. Процесуально-правові засоби, зважаючи на їх «інструментальну» природу, організовують забезпечувальні заходи юридичного процесу, встановлюють законні рамки державного примусу в особі юрисдикційних органів. Саме охоронна природа процесуально-правових засобів дозволяє гарантувати вищі цінності демократичного суспільства – права і законні інтереси особистості. Крім того, за допомогою використання процесуально-правових засобів здійснюється владний вплив на суб'єктів юридичного процесу, що спрямовує їх на певну належну поведінку, закріплену в нормах процесуального права [432].

Безсумнівно, про рівень та якість взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні як фактору розбудови правової держави неможливо судити тільки за змістом матеріального права. Дієвість будь-якої правової системи, цивілізованість суспільства, авторитет держави і суду залежить не стільки від закріплених в законі норм, скільки від ефективності механізму реалізації норм права, в тому числі від правових засобів, які дозволяють людині, інститутам громадянського суспільства спрямовува-

ти свої зусилля на досягнення бажаної цілі – створення в Україні справедливого суду. Отже, правовими засобами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна вважати матеріально-правові і процесуальні, норми, методи, способи та процедури, що використовуються суб'єктами взаємодії, ті правовідносини, які виникають у зв'язку із здійсненням своїх повноважень юрисдикційними органами, а також правозастосовні акти, що спрямовані на реалізацію права людини на судовий захист.

З наведеного можна зробити наступні висновки:

1. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні постає складним і багатограним процесом, важливим предметом теоретичних досліджень, які мають бути приведені у певний системний знаменник. Для проведення комплексного дослідження питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні доцільне та виправдано застосування концепції системного підходу, що дозволяє досліджувати властивості, структуру і функції цього явища в цілому, представивши його як систему.

2. У структурному відношенні взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні характеризується наявністю таких елементів: 1) об'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 2) суб'єкти взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 3) правові відносини, що складаються з приводу взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 4) правові засоби взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні.

3. Об'єктом взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є право людини на судовий захист, справедливий суд, який сприймається як на загальному рівні (суспільний запит на справедливий суд), так і індивідуальному – як дія справедливості правосуддя по відношенню до прав конкретної особистості, яка звертається до суду. Суб'єкт взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні має двояку структуру: з одного боку, суб'єктом взаємодії виступає судова влада в особі її органів та державних службовців (суддів), а з іншого – суб'єктом взаємодії постають інститути громадянського суспільства.

ва. До суб'єктів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні слід відносити: 1) інститути та органи судової влади: а) суди різного рівня та спеціалізації як державні установи; б) суддів, які набули цей статус згідно із чинним законодавством; в) Вищу раду правосуддя; г) Державну судову адміністрацію України та інші органи суддівського самоврядування; 2) інститути громадянського суспільства: а) фізичних осіб – громадян України як первинний елемент інститутів громадянського суспільства; б) політичні партії; в) громадські об'єднання; г) професійні спілки; д) засоби масової інформації; е) органи самоорганізації населення тощо.

Правовідносини між органами судової влади та інститутами громадянського суспільства в Україні – це специфічний вид суспільних відносин, що виникають в процесі реалізації норм та принципів, які регламентують право людини на судовий захист і справедливий суд. Правовими засобами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна вважати матеріально-правові і процесуальні способи та процедури, що використовуються суб'єктами взаємодії, ті правовідносини, які виникають у зв'язку із здійсненням своїх повноважень юрисдикційними органами, а також правозастосовні акти, що спрямовані на реалізацію права людини на судовий захист. До універсальної системи правових засобів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства можна віднести: норми і принципи права; юридичні факти; суб'єктивні права і юридичні обов'язки; правозастосовні акти; презумпції; представництво; позитивні зобов'язання; функціонування громадських рад при органах судової влади; діяльність засобів масової інформації; робота громадських інспекцій; діяльність профспілок; публічні слухання; загальні збори громадян; громадські обговорення; громадські експертизи; функціонування громадського телебачення; декларування доходів та витрат посадових осіб органів судової влади та їх обнародування; проведення соціологічних досліджень; відеозапис офіційної взаємодії органів судової влади з громадянами і доступність таких записів для громадського контролю; право громадян на ознайомлення з документами органів судової влади, що не становлять державної таємниці; звітування представників органів судової влади перед громадськістю; звернення громадян.

4. Дослідження питань застосування системного підходу при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є актуальним, насамперед, з точки зору подальшої розробки теорії системного аналізу та розширення сфер її практичного застосування в національному праві. Головним результатом дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є побудова в нашій країні правової держави. Включення в системний аналіз взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні результату у вигляді створення фактору побудови правової держави, значно змінює загальноприйняті погляди на дану проблему і надає новій якості ряду питань, що підлягають глибокому аналізу.

Висновки до розділу 1

1. Проведення комплексного опрацювання науково-дослідних робіт філософського, соціологічного, політологічного, історичного, управлінського, правового характеру надає підстави виокремити такі основні групи досліджень, які стали підґрунтям вивчення проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: 1) в яких розглядаються питання правового статусу, реформування, легітимації, транспарентності, ефективного здійснення судової влади; 2) в яких досліджуються питання становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства; 3) в яких вивчаються загальні питання взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства; 4) в яких здійснюється аналіз проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Проблеми перших трьох груп отримали значну увагу науковців та мають важливе значення для поглибленого вивчення питань взаємодії суду та громадськості. Останній напрям є найменш дослідженим як вітчизняними, так і зарубіжними авторами. Проблеми комунікації та співробітництва органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вивчалися, переважно, в межах наук адміністративного права та судоустрою. Не применшуючи значення існуючих досліджень, відзначимо, що більшість наявних розробок проблеми взаємодії суду та громадськості

ті мають галузевий, здебільшого, фрагментарний характер та проводилися другорядно до головного вектора пізнання, спрямованого на розв'язання інших теоретичних завдань.

В ефективній комунікації зацікавлені як органи судової влади, так й інститути громадянського суспільства, тож обидві сторони мають проявляти ініціативу у пошукові механізмів їх співпраці. Нині увага громадськості має концентруватися на напрацюванні механізмів співробітництва з органами судової влади. Занадто велика зосередженість суспільства на негативних проявах системи судової влади чи на окремих її представниках відволікає громадськість від вирішення важливих питань. Лише цілеспрямована та узгоджена співпраця влади, науковців, практиків, громадськості сприятиме ефективній комунікації органів судової влади та громадськості. Оновлення галузевого вітчизняного законодавства не забезпечило повноцінного механізму взаємодії суду та громадськості, що у сукупності зумовлює необхідність переосмислення багатьох теоретичних засад у цій сфері. Сучасний стан наукової літератури з питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вимагає звернутися до вивчення таких напрямів: принципи, форми та методи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; правові засобами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади; інформаційна взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства; шляхи вдосконалення взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства; подолання корупції у сфері діяльності суду тощо. У зв'язку із суттєвим впливом засобів масової інформації на суспільну свідомість серед першочергових завдань стає проблема політичної та економічної залежності деяких представників мас-медіа від окремих осіб чи групи осіб, в результаті чого надання завідомо недостовірної, неповної інформації, перекручування фактів спричинює недовіру громадськості до органів влади, в тому числі до суду, нанесення шкоди діловій репутації суддям чи представникам апарату суду знижує престиж судової влади та довіру громадськості до неї.

2. «Методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства» – структурно-логічно сфо-

рмована система взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних компонентів (наукових принципів, дослідницьких підходів, методів, вчень), застосування яких забезпечить отримання об'єктивних (істинних) висновків теоретико-прикладного значення щодо взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. До основних принципів дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства доцільно віднести: когнітивний (пізнавальний) принцип, принципи історизму, причинності (детермінізму), об'єктивності, аргументованості, системності, комплексності, усебічності, конкретності та ін. Запропонована система принципів не є сталою й може зазнавати трансформаційних змін в залежності від розвитку науки, яка перманентно збагачується та розширюється, й особливостей предмета дослідження. Конструктивно методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства передбачає такі рівні: 1) загальнофілософські підходи (філософський рівень пізнання); 2) загальнонаукові методи пізнання; 3) спеціальні методи пізнання; 4) власні методи правознавства наукового пізнання. Кожен напрям має відносно самостійний інструментарій й без реалізації всіх напрямів не вдасться отримати відносно адекватний результат у досліджуваній проблематиці.

3. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні слід розуміти як форму вираження державно-правової закономірності, зумовленої існуванням і розвитком загальносоціального права, яка визначає спрямованість і зміст правового регулювання правовідносин, що виникають при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є похідними від загальних принципів права та частиною системи принципів судової влади, до яких належать: а) загальносоціальні; б) внутрішньосистемні; в) спеціально юридичні принципи. До загальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести принципи гуманізму, демократичності, верховенства права, гласності, законності, прозорості, системності та ін. Галузеві принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна умовно

поділити на основні та організаційні. До основних галузевих принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести принципи рівності, доступності, справедливості, науковості та ін.; до організаційних – недоторканність суддів; самостійність судів і незалежність суддів, народних і присяжних засідателів; незмінюваність суддів; змагальність і рівноправність сторін; участь громадян у здійсненні правосуддя; відкритий розгляд справ у всіх судах; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; неупередженість, об'єктивність і компетентність суду тощо. До спеціальних принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна віднести: принцип соціального партнерства; принцип цілеспрямованості; принцип дотримання балансу інтересів судової влади та інститутів громадянського суспільства; принцип ефективності; принцип участі представників громадськості у судочинстві, який пов'язаний із принципом професіоналізму (компетентності) та інші принципи. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні складають систему, вони діалектично пов'язані між собою і для досягнення високих результатів мають втілюватися тільки в комплексі.

4. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні характеризується наявністю таких елементів: 1) об'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 2) суб'єкти взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 3) правові відносини, що складаються з приводу взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 4) правові засоби взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Об'єктом взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні є право людини на судовий захист, справедливий суд, який сприймається як на загальному рівні (суспільний запит на справедливий суд), так і індивідуальному – як дія справедливості правосуддя по відношенню до прав конкретної особистості, яка звертається до суду. Суб'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні має подвійну структуру: з одного боку, суб'єктом взаємодії виступає судова влада в особі її органів та

державних службовців (суддів), а з іншого – суб'єктом взаємодії постають інститути громадянського суспільства.

Правовідносини між органами судової влади та інститутами громадянського суспільства в Україні – це специфічний вид суспільних відносин, що виникають в процесі реалізації норм та принципів, які регламентують право людини на судовий захист і справедливий суд. Правовими засобами взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні можна вважати матеріально-правові і процесуальні способи та процедури, що використовуються суб'єктами взаємодії, ті правовідносини, які виникають у зв'язку із здійсненням своїх повноважень юрисдикційними органами, а також правозастосовні акти, що спрямовані на реалізацію права людини на судовий захист. До універсальної системи правових засобів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства можна віднести: норми і принципи права; юридичні факти; суб'єктивні права і юридичні обов'язки; правозастосовні акти; презумпції; представництво; позитивні зобов'язання; функціонування громадських рад при органах судової влади; діяльність засобів масової інформації; робота громадських інспекцій; діяльність профспілок; публічні слухання; загальні збори громадян; громадські обговорення; громадські експертизи; функціонування громадського телебачення; декларування доходів та витрат посадових осіб органів судової влади та їх обнародування; проведення соціологічних досліджень; відеозапис офіційної взаємодії органів судової влади з громадянами і доступність таких записів для громадського контролю; право громадян на ознайомлення з документами органів судової влади, що не становлять державної таємниці; звітування представників органів судової влади перед громадянськістю; звернення громадян.

Розділ 2

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

2.1. Вітчизняний досвід інформаційної взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства

На початку ХХІ ст. в багатьох європейських країнах, як й в Україні, розпочалися процеси визначення подальших перспективних напрямів формування та забезпечення демократичної правової держави. Відбуваються фундаментальні зрушення в усіх сферах життя суспільства, в тому числі й у функціонуванні публічно-владних і соціальних інститутів, до яких можна з повною підставою віднести судову гілку влади. Все більше актуалізуються питання з приводу функціонування судової влади як обов'язків елемент правової держави.

Теоретико-правовий підхід до усвідомлення ролі судової влади на сучасному етапі становлення України як демократичної, правової держави повинен співвідноситись з новими реаліями суспільного життя, що вимагає важливої переробки філософських підстав, багатьох теоретичних уявлень, а також методології наукового пізнання різноманітних проявів і можливостей вітчизняного правосуддя. Визнаючи взаємозв'язок, взаємозалежність і, головне, необхідність домінуючої ролі права над політикою як мистецтвом управління, це, по суті, ставить перед юридичною наукою практичну задачу по-новому, цілісно і інтегровано пояснити правову реальність перехідного етапу Української державності, створення сучасних засад діяльності судів після змін до Конституції України в частині реформування судової влади.

У концепції правової реформи України в якості основних елементів передбачені наступні практичні кроки: законодавче забезпечення системи прав людини; зміцнення і захист конституційного

ладу; реформування державного управління; створення цілісної правової бази судової системи; формування правової бази та інституційної реформи правоохоронної системи тощо. Проте реалізація цих заходів, перш за все, з точки зору набуття інституційно-правової якості, поки ще вкрай неефективна, а юриспруденція в цьому бере участь лише фрагментарно. В умовах проведення реформ за ініціативою «зверху» мова йде не тільки про активність і цілеспрямованість політичної еліти, яка прийшла до влади, навіть якщо цей політичний фактор зовні виглядає єдино визначальним.

Для соціально-економічного розвитку країни серйозним стримуючим фактором є слабе інституційне середовище суспільства, в тому числі неефективність судової системи, відсутність у громадян повної інформації про діяльність судів. На жаль, судова влада в Україні залишається не виправдано закритою від очей громадськості. Зважаючи на це, залишається в значній мірі незатребуваним інформаційний потенціал зміцнення правозахисної функції судової влади. Закритість судової влади для суспільства характеризує ставлення судової влади до суспільства як до супротивника, якому не можна повідомляти стратегічну інформацію. Таким чином, навколо судової влади, діяльності судових органів, відбувається утворення інформаційного вакууму, перекриваються усі канали зв'язку, за якими до суспільства має надходити різноманітна інформація з питань діяльності судів різних рівнів.

Закритість судової влади заважає створенню в Україні нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства за сучасних умов державобудівництва, що характеризується: а) наявністю суспільного запиту на реформи державного апарату, прозорість та ефективність влади, перехід від патерналістської концепції діяльності органів влади на надання сервісних послуг; б) підвищенням рівня правової свідомості українських громадян, які вибороли через масові протести та зміну вектору політичного розвитку країни своє право приймати участь в управлінні державними справами на паритетних засадах, зокрема й в частині відправлення правосуддя.

При цьому слід звернути увагу на те, що створення нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні потребує зваженого підходу, врахування психо-

типологічних особливостей українських громадян, притаманних саме цієї етнічній групі [313, с. 155]. Без врахування таких особливостей судова реформа, впровадження демократичних механізмів дії судових інститутів та органів, ризикує стати неефективними. Для правової системи України, яку справедливо визначають як правову систему перехідного періоду, тенденції всеосяжної інформатизації суспільного життя мають велике значення. Розглядаючи правосвідомість як духовний початок правової системи, що забезпечує стійкість останньої навіть при значному динамізмі її розвитку, слід визнати, що багатотисячолітні моральні підвалини багатонаціонального народу України, їх самобутність, не дозволяють відносити національну правову систему суворо до класу романо-германських правових систем, де переважає норма права, і яка не завжди в змозі врегулювати вкрай динамічні та часто заплутані взаємовідносини між українськими громадянами. Звідси постає необхідність більш широкого впровадження елементів англосаксонської правової системи, де суб'єкти правозастосування мають більший рівень свободи оцінювання правової ситуації і винесення відповідного рішення, що забезпечується, в тому числі, й високим технологічним оснащенням, залученим до процесу відправлення правосуддя. Така аргументація в повній мірі відповідає становленню в Україні нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, зокрема в напрямі впровадження так званого «електронного правосуддя».

Водночас принцип гласності правосуддя повинен зберегти свої універсальні властивості, його дія не залежить від характерних національних особливостей, а, скоріше, потребує чіткого державного врегулювання та контролю за дотриманням цих концептуальних установ при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Незважаючи на певні зрушення на шляху проведення демократичних реформ в Україні, на сьогодні все ж переважає ситуація, за якої судді та інші працівники судової системи не звикли до вимог гласності (за винятком відкритості судових засідань), для них гласність, відкритість судочинства є незвичним станом, який доставляє тільки додатковий клопіт. При цьому закритістю судової влади користуються ті судді, які зловживають своїми повноваженнями, прямо або побічно ухиляються від захисту прав громадян, а то й самі порушують їх. Відомо, що саме за допомогою

приховування інформації посадові особи уникають відповідальності за свої рішення, від суспільства ховаються їх некомпетентність і свавілля.

Реформування судової влади, визначення нових форм взаємодії громадськості з інститутами судочинства, проходить на тлі становлення в Україні інформаційного суспільства. Розвиток інформаційного суспільства стає інтернаціональною справою та все частіше закріплюється в міжнародних угодах. Так, ще у 2000 р. провідними країнами світу («Велика сімка») була підписана Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, відповідно до якої країни-підписанти погодились докладати зусиль у напрямку створення комплексного інформаційного простору, заснованого на широкому застосуванні комп'ютерної техніки, інформаційних технологій і Інтернету, де немає географічних і геополітичних кордонів, а до основних напрямків розвитку якого можна віднести: електронну комерцію, електронну юстицію, інформаційну безпеку тощо. Йдеться про новий вид правової діяльності в інформаційній сфері, який на загальнотеоретичному рівні в Україні поки що перебуває на стадії наукового осмислення перших результатів законодавчого закріплення і судового правозастосування. Хоча реальна, в тому числі і віртуальна, дійсність вже давно живе за своїми неофіційними правилами, а законодавець і суб'єкти судочинства лише поки намагаються юридичними засобами врегулювати цю діяльність.

До недавнього часу органами судової влади не приділялося уваги дотриманню законодавчих вимог оприлюднення правової інформації, що в достатній кількості можна зустріти в нормативно-правових актах різного рівня. Так, ст. 57 Конституції України гарантує кожному право знати свої права і обов'язки, а закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними [197]. У Законі України «Про інформацію» (ст. 21) одним із основних напрямків державної інформаційної політики визначено «забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень» [375]. Для підвищення рівня прозорості судової влади, забезпечення інформаційних прав грома-

дян, в Україні були прийняті закони «Про доступ до судових рішень» (2006 р.) та «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 р.).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. ще раз нагадав про необхідність реалізації принципу доступності до правосуддя для кожної особи, що забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України. Відповідно до ст. 11 цього Закону, «судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом» [379]. Зважаючи на нормативний характер судових рішень, зокрема в діяльності Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, які мають приймати до уваги рішення Європейського суду з прав людини, виникає законодавче зобов'язання щодо оприлюднення судових рішень усіма доступними засобами. Більш того, важливість діяльності судової гілки влади, необхідність підвищення рівня взаємодії її представників з громадськістю, спонукає до закріплення цього обов'язку в Основному Законі, як це спостерігається у світовій конституційній практиці.

Проведення в Україні демократичних реформ, зближення з міжнародними та регіональними стандартами правосуддя, що має вираз, зокрема, й у підписанні Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, дещо об'єктивно покращує стан реалізації принципу транспарентності в діяльності судової влади та вимагає від неї стати частиною національного інформаційного простору. Судова система завжди є суб'єктом інформаційної політики, будучи не тільки творцем і володарем інформації, судовим провідником права, але і суб'єктом, що забезпечує інформаційну відкритість правосуддя. Відправлення правосуддя – це не тільки судова діяльність, в різних межах якої реалізується судова влада, а й специфічна організаційно-правова форма державно-владних повноважень судової влади, яка є особливою формою державної діяльності, організаційно закріпленою як система правосуддя.

Звісно ж, що місце і роль суду в інформаційній сфері взаємодії з суспільством визначаються не тільки вирішенням судових інфор-

маційних спорів (юридичний аспект правосуддя), але й реалізацією інформаційної функції держави, пов'язаної із забезпеченням права громадян і організацій на отримання інформації про діяльність судових інститутів та органів (політико-правовий аспект правосуддя). Саме таке широке праворозуміння правосуддя дозволяє адекватно оцінити місце і роль суду в інформаційній сфері взаємодії (взаємовпливу) суспільства і держави, забезпечити необхідні умови для саморозвитку суду і громадського контролю за цим процесом (проблема співвідношення саморегулювання судової системи і громадського контролю в інформаційній сфері). В основу такого розуміння правосуддя покладено визнання обставини, що суд, крім функції здійснення правосуддя, повинен виконувати і інформаційно-правову діяльність, забезпечуючи тим самим відкритість і доступність правосуддя.

Реалізація інформаційної функції держави через створення дієвих та сучасних механізмів відкритості, доступності судової влади залежить не тільки від початкових особистісних характеристик суб'єктів здійснення правосуддя, а й режиму роботи суддів, який повинен стимулювати повагу і захист прав людини. Найважливішим елементом даного режиму є гласність. Секретність роботи і приховування документованої інформації про діяльність судових інститутів та органів приводить у кінцевому рахунку до порушень прав людини. Діючи на очах у всіх, суддя має сильну мотивацію поставитися до справи з найбільшою увагою і чинити так, щоб не зустріти заслуженого осуду з боку суспільства.

Ключовою категорією дослідження проблематики гласності судової влади є інформація. Інформацією в строгому сенсі слова називають кількість непередбаченого, що міститься в повідомленні, міру того нового, що дане повідомлення вносить в сферу життя користувача. Механізм дії права включає систему канатів, засобів і процесів, завдяки яким відбувається циркуляція правової інформації в суспільстві і державних структурах. Це безліч інформаційних каналів, різноманітних прямих і зворотних зв'язків між об'єктами впливу (суспільні відносини) і системою органів влади і публічного управління. Поширення правової інформації в суспільстві має розглядатися як імовірнісний процес її передачі та споживання. Через засоби масової та міжособистісної комунікації окремі індиві-

ди (соціальні групи і верстви) долучаються до цінностей правової культури. Схематично процес поширення в соціальному середовищі інформації про норму права може бути представлений таким чином: соціальна практика – виникнення потреби в отриманні правової інформації – залучення до каналів інформації (масовим, міжособистісним або іншим) – отримання інформації про право – засвоєння (інтерналізація) цієї інформації.

Окрім інформаційної, гласність виконує і такі функції як просвітницька та ціннісно-орієнтаційна, – шляхом демонстрації сенсу, змісту і дії права. Тільки завдяки гласності і публічності суду можемо розраховувати на те, що суд стане органом видатного значення. Саме суспільство шляхом гласності та публічності суду може стежити за тим, що відбувається на цьому суді. Звідси концепція гласності правосуддя в Україні передбачає відкритість дії судових органів, інформування про результати функціонування та розвитку судової гілки влади всіма способами.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі можна зустріти велике розмаїття поглядів на гласність як політико-правове явище. Наприклад, В. Гончар визначає такі основні складові гласності: 1) відкритість діяльності державних органів та громадських організацій, конкретних службовців; 2) інформування громадян та їх об'єднань щодо діяльності державних органів та громадських організацій, конкретних службовців та періодичне оприлюднення у засобах масової інформації відповідних даних про їх роботу; 3) доступність організацій, установ та посадових осіб для прийому громадян, можливість безперешкодного звернення до них громадян із пропозиціями та заявами; 4) прозорість процесів та зрозумілість рішень, що приймаються органами державної влади; 5) обговорення діяльності державних органів і конкретних службовців та її оцінка [104, с. 39-41]. Зазначені складові гласності в діяльності судових органів підкреслюють її єдність, що передбачає рівну доступність кожного члена суспільства до державно-правової інформації, та загальність, з чого випливає, що гласності повинна віддаватися будь-яка інформація з діяльності судових інститутів та органів, за винятком тієї, що становить державну таємницю, або стосується особистого життя.

Всеосяжна трансформація судової діяльності у публічну площину відповідає стандартам, виробленим прихильниками концепції

інформаційного суспільства. Важливою ознакою інформаційного суспільства є те, що державні органи використовують інформаційні і телекомунікаційні технології для відкритої інформаційної взаємодії з громадськістю. Тому інформаційне суспільство надає нові можливості для розвитку демократії, врахування громадської думки, контролю над державним апаратом. Створюється інформаційний простір, під яким розуміється рівність усіх учасників, які знаходяться в однакових умовах дії джерел інформації певного виду. Це означає зняття певних заборон і табу. Не можна миритися з усталеною в чинному процесуальному законодавстві індиферентністю до порушень принципу відкритості судових засідань, коли діяльність суб'єкту судочинства не тягне зовсім ніяких процесуальних наслідків. Необхідно повернутися до практики, яка була властива судочинству ХІХ ст., коли діяло правило, за яким порушення принципу гласності судового процесу, навіть допущене за згодою сторін, веде до скасування вироку суду [475, с. 101].

Немає заперечень й щодо звуження кола документованої інформації, що циркулює в судочинстві і відносяться до категорії конфіденційної. Обмеженість доступу до даної інформації встановлено законодавством, зокрема законами України «Про інформацію» та «Про судоустрій і статус суддів», – це звільняє суддю від зобов'язання надавати розглянуті або ті, що знаходяться в його провадженні справи кому б то не було для ознайомлення, інакше як у випадках і в порядку, передбачених процесуальним законом. Насправді, дана норма на практиці порушується з цілком об'єктивних причин. Матеріали розглянутих або незавершених судових справ надаються для перевірки працівникам вищих судів, членам кваліфікаційних комісій суддів для перевірки непроцесуальних скарг на дії суддів, узагальнення судової практики. Розглянуті справи також надаються зацікавленим суб'єктам у навчально-ознайомлювальних цілях, а також для наукових досліджень в рамках офіційних наукових і освітніх установ. Тому немає об'єктивних підстав для обмеження доступу громадян, представників засобів масової інформації та громадських об'єднань до матеріалів завершених справ (або їх окремих томів), якщо відображені в них процесуальні дії відбувалися у відкритих судових засіданнях. Так, Європейський Суд з прав людини у справі Вебер проти Швейцарії сформулював

принцип, згідно з яким збереження конфіденційності інформації виправдано тільки до того моменту, доки вона не стане надбанням гласності: на прес-конференції, публічних слуханнях, в засобах масової інформації (рішення від 22 травня 1990 р.). До окремого тому мають бути включені документи з конфіденційною інформацією (документи медичного чи іншого характеру).

Важливим є механізм оприлюднення судових рішень, що також має відповідати принципу гласності. Доступ до судових рішень може бути забезпечений як в електронному вигляді, так і на паперових носіях. Деякі рішення підлягають обов'язковому опублікуванню. Це рішення, що визнають недійсними (або нечинними) нормативні акти. Суттєвим моментом реалізації принципу гласності правосуддя та захисту прав людини є надання можливості особі, яку виправдали рішенням суду, публікувати виправдувальні вирoki в офіційному друкованому органі за рахунок держави. Тим самим держава публічно знімає звинувачення з людини, яка необгрунтовано була притягнута до кримінальної відповідальності.

Реалізація принципу гласності правосуддя має свій прояв у практичній діяльності судових органів та установ, які вирішують певні суперечки із залученням зацікавлених сторін. Це організаційна сторона відкритості правосуддя, процесуальні форми взаємодії судової влади і суспільства, які реалізуються і через голосне обговорення стану справ, проблем і перспектив судового захисту прав і свобод особистості. Мова йде про постійний процес обміну думками, ідеями і пропозиціями, в якому беруть участь юристи-практики, вчені, журналісти, громадські діячі, інші громадяни. Ступінь інтенсивності і компетентності такого відкритого діалогу влади і громадянського суспільства характеризує рівень демократичності політичного режиму. При цьому організаційна сторона відкритості правосуддя, що породжує відповідні форми взаємодії судової влади і громадськості, є альтернативою абстрактному громадському контролю як компромісу між державою та громадянським суспільством у питаннях організації судової влади та здійснення правосуддя.

Висока ступінь комунікативності у практичній діяльності судових органів та установ, які вирішують певні суперечки із залученням зацікавлених сторін, в даному випадку не тільки забезпечує максимальну реалізацію політичних свобод, але й дозволяє викристалізувати математично точні і зрозумілі народу шляхи ви-

рішення проблемних питань. Істина, як відомо, народжується в суперечці, точніше в діалозі (обговоренні, дискусії). Однак існує проблема залучення в таку дискусію повноцінних учасників. На жаль, професійні юристи (за винятком адвокатів), і перш за все судді, рідко прагнуть до діалогу з громадськістю. Далеко не нова і проблема компетентності та незалежності журналістів, які висвітлюють функціонування судової влади. На наш погляд, компетентна і незалежна преса для судової влади – це дзеркало, яке необхідно суддям, щоб побачити себе з іншого боку. На жаль, сьогодні це дзеркало криве, про що свідчить низка одіозних рішень вітчизняних судів різних рівнів під час та вже після революційних подій 2014 р. в Україні.

Проте слід зауважити, що ця проблема не є суто вітчизняною. Як зазначає у своїй автобіографічній книзі французький слідчий суддя Ж. Ломбер, «судова влада і «четверта влада» – це два світи, що знаходяться в невіданні щодо реальностей один до одного» [239, с. 318]. Подібна відстороненість властива й американському правосуддю, яке традиційно вважається найбільш прозорим та демократичним. Так, у США у американській пресі іноді з'являються неприємні статті про судові рішення, про окремих суддів, з прозорими натяками на їх некомпетентність і необ'єктивність. Не так часто, але бувають скандальні виступи журналістів. Але від суддів ніяких спростувань, пояснень, полеміки немає. Судді виступають в пресі вкрай рідко ... Суддя повинен мовчати і терпіти. Це витрати його професії. Він не повинен опускатися до рівня дискусії з дилетантами, носіями односторонньої інформації, які суб'єктивно сприймають правову ситуацію» [345, с. 137]. Поділяючи позицію терпимості суддів до оцінок непрофесіоналів, все ж навряд чи можна схвально ставитися до байдужості суддів щодо суспільної потреби в доступному розумінню сенсу правосуддя, зокрема судових рішень. В решті решт, як колись влучно зауважив І. Бентам, для громадян не стільки важливо мати суд, який проголошує безумовну істину, скільки бути переконаним в тому, що суд правий і ефективний.

Організація взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні відповідає напрямкам комунікацій суду із соціумом, до яких Д. Баронін відносить: а) інституційну

інформаційну взаємодію, що впливає насамперед з права громадян отримувати інформацію щодо змісту діяльності органів публічної влади; б) взаємодію, безпосередньо пов'язану з процесом; в) координаційну взаємодію суду з іншими соціальними інститутами, зокрема, за посередництвом ЗМІ [38, с. 164]. Такий вичерпний та влучний перелік напрямів комунікацій суду із соціумом, дозволяє визначити головні форми взаємодії судової влади з громадськістю.

Інституційний характер взаємодії судової влади з громадськістю має прояв безпосередньо у наявності загальних інститутів права, які відносяться до досліджуваної тематики. Це, зокрема, інститути державної влади (судової влади), прав людини (інформаційних прав людини), виборів (представницьких органів, які формують судову владу) тощо. Важливою є підсистема інститутів, які стосуються безпосередньо судочинства, серед яких слід відзначити інститут суддівського самоврядування, інститут присяжних та ін.

Взаємодію судової влади з громадськістю, безпосередньо пов'язану з процесом судочинства, слід розглядати в контексті залучення громадян до судового процесу, що пов'язано, наприклад, із дією суду присяжних. Залучення до судового провадження присяжних передбачено Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Так, згідно із ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [379]. При здійсненні судочинства представники суспільства й судді взаємодіють на партнерських засадах: кожен володіє самостійністю в оцінюванні доказів і прийнятті рішення, що ухвалюється колегіально й, по суті, є компромісом позицій більшості від складу судової колегії. Нерівність щодо спеціальних знань суддів і тимчасово залучених до складу судової колегії представників суспільства компенсується зобов'язанням судді роз'яснити зміст правової норми присяжному. Інститути безпосередньої участі суспільства у процесі судочинства хоча й мають обмежений характер, але виконують достатньо важливу суспільну функцію забезпечення прозорості судочинства в найбільш резонансних справах, створюють ефект присутності в судовому рішенні громадської думки.

Крім суду за участю присяжних, можна виокремити ще ряд форм та методів реалізації народовладдя у здійсненні судової влади, зокрема: мирові судді; народний суд (за умови виборності суддів); механізми виборності та відкликання суддів народом; медіація як спосіб санкціонованого вирішення спору; участь громадськості у судових процесах (за певних умов); оцінка громадськістю якості судочинства як послуги, наприклад, шляхом опитування (акцент не на правовій чи іншій оцінці судового рішення, а на якості процесу здійснення правосуддя). Відтак у певному розумінні здійснення судової влади через суди як органи державної влади може розглядатися як опосередковане представництво народу в процесі здійснення правосуддя [45, с. 109].

Координаційна взаємодія суду з іншими соціальними інститутами розглядається у багатоаспектних вираженнях, таку форму взаємодії умовно можна назвати спостереженням, коли громадяни вільно допускаються в зал судового засідання, окрім випадків закритого судового провадження. Відповідно до п. 4 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом... Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав» [297, с. 158].

Важливим інститутом у контексті координаційної форми взаємодії суду з громадськістю є засоби масової інформації. Становлення і ефективно функціонування незалежного правосуддя залежить від функціонування вільних засобів масової інформації. Як слушно зазначає М. Федотов, за сучасних умов розвитку інформаційно-комунікативних технологій види доступу громадян до залів судових засідань суттєво збагачуються за рахунок нових форм його реалізації через традиційні ЗМІ й Інтернет [467, с. 13].

У Висновку № 7 КРЄС до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» зазначається, що ЗМІ

повинні мати доступ до інформації про судове провадження й можливість бути присутнім під час розгляду справи з урахуванням обмежень, установлених національним законодавством. Зокрема, в Україні ЗМІ можуть: а) бути присутніми в залі суду лише при відкритих судових засіданнях; б) фіксувати перебіг судового розгляду із застосуванням стаціонарної апаратури з наступним (або одночасним) її трансляванням, проте лише за ухвалою суду; в) збирати й поширювати інформацію в суспільстві, коментувати процес відправлення правосуддя, до, під час і після судового процесу але без шкоди для судового розгляду справи із дотриманням принципу невинуватості [70].

Для виконання поставлених завдань щодо підвищення рівня взаємодії судової влади з громадськістю, поряд з іншими заходами, необхідна активізація зв'язку судової влади із засобами масової інформації та створення нею власних ресурсів – прес-служб, підрозділів у зв'язках з громадськістю, спеціалізованих друкованих видань. Саме ЗМІ здатні допомогти досягненню більшої прозорості судової системи, оскільки володіють найпотужнішими важелями впливу на масову свідомість; вони можуть і повинні об'єктивно інформувати населення про стан судової влади і можливості конкретної реалізації права на судовий захист. Крім того, публічний дискурс правосуддя і засобів масової інформації при їх взаємодії починає збігатися, оскільки останні здійснюють моніторинг соціальної справедливості у суспільстві, включаючи в нього і справедливість при судовому розгляді справ.

Довгий час судова влада в Україні не мала в своїй структурі органів або підрозділів, що займаються формуванням її іміджу, доведенням до громадськості її цілей і завдань, правовою освітою і освітою населення. Результатом стало незнання і нерозуміння в суспільстві проблем і реального стану речей в судах, повсюдний правовий нігілізм. В даний час стан справ щодо висвітлення судової тематики в ЗМІ значно покращився. Цьому сприяли як позитивні зрушення в самій судовій системі, обумовлені внесенням в Конституцію України відповідних змін та прийняттям нового закону, так і PR-акції прес-служб (прес-секретарів) судових органів або висловлювання чи публікації окремих суддів.

Головною метою взаємодії органів судової влади та мас-медіа є неупереджене, правдиве, швидке інформування суспільства що-

до функціонування органів суду та підвищення рівня довіри громадськості, створення позитивного іміджу вітчизняної судової влади загалом. Однак, враховуючи проведену масштабу роботу щодо забезпечення інформаційної відкритості суду й досягнуті результати, окремі питання, які унеможливають результативну комунікацію судів із ЗМІ вимагають пошуку нових шляхів свого вирішення.

Серед таких проблем можна виділити відсутність чітко закріпленого законодавством порядку взаємодії органів судової влади і ЗМІ, зокрема відносно інформування громадськості про судові процеси. Інформація про відкриті судові процеси, про час і місце їх проведення повинна бути доведена до відома громадськості та ЗМІ. В Україні таке інформування відбувається шляхом вивішування розкладу слухань судових справ у будівлі суду, але такий порядок інформування очевидно не є достатньо дієвим та не сприяє широкому висвітленню у ЗМІ всіх актуальних питань діяльності судової влади. Наприклад, у Швейцарії існує практика попередньої розсилки до місцевих ЗМІ переліку справ, розгляд яких планується у найближчий час. Крім того, у більшості випадків навіть розсилаються проекти рішень. Так, кілька років тому в Нюшателі (Швейцарія) суддя не зазначив в переліку справ, який був надісланий ЗМІ, суд над юристом, що було зроблено для того, щоб уникнути незручностей для цього юриста й обговорень в пресі. Суд вищої інстанції ухвалив, що це неприпустимо, і є порушенням принципу публічності [438, с. 18].

Відсутність чітко закріпленого законодавством порядку взаємодії органів судової влади і ЗМІ слугує причиною й для виникнення конфліктних ситуацій при визначенні в кожному конкретному випадку можливості проведення фото- і відеозйомки, знайомства з винесеними рішеннями, отримання коментаря від судді, який розглядав справу. Крім того, до числа труднощів можна також віднести проблему некомпетентності журналістів в елементарних правових питаннях, відсутність будь-яких знань і уявлень про роботу журналіста як у суддів, так (у більшості випадків) і у самих речників, які, в основному, мають юридичну освіту. Всі виявлені вище проблеми вимагають ретельного аналізу і рішень, спрямованих на вдосконалення спільної діяльності ЗМІ та

органів судової влади.

Викладені нами форми взаємодії судової влади з громадськістю становлять традиційний для класичного розуміння перелік організаційних інструментів, що пов'язують інститути громадськості з інститутами та органами судової влади. Проте функціонування сучасних країн світу відрізняється впровадженням у повсякденне життя високих технологій, які передбачають миттєвий обмін інформацією без врахування кордонів. Такий стан речей вимагає від судів опрацювання нових форм і методів налагодження комунікаційних зв'язків, що передбачено, зокрема, Концепцією галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, розробленою Державною судовою адміністрацією України. Метою Концепції є створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства в цілому своєчасною, достовірною й повною інформацією про діяльність судів шляхом широкого використання інформаційних технологій [198].

Впровадження в діяльність інститутів та органів судочинства сучасних технологій робить судову владу ближче до людей, дозволяє прозоро та ефективно реалізовувати головну мету її діяльності – забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Така модель «високотехнологічного» зв'язку суду з громадянами успішно впроваджується в європейських країнах через концепцію так званого «електронного правосуддя». Наприклад, у столиці Великобританії триває робота над створенням єдиної системи онлайн-судів, яка, за словами її творців, «в перспективі не має ніяких обмежень». Online dispute resolution system призначена для вирішення найпоширеніших цивільних позовів до 25000 фунтів. З її допомогою можна отримати онлайн-роз'яснення, до якої категорії відноситься справа, а після цього система направить вас відразу до судді, який вирішує спори онлайн. Це дозволить громадянам економити і вирішувати свої справи без залучення юриста, а також знайти альтернативні, позасудові способи вирішення спору для сторін набагато частіше, ніж при звичайному порядку [28].

«Електронне правосуддя» має для України виняткове значення, з огляду на складність нашої судової системи, специфіку процедур здійснення правосуддя і правосвідомість суддів. «Електронне правосуддя» передбачає використання інформаційно-комунікативних технологій в здійсненні процесуального законодавства. Такі проце-

си відповідають європейським стандартам правосуддя, зближення до яких активізувалося після підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, де електронне оприлюднення нормативно-правових актів, судових рішень, інших офіційних відомостей ЄС давно стали звичною справою і базуються на здобутках ІКТ. Поява в ЄС комп'ютерних систем зберігання і розповсюдження інформації стало справжньою новацією у взаємодії громадськості з інститутами ЄС, зокрема Судом Європейських Співтовариств. Це сприяє різним суб'єктам значно швидше отримувати потрібну інформацію.

Окрім інформаційно-правових систем, організовуваних і керуваних безпосередньо Європейським Союзом, існують і неофіційні комп'ютерні системи документації права ЄС, які створюються державами-членами, комерційними організаціями і науковими інститутами: LEXIS (www.lexis-nexis.com) (Великобританія), JURIS (www.euroscer.dircon.co.uk/corpus.htm) (ФРН), CD-ROM EUROPA (Нідерланди). У них уміщуються найважливіші правові акти і судові рішення ЄС, що становлять найбільший інтерес для державних органів, юридичних осіб і громадян [158].

«Електронне правосуддя» передбачає високу інформатизацію та комп'ютеризацію всієї судової системи, включаючи підвищення навичок суддів та інших суб'єктів щодо використання цих технологій. При цьому необхідно розрізняти поняття «електронне правосуддя» та «інформатизація судів». Інформатизація судів передбачає, що суди використовують у своїй діяльності комп'ютерні технології як засіб, але не як процесуальну систему інструментів, при якій стадії правосуддя здійснюються з використанням комунікативних технологій. Як приклад «електронного правосуддя» можна назвати наступні елементи: подача позовів, реєстрація заяв, подання відгуків на позови в електронному вигляді, електронну судову справу, рух цієї справи з суду в суд в електронній формі, засідання за допомогою відеоконференцій, відправка додаткових повідомлень учасникам судового процесу через Інтернет або за допомогою СМС-повідомлень тощо [2].

Незважаючи на те, що інформатизація судів в Україні йде повним ходом, єдиної Мережі для всіх судів поки що немає. Наразі Міністерством юстиції реалізується проект із запровадження ін-

ституту електронного наказного провадження, що дасть можливість розвантажити українську судову систему. Для цього необхідно прийняти закон, який забезпечить запровадження електронного наказного провадження, дасть можливість розвантажити українські суди і покращити якість та терміни розгляду усіх судових справ. Оприлюднення усіх судових рішень в Інтернеті, створення веб-сайтів органів судової влади, об'єднання останніх в єдиній комп'ютерній Мережі – не є електронним правосуддям.

Для формування в Україні передбачуваного «мережевого суспільства» необхідне введення в «електронне правосуддя» також стандартів третейського розгляду і медіації з можливістю реалізувати їх в режимі он-лайн. Наприклад, згідно із п. 7 Проекту Закону Правил Арбітражу Інтернету Великобританії, попереднє або остаточне рішення арбітра повинно бути відправлене у формі повідомлення електронною поштою кожному з арбітрів і сторін конфлікту [9]. У разі необхідності на протязі семи днів арбітри зобов'язані підготувати копію рішення.

У програмі «Електронне правосуддя» існує ряд юридичних проблем, пов'язаних із здійсненням судово-слідчих заходів (допит і т.д.), які впливають з міжнародного кримінального права. Йдеться про проведення судових дій за участю міжнародних судових і інших органів, з використанням Інтернету та інших комп'ютерних засобів, як щодо наших громадян, які вчинили злочини за кордоном, так і по відношенню до іноземних громадян, які вчинили злочин на території України. Безсумнівно, «електронне правосуддя» має більше перспектив для якнайшвидшого введення і поширення в арбітражних судах, ніж в судах загальної юрисдикції.

Таким чином, резюмуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1. В Україні існують усі передумови для створення нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, серед яких особливо слід виділити наявність суспільного запиту на реформи державного апарату та підвищення рівня правової свідомості українських громадян, які вибороли через масові протести та зміну вектору розвитку держави своє право приймати участь в управлінні державними справами на паритетних засадах, зокрема й в частині відправлення правосуддя. При цьому слід звер-

нути увагу на те, що створення нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні потребує зваженого підходу, врахування психотипологічних особливостей українських громадян, притаманних саме цієї етнічній групі. Існує необхідність більш широкого впровадження елементів англосаксонської правової системи, де суб'єкти правозастосування мають більший рівень свободи оцінювання ситуації і винесення відповідного рішення, що забезпечується, в тому числі, й високим технологічним оснащенням, залученим до процесу відправлення правосуддя.

2. Інформаційна відкритість органів судової влади передбачає створення та гарантування умов для вільного отримання інформації у межах чинного законодавства будь-якою особою з метою задоволення своїх законних прав та інтересів. Необхідним є забезпечення та налагодження такої системи інформаційної відкритості органів судової влади, яка б ґрунтувалася на взаємопідтримці та взаємоповазі різних суб'єктів комунікації суду та громадськості. Головними елементами інформаційної відкритості органів судової влади є: доступ до інформації про діяльність суду; постійне та всебічне інформування громадськості про діяльність суду; реалізація громадського контролю за діяльністю суду. Місце і роль суду в інформаційній сфері взаємодії з суспільством пов'язані не тільки з вирішенням судових інформаційних спорів (юридичний аспект правосуддя), але і з реалізацією інформаційної функції держави, пов'язаної із забезпеченням прав громадян і організацій на отримання інформації про діяльність судових інститутів та органів (політико-правовий аспект правосуддя). Первинними критеріями визначення ступеня інформаційної відкритості суду є рівень довіри громадськості до судової влади; ступінь авторитетності суду у суспільстві; забезпечення та дотримання прав громадян на інформацію про діяльність суду; рівень забезпечення інформаційних прав та інтересів суддів й інших представників судової влади.

3. Визначальну роль при створенні нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні відіграє принцип гласності правосуддя, реалізація якого потребує чіткого державного врегулювання та контролю за дотримання цих концептуальних установ при взаємодії органів судової влади та

інститутів громадянського суспільства. Окрім інформаційної, гласність виконує і такі функції як просвітницька та ціннісно-орієнтаційна, – шляхом демонстрації сенсу, змісту і дії права. Тільки завдяки гласності і публічності суду ми можемо розраховувати на те, що суд стане органом видатного значення. Саме суспільство шляхом гласності та публічності суду може стежити за тим, що відбувається на цьому суді. Звідси концепція гласності правосуддя в Україні передбачає відкритість дії судових органів, інформування про результати функціонування та розвитку судової гілки влади всіма способами.

4. Реалізація принципу гласності правосуддя має свій прояв у практичній діяльності судових органів та установ, які вирішують певні суперечки із залученням зацікавлених сторін. Це організаційна сторона відкритості правосуддя, яка реалізується через такі спеціальні форми: а) інституційна, що впливає насамперед з права громадян отримувати інформацію щодо змісту діяльності органів публічної влади; б) процесуальна, яка безпосередньо пов'язана з процесом вирішення судових суперечок; в) координаційна, де головним елементом виступають ЗМІ; г) електронна, що значно спрощує взаємодію суду з користувачем судових послуг.

Використання технологічного підходу уможливить створення ефективної комунікації, першочергово, інституційних суб'єктів, з урахуванням їх інтересів. Звісно ж, що такий концептуальний рівень розгляду проблеми в умовах становлення української державності, пошуку найбільш оптимального шляху підвищення відкритості судової системи – цілком виправданий. Без вирішення теоретико-правових питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні неможливо приступити до вирішення проблем прикладного характеру, в тому числі завдань нормативно-правового регулювання взаємовідносин судів та громадян.

2.2. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади: вітчизняна та зарубіжна практика

Підвищення ролі громадян у житті країни в умовах демократизації українського суспільства й державності, процесів євроінтеграції та глобалізації, актуалізує науковий і практичний інтерес звернення до проблематики громадського контролю за діяльністю органів судової влади, адже основним завданням судів є забезпечення верховенства права, захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. На шляху розвитку України як відкритої держави громадський контроль є невід'ємною складовою створення дієвого механізму співпраці судової влади та громадськості, зокрема через налагодження між ними стабільних та ефективних зв'язків. В умовах інформатизації сучасного українського суспільства основним суб'єктом, що є комунікативним каналом у взаємодії судової влади та громадськості є засоби масової інформації.

Сутність громадського контролю обґрунтовували в своїх наукових дослідженнях, зокрема теоретико-прикладні аспекти – М. Козюбра, С. Кушнір, Т. Наливайко, С. Ністратов, М. Новіков, О. Петришин, О. Полінець, Г. Пришляк, О. Сушинський, В. Тароева, С. Тимченко, В. Федоров, В. Шестак, С. Шестак, конституційно-прикладні аспекти – Ю. Барабаш, В. Волощук, А. Грабильніков, А. Крупник, О. Орловський, адміністративно-правові аспекти – В. Авер'янов, О. Андрійко, С. Братель, В. Гаращук, І. Голосніченко, С. Денисюк, А. Комзюк, С. Косінов, Д. Лученко, І. Сквірський та ін. Серед наукових доробок, які є необхідною передумовою налагодження взаємовідносин судової влади та громадськості, на увагу заслуговують праці таких дослідників, як К. Бабенко, М. Вільгушинського, В. Городовенка, І. Гриценка, П. Каблака, М. Логунова, О. Овсяннікова, В. Маляренка, В. Петренко, С. Прилуцького та ін. Підкреслюючи вагомий внесок цих авторів у дослідження проблематики громадського контролю, слід зазначити, що сучасний стан наукової розробки у сфері вироблення комунікативних зв'язків між органами судової влади та інституціями громадянського суспільства чи окремих громадян, зокрема реалізуючи на

практиці громадський контроль за діяльністю органів судової влади, характеризується фрагментарністю, концептуальною невпорядкованістю, що не ґрунтується на єдиній теоретичній й методологічній базах.

Судова влада – це важлива компонента організації влади в державі. Вона діє на засадах незалежності та відокремленості. Самостійність судів і незалежність суддів є гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, а також інтересів суспільства і держави [434, с. 9]. Проте, як зазначає С. Косінов, будь-яка демократична конституційна система виходить з аксіоматичного припущення, згідно з яким влада має бути поділена, обмежена, доступна, передбачувана, ефективна й підконтрольна [204, с. 249]. У цьому контексті слушним буде навести слова Ю. Барабаша та К. Павшука, які вважають, що громадський контроль є необхідною умовою функціонування суспільства, оскільки він є ефективною гарантією соціальної безпеки та стабільності. Історія свідчить, що державно-владні інститути будь-якої із форм державного устрою чи правління за відсутності над ними контролю схильні вироджуватися та деградувати. Такі умови є сприятливим ґрунтом для розвитку тоталітарних методів управління, що неминуче призводить до обмеження прав і свобод людини. Крім того, контроль такого роду надає реальну можливість населенню впливати на політичні процеси в суспільстві, бути активним учасником державного життя [36, с. 168-175], тобто сприяти реалізації конституційних положень про те, що єдиним джерелом влади в Україні є народ.

Підконтрольність органів державної влади громадянському суспільству характерна ознака як демократії, так і демократичної держави. З цього приводу В. Ткаченко відзначає, що соціальне призначення демократії знаходить прояв і в такій її функції як функція контролю, котра спрямована на забезпечення діяльності органів держави у межах їх компетенції [323, с. 33-34], його думку підтримує О. Скакун [418, с. 164] та ін. Слушною є думка А. Ялбулганова який відзначає, що як держава, так і громадянське суспільство повинні мати однакові повноваження, в результаті чого громадянське суспільство зможе ефективно боротися зі зловживаннями в сфері державного управління, оскільки контролює діяльність чиновницького апарату, допомагає виявити правопорушення, які здійснюють-

ся в процесі функціонування державної влади [506, с. 16].

Що стосується, системи правосуддя в Україні за своїм змістом та цінностями, зокрема в контексті рівня довіри до неї громадян вона має мало спільного із судовими системами розвинених країн Європи і світу [316, с. 24]. Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, одним із першочергових завдань судової влади в Україні закріплено підвищення ступеня довіри суспільства до органів судової влади та суміжних правових інститутів [378]. Це завдання також прямо впливає і підтверджується міжнародно визнаними Бангалорськими принципами поведінки суддів: «довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи питань моралі, чесності та непідкупності судових органів займає першочергове місце у сучасному демократичному суспільстві» [35].

Судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, адже вони є частиною суспільства, якому служать. Їм слід бути обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування. Цьому могла б сприяти наявність постійних механізмів отримання такої інформації, створених радами суддів чи іншими незалежними органами [391].

Х. Ортега-і-Гассет вважав, що міцною буде лише та влада, котра спирається на підтримку громадської думки [321]. Як слушно вказує Л. Москвич, довіра громадян – це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, що не має підтримки населення, є не життєздатною. Збереження такого стану справ може призвести до підвищення соціальної напруги в суспільстві. Зміцнення ж авторитету суду сприятиме досягненню суспільного визначення цього інституту, що виявлятиметься в довірі до нього [277, с. 25]. Так, одним з показників ефективності заходів реформування судової системи, що провадяться в Україні має стати підвищення рівня довіри до суду, адже сьогодні відбувається поступова трансформація характеру правосуддя – від репресивного до відновлювального [303, с. 119]. В демократичному суспільстві підвищення рівня довіри до влади, в тому числі судової з боку громадськості можливе завдяки реалізації громадського контролю, що може стати одним із першочергових заходів реформування судової

системи в Україні й дати поштовх до створення ефективної судової системи.

Зважаючи на складну внутрішню конструкцію, а також схильність багатьох авторів розкривати зміст поняття «громадський контроль», відштовхуючись лише від одного з елементів його структури існує велика кількість визначень досліджуваного поняття [304, с. 39]. Неодноразово переглянувши зміст досліджуваного поняття у процесі розвитку громадянського суспільства і юридичної науки, сьогодні серед науковців не спостерігається єдності думок щодо його розуміння, що робить актуальним та практично важливим процес пошуку його оптимального визначення. Разом із цим необхідно відзначити, що, незважаючи на таку увагу до категорії «громадський контроль», нині його офіційне визначення відсутнє. У цьому контексті слухними виглядають слова В. Авер'янова, який свого часу писав, що введення уніфікованих понять та термінів для виразу однорідних явищ є важливою умовою підвищення юридичної культури [23, с. 58]. Зміст поняття «контроль» є вихідним підґрунтям для визначення поняття «громадський контроль». У контексті цього насамперед необхідно з'ясувати зміст поняття «контроль», що в подальшому забезпечить послідовність викладу матеріалу, а також створить підґрунтя для формулювання такої правової дефініції, як «громадський контроль за діяльністю органів судової влади».

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначається одразу декілька трактувань: «контроль» – 1) перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам; 2) перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; 3) установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [61, с. 569]. В «Юридичній енциклопедії» цей термін трактується як перевірка виконання законів, рішень тощо та є однією з найважливіших функцій державного управління. За об'єктами, суб'єктами і сферами поділяється на державний, відомчий, надвідомчий, виробничий та інші види контролю [49, с. 323].

Т. Наливайко вважає контроль свідомою діяльністю соціального суб'єкта, якій притаманні пізнавальні, оцінювальні, регулятивні ознаки [285, с. 10]. Як елемент соціального регулювання, підкреслює О. Бельков, він покликаний розкривати зародження та іс-

нування негативних явищ і тенденцій у станах і функціонування тих чи інших соціальних структур. Сутність контролю полягає не у вирішенні протиріч, а у зборі інформації, яка свідчить про їхнє існування, розкриває причини та обумовлює необхідність реагування на них [41, с. 115]. Подібний підхід дозволяє уникати спрощеного розуміння цього складного соціального явища. Науковий аналіз поняття «контроль» показав, що його рисою та головною функцією є перевірка, а відмінності полягають у суб'єктах, які його проводять, об'єктах, на які він спрямований та меті його проведення.

В юридичній науці вчені та політичні діячі пропонують чимало трактувань поняття «громадський контроль», зводячи його до вказівки на суб'єктів, що здійснюють контрольну діяльність. В юридичній енциклопедії надається визначення, сформульоване О. Андрійко: громадський контроль є одним із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами і є важливою формою реалізації демократії, і способом залучення населення до управління суспільством та державою [505]. Цю точку зору поділяють А. Васіна, Л. Гордієнко, А. Мельник, О. Оболенський та ін. [120, с. 149]. За твердженням українського дослідника А. Крупника, громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань [219, с. 146-154]. Такий контроль є складовою системи публічного управління та чинником розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної та правової держави. О. Полтараков громадський контроль визначає як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам («третьому секторові» та ЗМІ) [344]. Цю точку зору поділяє С. Денисюк та інші науковці [119, с. 59].

С. Новіков розглядає громадський контроль як інституційну систему, завдяки якій громадянське суспільство через певні свої структури отримує право і здатність спостерігати за перебігом, процедурами та результатами виборчого процесу, контролювати їх відповідність чинному законодавству та нормам міжнародного пра-

ва, вимагати усунення виявлених порушень [294, с. 18]. О. Зеленцов вважає, що громадським контролем є контроль, який здійснюється з боку парламенту і місцевих виборних органів, контроль народу, контроль з боку політичних партій (правлячих та опозиційних) та об'єднань громадян, контроль з боку засобів масової інформації та контроль громадської думки [147, с. 8-64]. Вітчизняний дослідник Л. Рогатіна розглядає громадський контроль в системі органів державної влади та місцевого самоврядування в двох значеннях. У вузькому сенсі громадський контроль означає контроль над діяльністю органів влади, здійснюваний громадянами та інституційними структурами громадянського суспільства з метою виявлення і припинення різних видів зловживання владою. У широкому сенсі – громадський контроль є суспільним явищем, при якому громадянське суспільство бере участь у визначенні основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики держави, у вирішенні суспільно значимих питань на всіх рівнях та контролює процес здійснення [395].

Більш обґрунтованим є підхід вчених, які розкривають поняття «громадського контролю», виходячи із його сутнісних рис та мети на реалізацію якої він спрямований (І. Дрейслер [125, с. 35], В. Беляєв [42, с. 4]) та ін. Зазначений підхід використано у проекті Закону України «Про громадський контроль», внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України А. Раханським і І. Шаровим [366].

Нормативно-правове регулювання досліджуваного питання є недостатнім, адже, наприклад, на законодавчому рівні все ще відсутнє нормативне визначення громадського контролю. В Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами» йдеться лише про демократичний цивільний контроль [370].

Проведений комплексний аналіз зумовлює визначити, що громадський контроль є одним із фундаментальних державно-правових явищ. «Громадський контроль за діяльністю органів судової влади» є одним із видів соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що

передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості.

Заслуговує на увагу думка І. Сквірського про те, що у нашій державі все ще відсутнє цілісне розуміння сутності, призначення та змісту інституту громадського контролю, зокрема у сфері органів судової влади. Вирішення ситуації, що склалася, має здійснюватися у теоретичному та практичному напрямках [419, с. 502]. У теоретичному напрямі необхідно приділити увагу вивченню напрацювань зарубіжних авторів, присвячених питанням громадського суспільства, форм та методів взаємодії інституцій останнього із суб'єктами публічної влади [306, с. 234; 307, с. 320]. У практичному напрямі – проведення комплексного аналізу нормативно-правових актів у сфері діяльності інституту громадського контролю, які мають знайти свій подальший розвиток вже у спеціальних нормативних актах.

В сучасних умовах державотворення та реформування правових інститутів, необхідним є теоретико-правовий аналіз вітчизняного законодавства, що забезпечує здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади, з метою його узагальнення, систематизації і подальшого удосконалення та приведення до європейських стандартів.

Враховуючи те, що правове регулювання у сфері сутності і значення громадського контролю за діяльністю органів судової влади не охоплює всі напрями його функціонування є необхідним комплексне вивчення його правових засад. Аналіз законодавства, в залежності від юридичної чинності дозволяє виокремити наступні групи нормативно-правових актів в сфері громадського контролю за діяльністю органів судової влади, а саме: Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні нормативно-правові акти.

Правовою основою реалізації громадського контролю в Україні є Основний Закон: у ч. 1 ст. 5 регламентовано, що єдиним джерелом влади в Україні є народ, яку він здійснює безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; ч. 1 ст. 38 наголошено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [197].

За період незалежності України з метою вирішення проблеми

нормативного врегулювання реалізації громадського контролю були здійсненні спроби розробити проект Закону України «Про громадський контроль», серед них зареєстровані законопроекти «Про громадський контроль» № 6358 від 13 липня 2001 р. [367]; № 6246 від 11 жовтня 2004 [366]; № 4697 від 14 квітня 2014 р. [368]; № 2737-1 від 13 травня 2015 р. [369]; проект Закону України «Про публічний контроль» № 2297а від 06 липня 2015 р. [377]. Незважаючи на те, що у вітчизняній законотворчій діяльності відсутня однозначна концепція та спільне бачення громадського контролю за діяльністю органів судової влади, зазначені проекти законів показують прагнення утвердити демократичні інститути в Україні. Розробка подібного суспільно важливого закону є нагальною потребою в умовах сьогодення, адже наявність практичних проблем пов'язаних зі становленням громадського контролю унеможливило поспішне створення такого закону.

Після проведення аналізу поданих законопроектів Закон України «Про громадський контроль» може бути структурований таким чином: Розділ I. Загальні положення; Розділ II. Правовий статус суб'єктів громадського контролю; Розділ III. Форми та порядок реалізації громадського контролю; Розділ IV. Рішення за результатами реалізації громадського контролю; Розділ V. Фінансування витрат з реалізації громадського контролю; Розділ VI. Відповідальність за порушення законодавства у сфері громадського контролю; Розділ VII. Міжнародна діяльність; Розділ VIII. Прикінцеві положення.

Правові засади громадського контролю розвивають, конкретизують і деталізують норми законів з метою їх всебічного розуміння та повноцінної реалізації підзаконні нормативно-правові акти. Підзаконні правові акти, як і закони, не діють системно, проте з метою виявлення перспектив удосконалення правового регулювання громадського контролю за діяльністю органів судової влади, необхідним є дослідження положень підзаконних правових актів.

До підзаконних нормативно-правових актів, які забезпечують реалізацію громадського контролю відносяться: Укази Президента України від 01 серпня 2002 р. «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [371]; від 07 лютого 2008 р. «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до

органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [376]; Постанови Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [374]; від 05 листопада 2008 р. «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [349]; від 03 листопада 2010 р., якою затверджений Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики [348]; Роз'яснення Міністерства юстиції України від 24 січня 2011 р. «Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства» [477]; «Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства» від 03 лютого 2011 р. [64]; Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 р. [431] та ін.

Особливої значущості на етапі входження України до європейської спільноти набувають питання удосконалення інституту громадського контролю, який б забезпечував становлення її як високорозвиненої правової держави з високим рівнем життя та динамічно реагував на потреби й запити людей [373]. Говорячи про нормативно-правову базу інституту громадського контролю, яка повинна спиратись на ґрунтовні комплексні теоретичні та практичні дослідження, необхідно зазначити, що сьогодні Україна має міжнародні (європейські) зобов'язання, які вона взяла на себе під час набуття членства та в рамках співробітництва у таких інституціях, як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, НАТО, ЄС тощо. Названими організаціями розроблено правила, рекомендації та стандарти, які стосуються організації та здійснення громадського контролю в окремих сферах суспільного життя та мають бути імплементованими у національне законодавство.

Серед основоположних документів не можна залишити поза увагою міжнародні нормативно-правові акти, серед яких:

Загальна декларація прав людини, в ст. 21 зазначено, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників (ч. 1), а воля народу повинна бути основою влади уряду: ця воля має виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводити-

ся при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування (ч. 3) [139];

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [192] незважаючи на те, що є одним із міжнародних актів, який прямо не передбачає права на здійснення громадського контролю, містить фундаментальні положення, що впливають на його розвиток;

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [264] у п. 1 ч. «а» ст. 25 надає право громадянам брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;

Європейська хартія місцевого самоврядування [134] та Додатковий протокол в ст. 2 передбачає заходи зі здійснення права участі, які є необхідними для здійснення права участі у справах місцевого органу влади [124];

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції заохочує чесність, відповідальність та належне управління громадськими справами і державним майном [191] тощо. Проаналізувавши вищезазначені міжнародні документи, слід зазначити, що у них не містяться положення, які передбачали б безпосереднє право здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади, проте вони містять положення в яких передбачається можливість, а подекуди й необхідність здійснення громадського контролю.

Не можна не згадати про євроінтеграційні плани, які знайшли своє закріплення, наприклад, у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [372]. На практиці дієвість їх виконання та застосування є низькою. Причинами цього є відсутність системного бачення ролі громадського контролю за процесом прийняття рішень і втіленням їх у життя, недосконалість механізмів реалізації форм взаємодії держави та суспільства в публічному управлінні [337]. Ігнорування законодавцями значення інституту громадського контролю призвело до фактичного накопичення нормативно-правових актів, що не діють системно і узгоджено. У таких умовах нагальною потребою є прийняття єдиного закону, яким необхідно регламентувати інститут громадського контролю.

С. Прилуцький зауважив, що в умовах сьогодення громадський контроль за судовою владою може мати дві форми: пряму – забез-

печується через безпосередню участь представників громадянського суспільства у здійсненні правосуддя (народних засідателів, присяжних) та опосередковану – забезпечується через відкритість та гласність судочинства, можливість доступу громадян і ЗМІ до судової інформації та її об'єктивне висвітлення [361, с. 348-349]. Враховуючи специфіку організації та функціонування судової системи, діяльність ЗМІ, є: по-перше, однією з форм опосередкованого контролю, від якої значною мірою залежить її ефективність; по-друге, важливим засобом комунікації між судовою владою і громадськістю. Так, розвиток інформаційного суспільства поставив органи державної влади, зокрема судової перед необхідністю підвищити роль та значення ЗМІ у формуванні світогляду громадян. Інформуючи населення, ЗМІ формують у людей здатність аналізувати діяльність влади та підвищують відповідальність останньої.

Враховуючи те, що обмежень допуску журналістів на судові засідання існувати не повинно, крім тих, що встановлені законом, саме створення ефективної системи взаємодії судів та ЗМІ є актуальним завданням сьогодення. Обставини, за наявності яких публіка і преса можуть бути не допущені судом, є однаковими як у національних нормативно-правових актах (ч. 3 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України [185], ч. 3 ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України [479], ч. 1, 2 ст. 44 Господарського процесуального кодексу України [111], ч. 2 ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України [217]), так і у міжнародних нормативно-правових актах: ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [264], ч. 1 ст. 6 Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [133]). Цінностями, загроза яким зумовлює необхідність обмеження доступу представників ЗМІ на весь судовий розгляд або його частину є: інтереси моралі, громадський порядок чи національна безпека в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [133].

Як відзначає В. Співак, ЗМІ беруть безпосередню участь у формуванні громадської думки за допомогою поширення інформації певного спрямування, яку вони можуть безпосередньо продукувати

[426, с. 45]. Істинність даної тези підтверджує і М. Кобилянський, який зауважує, що «... думка про суди формується під впливом ЗМІ». Він також наголошує, що «...преса – єдиний публічний канал масового поширення інформації. А публічність судочинства – безальтернативна вимога сьогодення» [142].

Основним показником демократичного стану суспільства Дж. Кін вважає ступінь свободи преси, оскільки ЗМІ мають «вдихнути сили у свідомість більшості громадян, щоб ними не управляли ні недемократичні держави, ні недемократичні ринкові сили. ЗМІ призначені для використання громадськістю, для задоволення потреб усього населення, а не для приватних цілей чи вигод політичних керівників і підприємців» [179, с. 8]. Слушним є твердження В. Степаненка, що ЗМІ є тим медіумом-посередником, який саме і забезпечує зв'язок між державою та суспільством. Незалежні медіа втілюють і репрезентують громадську думку як соціальний інститут та як «четверта влада» здійснюють функції спостерігача та контролера за діяльністю законодавчої, виконавчої та судової влади. Важливість ЗМІ для громадянського суспільства полягає також у створенні символічної публічної сфери – уявної загальногромадської трибуни, яка може бути використана для висловлення та лобювання суспільних і місцевих інтересів [423, с. 169-183]. Однак, слід зауважити, що взаємодія судів із ЗМІ – проблема складна, оскільки українські ЗМІ ще не пройшли етап засвоєння загальноновизнаних правил доброчесності та поваги до представників судової гілки влади, що на практиці утворило інформаційний вакуум, який проявляється у відсутності ефективного налагодженого механізму взаємодії ЗМІ і судів, чітких принципів висвітлення їх роботи.

Слід зазначити, що стандарти взаємодії судів та ЗМІ зафіксовано в міжнародних актах. Відповідно до Резолюції № 1296 Економічної та соціальної ради ООН від 11 листопада 1994 р. поширено Мадридські принципи взаємодії ЗМІ та суддівської незалежності. Головним положенням документа є твердження про те, що функцією та правом ЗМІ є збір та поширення серед громадськості інформації, висловлювань та критичних тверджень про судочинство, а також висвітлення судових справ до, після та під час судового розгляду без порушення при цьому презумпції невинуватості [398].

У відносинах судової влади зі ЗМІ головною метою має бути захищеність суддів від тиску громадської думки, навіяної виснов-

ками ЗМІ у справі, що розглядається чи буде розглядатися. Водночас, суспільство повинно мати вільний доступ до зали судового засідання через ЗМІ. І як справедливо зазначив, М. Саф'ян, суди не повинні боятися громадської думки і не повинні бути звільнені від критики ЗМІ. Юридична сила та остаточність вироків не виключають можливості такої критики, оскільки правосуддя є одним із найважливіших учасників суспільної гри в демократичній правовій державі. Також не можна будувати авторитету судів на заборонах і відсутності доступу до інформації. Як правило, це має зворотний ефект [162, с. 48-52; 408, с. 119].

Однак, на практиці можуть бути випадки, коли публікації в ЗМІ не тільки не підвищують авторитет органів судової влади, а й зменшують рівень довіри до них у суспільства. Критика дій судді у публікації в ЗМІ є неоднозначним питанням. Наприклад, відповідно до рішення Європейського суду з прав людини у справі «Де Гаєс та Гійзельс проти Бельгії». Суд визнав, що «судді мають бути захищені від деструктивних випадів з боку ЗМІ, що не базуються на жодній фактичній підставі». Водночас якщо критика судових проблем або окремих суддів спирається на «належні та ретельні журналістські розслідування, що є частиною громадського обговорення важливих суспільних потреб», то підстав обмежувати свободу мас-медіа немає [162, с. 49-53; 439].

У практиці Європейського суду з прав людини звертає на себе увагу справа «Прагер та Обершлік проти Австрії», в якій заявники – журналісти журналу «Форум» опублікували статтю під заголовком «Увага! Суворі судді!», яка містила критику на адресу суддів, що засідають в австрійських кримінальних судах. У вказаній статті містяться висловлювання, які не тільки характеризують професійну діяльність суддів, але й, які стосуються особистостей конкретних суддів. Національні суди Австрії задовольнили позови судді І. проти журналіста Прагера, звинувативши його в дифамації. Європейський суд відхилив заяву Прагера та Обершліка, вказавши, що преса є одним із засобів, за допомогою якого політики та громадськість можуть пересвідчитися, чи виконують судді свої обов'язки відповідно до тієї мети, що лежить в основі покладених на них завдань, але преса не може переступати певні межі, встановлені зокрема для захисту репутації інших осіб. Гр-н Прагер не зміг довести правди-

вість своїх тверджень чи добросовісність своїх оцінних суджень. У зв'язку з цим рішення судів були спрямовані не проти самого факту використання заявником свого права вільно виразити погляди на систему правосуддя і навіть не проти того, що він, критикуючи окремих суддів, назвав їх поіменно, а радше проти надто огульних обвинувачень, які, не маючи достатніх фактичних підстав, видавалися надмірно упередженими [298, с. 175-180; 427, с. 93].

Аналогічним є рішення прийняте Європейським судом у справі «Барфод проти Данії» [21, с. 96]. У таких випадках представникам органів судової влади потрібно чітко знати, як реагувати на такі проблемні ситуації та уявляти механізми запобігання їх поширенню.

Слід зазначити, що судді українських судів за наявності таких публікацій дуже рідко звертаються до суду про захист честі та гідності як своєї, так і судової влади. Про це вказує у своїй публікації «Не захистився – втратив довіру» Д. Луспеник [241, с. 8].

Для налагодження взаємодії між ЗМІ та суддями необхідним є впровадження практики європейських країн. Так, зарекомендувала себе така форма спілкування, як зустріч голів судів із головними редакторами та видавцями газет. Ці бесіди організують не так для інформування газет, як для підтримки конструктивних стосунків між судовою владою і ЗМІ. Особистий контакт, спокійна розмова в режимі круглого столу знімають деякі проблеми в стосунках з пресою і спрощують подальшу співпрацю [60, с. 78]. Заслугує уваги варіант комунікації запропонований М. Смоковичем, запросивши журналістів провести з ним один день його роботи у суді. «Кожен з Вас зможе побачити, чим саме займається суддя, як відбувається процес підготовки до слухання справи, що суддя робить поза межами зали судового засідання» [435].

У країнах Європейського Союзу розповсюджена практика висвітлення діяльності судів у мережі Інтернет. Так, Верховний суд Великої Британії офіційно дозволив журналістам використовувати Twitter для передачі повідомлень із судових засідань. Також журналістам дозволено відправляти повідомлення з мобільного телефону і користуватися електронною поштою. Раніше ж у Сполученому Королівстві не дозволяли користуватися соціальними мережами у залі суду, а також забороняли під час судових процесів фото- та відео зйомку. Диктофони журналісти могли використовувати лише у

виняткових випадках. За порушення цих правил було передбачено відповідальність за неповагу до суду [107, с. 23].

Досвідом щодо ведення офіційного сайту та сторінок суду в соціальних мережах на міжнародній конференції поділилася директор із зв'язків з громадськістю судів Округу Колумбія США Л. Гуровітц, яка зазначила, що на сайті одного із судів Округу Колумбія розміщена відеоекскурсія по приміщенню суду. Л. Гуровітц акцентувала увагу на тому, що мова, якою відбувається знайомство з судом, адаптована для розуміння молоддю, тобто з використанням молодіжного сленгу. Також вона порадила українським судам відкривати свої двері для всіх бажаючих та надавати максимум інформації про себе з метою упередження негативного ставлення. Але на переконання учасників, суддям, якщо і варто мати свої аккаунти в соціальних мережах, то не використовувати їх для виключно професійного позиціонування. Крім того, було зазначено, що на таку діяльність судді також повинні поширюватися правила суддівської етики [440].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в Україні європейська інтеграція набуває якісно нового змісту – з декларативного зовнішньополітичного курсу вона поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. На цьому етапі актуальності набуває контроль як необхідна складова державного та суспільного життя, чинник розвитку громадянського суспільства.

1. Що стосується судової влади, слід зазначити, що важливе місце в здійсненні контролю за її діяльністю належить громадському контролю. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади є одним із видів соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості.

2. Аналіз законодавства, в залежності від юридичної чинності дозволив виокремити наступні групи нормативно-правових актів в

сфері регулювання громадського контролю за діяльністю органів судової влади, а саме: Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні нормативно-правові акти. Ігнорування законодавцями значення інституту громадського контролю призвело до фактичного накопичення нормативно-правових актів. Так, на сьогодні, в Україні у зв'язку з відсутністю послідовності, взаємозв'язку й взаємодії нормативно-правових актів, неузгодженості між законами різних галузей законодавства, нормативно-процесуальними та міжнародними актами досі не прийнято спеціального закону, який би передбачав правове підґрунтя для названого інституту. З огляду на це, увага вітчизняних авторів має бути зосереджена, навколо дослідження правового регулювання громадського контролю, зокрема у спеціальному законі – Законі України «Про громадський контроль», що зумовлено необхідністю уніфікації правового матеріалу з метою ефективного регулювання громадського контролю. Після проведення аналізу поданих законопроектів Закон України «Про громадський контроль» може бути структурований таким чином: Розділ I. Загальні положення; Розділ II. Правовий статус суб'єктів громадського контролю; Розділ III. Форми та порядок реалізації громадського контролю; Розділ IV. Рішення за результатами реалізації громадського контролю; Розділ V. Фінансування витрат з реалізації громадського контролю; Розділ VI. Відповідальність за порушення законодавства у сфері громадського контролю; Розділ VII. Міжнародна діяльність; Розділ VIII. Прикінцеві положення.

3. Формування національних правових засад має здійснюватися у теоретичному та практичному напрямках. У теоретичному напрямі необхідно приділити увагу вивченню напрацювань зарубіжних авторів, присвячених питанням громадянського суспільства, форм та методів взаємодії інституцій останнього із суб'єктами публічної влади. У практичному напрямі – проведення комплексного аналізу нормативно-правових актів у сфері діяльності інституту громадського контролю, які мають знайти свій подальший розвиток вже у спеціальних нормативних актах.

4. Надалі положення Закону України «Про громадський контроль» потрібно конкретизувати в підзаконних нормативно-правових актах. Необхідним є розробка Типових положень про проведення громадського контролю за діяльністю органів судової

влади тощо. Типове положення про проведення громадського контролю за діяльністю органів судової влади може бути структурований таким чином: 1. Загальні положення; 2. Процедура та порядок проведення громадського контролю за діяльністю органів судової влади. Форми громадського контролю; 3. Рішення за результатами проведення громадського контролю за діяльністю органів судової влади.

5. Будучи однією із опосередкованих форм контролю та найбільш значимих комунікативних каналів саме діяльність ЗМІ відіграє важливу роль у здійсненні громадського контролю за діяльністю органів судової влади. Поінформованість громадян щодо діяльності судової влади через ЗМІ та бажання судових органів надавати таку інформацію у повному обсязі сприятиме підвищенню авторитету судової гілки влади у суспільстві, налагодженню взаємовідносин між громадянином та судом. Так, важливим завданням сьогодні є налагодження конструктивних взаємовідносин між ЗМІ та судами, з метою формування у громадян об'єктивної думки про організацію роботи судів та розгляд справ. Ефективність взаємодії суду та ЗМІ можливе завдяки створенню організаційної системи зв'язків. Зокрема, з однієї сторони, створення в судах прес-служб з висококваліфікованими прес-секретарями, з іншої сторони приділити увагу проблемам журналістики, адже в Україні не вистачає журналістів, які могли б цікаво та об'єктивно писати про діяльність органів судової влади та розгляд судових справ.

2.3. Зарубіжний досвід взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства

На сучасному етапі пріоритетним вектором розвитку Української держави є вдосконалення демократичних процедур, що передбачає, зокрема взаємодію органів судової влади з інститутами громадянського суспільства, а також інформування населення про діяльність судів.

Так, на шляху до встановлення ефективного діалогу все ще з'являються перешкоди, які необхідно усувати, що у свою чергу потребує вивчення досвіду інших держав, а на основі аналізу та пе-

реосмислення цього досвіду можливим є пошук власних напрямів удосконалення взаємовідносин між судами та громадянським суспільством з урахуванням національного законодавства. Це свідчить про те, що переосмислення сутності та змісту судової влади в Україні перебуває лише на початковому етапі.

У публікаціях та наукових працях проблемі взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства приділено увагу таких дослідників, як О. Автономов, С. Алексєєв, Д. Баронін, О. Білова, М. Вільгушинський, Л. Вінокурова, О. Гаврилук, В. Городовенко, Р. Гринюк, С. Денисюк, О. Зайчук, П. Каблак, М. Кобилянський, А. Колодій, О. Коротун, І. Костенко, В. Кравчук, В. Кривенко, М. Лациба, В. Маляренко, І. Назаров, О. Овсяннікова, О. Полієва, С. Праскова, С. Прилуцький, А. Селіванов, В. Співак, С. Тимченко, В. Шаповал, Ю. Шемученко, С. Штогун та ін. Проте, дослідження досвіду зарубіжних країн щодо взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства не знайшло достатнього відображення в публікаціях та наукових працях. Так, вивчення та аналіз основних умов і засад ефективної та дієвої взаємодії органів судової влади й інститутів громадянського суспільства в зарубіжних країнах та адаптування їх в Україні на сучасному етапі її розвитку є одним із важливих завдань.

На думку С. Максимова, в умовах сучасного стану розвитку політичної системи України проблема співвідношення держави і суспільства конкретизується через аналіз понять правової держави і громадянського суспільства та відповідних форм соціальної діяльності. На рівні принципу вони перебувають у взаємозв'язку, нерозривній «одночасності»: без громадянського суспільства немає правової держави у всій повноті цього поняття; в неправовій державі громадянське суспільство ніби й не може виникнути. Проте в історичних реаліях доводиться будувати громадянське суспільство в умовах відсутності правової держави у власному сенсі; водночас не можна відмовлятися від боротьби за втілення принципів правової держави на тій підставі, що громадянське суспільство, гідне такої назви, ще не побудоване. Саме така ситуація, яка має певною мірою структуру герменевтичного кола, складається в нашій країні, де відчувається дефіцит як правової державності, так і громадянського суспільства. Вихід із цієї ситуації, на думку автора, слід шукати на шляху прояснення менш прозорого для нашої культури поняття

громадянського суспільства, а також виявлення ролі громадянського суспільства та його інститутів у процесі оновлення та удосконалення політичної системи України [243, с. 62].

Всеосяжні соціальні зміни в епоху переходу від індустріального до інформаційного суспільства характеризуються, зокрема, інтенсифікацією і глобалізацією інформаційних зв'язків, зростанням соціальної значущості інформації в усіх сферах життя [122, с. 57]. Доступ до публічної інформації може сприяти відкритому та прозорому обговоренню всіх існуючих проблем через діалог між владою і громадянським суспільством [80, с. 28]. У контексті цього надзвичайно важливим є питання щодо забезпечення належного рівня комунікації між державою та її громадянами [421, с. 97]. Водночас судова влада (як і інші гілки влади) та структури громадянського суспільства є генетично пов'язаними. У суспільстві, де немає місця для громадянської ініціативи, не може існувати і незалежна судова влада, а значне поширення нелігістичних настроїв масової свідомості щодо легальних форм задоволення своїх потреб і захисту інтересів руйнує фундамент існування судової влади [437, с. 50-51]. Так, необхідною умовою удосконалення діяльності органів публічної влади, зокрема органів судової влади є забезпечення їх діяльності на засадах принципів відкритості, прозорості та гласності [301, с. 130]. Оскільки, інформаційна закритість органів судової влади порушує або перешкоджає реалізації права громадян, на доступ до публічної інформації, яке регламентоване Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами й міжнародними актами, ратифікованими Верховною Радою України.

Проте, як справедливо наголошує Т. Струс-Духнич, важливою проблемою є самостійність судів і незалежність суддів, що є гарантією захисту прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, а також інтересів суспільства і держави. Самостійність судів виявляється в тому, що вони у своїй діяльності нікому не підзвітні, підпорядковуються лише закону, судові рішення не потребують попередньої згоди чи затвердження будь-якої посадової особи або органу, вони мають силу закону в конкретній справі і є обов'язковими для виконання всіма громадянами і на всій території України [434, с. 12]. Так, у правовій державі судова влада має будуватись на таких засадах, що в першу чергу забезпечують її

незалежність та самостійність між державою та людиною, адже, це, насамперед, прояв і здобуток громадянського суспільства. Тож, вивчення зарубіжного досвіду взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами судової влади, де зокрема суд виступає не складовою системи державного апарату та управління, а є незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством та державою є актуальним питанням в умовах розбудови правової держави [359, с. 241-249].

Відповідно до ч. 2 ст. 5, ч. 1 ст. 38 та ч. 4 ст. 124 Конституції України народ, що становить зміст категорії «громадянське суспільство», має право брати участь в реалізації державної влади, зокрема й органів судової влади у будь-який спосіб, за винятком тих, що прямо заборонені законом. Проте розуміння ролі органів судової влади в демократичних країнах відрізняється і залежить, наприклад, від їх соціально-економічних умов розвитку.

Міжнародні стандарти комунікаційної діяльності судової влади відбиває відомий вислів Вольтера: «Свобода полягає в тому, щоб залежати тільки від законів». Рівень свободи слова та взаємопов'язані з нею свобода вираження поглядів та свобода преси є одним з основних показників демократичного суспільства. У європейській та світовій практиці свобода слова визначається як невід'ємна складова загальнолюдського права на вираження поглядів, права на справедливий та неупереджений суд [145].

Сучасні європейські країни для забезпечення доступу до інформації органів судової влади користуються документами, які розроблялися Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи та спираються на тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини у своїх справах, тощо. Для України сьогодні вони є актуальними з огляду на те що, по-перше, в Конституції закріплено курс на розбудову демократичної правової держави та громадянського суспільства, по-друге, в суспільному житті запроваджуються європейські демократичні стандарти.

Міжнародно-правовим актом, у якому вперше було закріплено право на інформацію та отримала реалізацію ідея формування міжнародних стандартів у галузі правосуддя є Загальна декларація прав людини [139]. Ст. 10 містить вимогу про право кожної людини, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості

пред'явленого їй кримінального обвинувачення на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

У ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [254, с. 64], зазначено, що кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що висувається проти нього, або при визначенні його прав і обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. У цій же статті встановлені певні обмеження принципу транспарентності судової влади, а саме преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або – тією мірою, якою це, на думку суду, є суворо необхідним, – за особливих обставин, якщо публічність порушувала б інтереси правосуддя; проте будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

Питанню транспарентності судової влади приділяє Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [210]. Ст. 6 Конвенції містить вимогу щодо забезпечення права кожного на публічний розгляд його справи судом, а також вимогу обов'язковості публічного проголошення судового рішення та умови обмеження цього права, а саме преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Радою Європи прийнята Рекомендація № R (81) 19 Комітету Міністрів для держав членів «Про доступ до інформації, що є у розпорядженні державних органів» суть якої полягає у: 1) кожен у

межах юрисдикції держави-члена повинен мати право на отримання за запитом інформації, що знаходиться у розпорядженні органів державної влади, крім законодавчих органів та судової влади; 2) не може бути відмовлено у доступі до інформації на тій підставі, що особа, котра подає запит, не має особливого інтересу в цьому питанні; 3) орган державної влади, що відмовляє в доступі до інформації, має сказати причини такої відмови з посиланням на законодавство чи практику; 4) будь-яка відмова в наданні інформації має бути предметом оскарження [392].

Слід звернути увагу на те, що в реалізації вищезазначених міжнародно-правових актів одне з центральних місць займають рішення Європейського Суду з прав людини (далі – Суд). Так, наприклад, поняттю відкритості і гласності (публічності) судочинства дається розгорнена характеристика у рішенні Суду з прав людини від 08 грудня 1983 р. в справі «Претто й інших проти Італії» [428, с. 215] публічний характер судочинства, про який йдеться в ст. 6 п. 1, захищає позивачів від таємного відправлення правосуддя поза контролем з боку громадськості; він служить одним із способів забезпечення довіри до судів як вищих, так і нижчих. Зробивши здійснення правосуддя прозорим, він сприяє досягненню цілей п. 1 ст. 6, а саме справедливості судового розгляду, гарантія якого є одним з основоположних принципів будь-якого демократичного суспільства». В іншому своєму рішенні («Екбатані проти Швеції» від 26 травня 1988 р. [132, с. 123]) Суд висловився ще зрозуміліше ... що стосується публічності, то всі матеріали справи повинні бути доступними широкій публіці.

При цьому Суд висловлює позицію, яка стверджує, що питання фактичних обставин справи повинні розглядатись тільки в присутності сторін справи та інших зацікавлених осіб. У той же час з позиції Суду обговорення судом питань права можливе і за відсутності сторін справи, зокрема «Енгель (Engel) та інші проти Нідерландів» – судове рішення від 08 червня 1976 р., «Лінгенс (Lingens) проти Австрії» – судове рішення від 08 липня 1986 р., «Боуман (Bowman) проти Сполученого Королівства» – судове рішення від 19 лютого 1998 р. та ін.

З точки зору взаємодії судів з громадськістю та ЗМІ цікавим є досвід США, так, зважаючи на правову систему США, яка складається з 50 окремих правових систем штатів і системи федерального

права, її прецедентний характер. Із середини ХХ ст. доступ телевізійних камер до зали судових засідань було обмежено, здебільшого у відповідь на значний резонанс навколо судового процесу в справі про вбивство «Sam Sheppard». У цьому випадку думка Верховного Суду США зводилась до того, що основною вадою ведення справи була неспроможність судді, який вів процес, тримати ситуацію в залі суду під належним контролем. Суддя ретельно не обмірковував можливість вжиття інших заходів із метою зменшення обсягу матеріалів ЗМІ, які провокували упередженість, і захисту журі від зовнішніх впливів, більше того, він повністю знехтував застереженнями адвоката захисту та фактично дозволив ЗМІ вести процес. Суддя мав також заборонити посадовцям робити конфіденційні заяви в пресі. Верховний Суд США дійшов висновку, що суд над обвинуваченим не був об'єктивним, а також вказав на різні засоби, за допомогою яких суддя міг обмежити резонанс. Зрештою, Верховний Суд США вирішив, що «суддя не виконав свого обов'язку щодо захисту підсудного від резонансу, яким перейнялась уся громада, що природно провокує упередженість, і не зміг тримати під контролем руйнівні сили в залі суду» [161, с. 165].

Журналісти в США не мають права знайомитися з рішеннями суду до початку його проголошення або проводити зйомку у федеральних судах. Висвітлення електронними ЗМІ перебігу кримінальних судових процесів у федеральних судах однозначно підпадає під заборону, що міститься у Федеральному правилі кримінального судочинства 53 – одному з правил кримінального судочинства, прийнятих ще 1946 р. У ньому сказано: «Суд не повинен дозволяти проведення фотографування в залі суду під час слухання справи та трансляцію слухання справи по радіо із зали суду» [161, с. 166; 490, с. 30-32]. Можна зазначити, що суд є інституцією, яка не тільки захищає конституційні права і свободи людини і громадянина закріплені Конституцією, а й конкретизує зміст цих прав, зокрема їх обмеження.

У 1990 р. Конференція суддів ухвалила доповідь спеціального комітету з питання проведення зйомок у залі суду, у якій містилася рекомендація здійснити пілотну програму, у межах якої електронним ЗМІ було б дозволено висвітлювати перебіг цивільних судових спорів процесів у шести окружних і двох апеляційних судах. Кон-

ференція також піддала критиці заборону, що містилася в Кодексі поведінки, та ухвалила політику щодо зйомок, яку було викладено в Директивах із судових політик і процедур, у яких вказано: «Суддя може дати дозвіл на радіотрансляцію, показ по телебаченню, запис і фотографування в залі суду та прилеглих до нього приміщеннях під час інвеститурних, натуралізаційних та інших церемоніальних процедур. Суддя може дати дозвіл на такі дії в залі суду або прилеглих приміщеннях під час інших судових засідань або перерви між такими засіданнями лише в таких випадках: для представлення доказів, для фіксації перебігу процесу, для цілей безпеки, для інших цілей судового адміністрування та відповідно до пілотних програм, схвалених Конференцією суддів Сполучених Штатів Америки» [398; 490, с. 31].

В 1994 р. Конференція суддів не підтримала рекомендацій комітету з розширення практики висвітлення перебігу судових слухань цивільних справ із застосування зйомок. У подальшому Конференція суддів наполегливо рекомендувала окружним судам видати наказ, який відображав би рішення Конференції про заборону фотографування та висвітлення по радіо та на телебаченні перебігу слухань справ в окружних судах США. У зв'язку із цим для врегулювання питання в окружних судах видали постійний наказ, інструкцію й директиви про фотографування, запис трансляцій слухань у залі суду [490]. Отже, одним із напрямів взаємозв'язків органів судової влади та інститутів громадянського суспільства є забезпечення відкритості правосуддя, проте на практиці обмеження щодо відкритості судового процесу є виправданими та мають бути в межах чинного законодавства.

Що стосується питання транспарентності судової влади, як приклад можна навести постанову Верховного Суду США, що була прийнята ним у 1980 р. по справі «компанія Richmond Newspapers, Inc. проти штату Віргінія» [422]. Суд, трактуючи Першу поправку до Конституції США, яка гарантує свободу слова, вказав, що вона включає право громадян на доступ до кримінального судочинства. В основі даного права закладено визнання важливої ролі, яку відіграє отримання громадськістю інформації про кримінальні судові процеси в демократизації життя суспільства. На думку Верховного Суду, досвід проведення відкритих слухань у ранні періоди історії (у колоніальний період історії Америки) частково відображає ви-

знання того факту, що відкриті судові процеси мають велике значення з погляду соціальної терапії – визнання, яке існувало ще задовго до появи науки про поведінку особи. Навіть за відсутності фахівців у цій галузі науки, які пізніше одягнули дану концепцію в словесну форму, серед народу, на основі його досвіду і спостережень, сформувалася думка, що засоби, використовувані правосуддям, особливо в кримінальному судочинстві, повинні мати підтримку за рахунок схвалення громадськістю як самих процедур, так і їх результатів. Багато американських судів поширили це право присутності на судових засіданнях під час розгляду кримінальних справ і на засідання щодо цивільних справ. І справді, існує цілий ряд вагомих і переконливих доводів, підкріплених історією і практикою, на користь поширення такого права доступу на цивільне судочинство. Як одного разу зазначив член Верховного Суду США XIX ст. Олівер Уенделл Холмс, доступ на цивільні судові процеси має «величезну важливість» у зв'язку з «тими гарантіями, які дає гласність з погляду належного відправлення правосуддя. Бажано, щоб розгляд у суді справ відбувався під наглядом громадськості, і не тому, що суперечка одного громадянина з іншим стосується публіки, а зважаючи на надзвичайну важливість забезпечення того, щоб особи, які займаються відправленням правосуддя, завжди ставилися до цієї справи зі всім почуттям відповідальності перед суспільством, і щоб кожен громадянин міг побачити на власні очі, яким чином здійснюється даний публічно-правовий обов'язок» [297, с. 68].

Обов'язок оприлюднення декларацій суддів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру є засобом соціального контролю за чесністю носіїв судової влади, а отже одним із механізмів її легітимації. Але, окрім первинного механізму такого оприлюднення (опублікування декларацій всіх суддів в мережі Інтернет), варто передбачити декларування не лише доходів, а й витрат. Саме така практика використовується в США, Німеччині й багатьох інших державах і є більш ефективною з точки зору мети її запровадження. Такі пропозиції жодним чином не порушуватимуть права судді на приватність, адже, з одного боку, особа, яка займає посаду в судовій владі, повинна розуміти необхідність самообмеження певних своїх прав, що обумовлюється саме публічністю його

посади, та, іншого, як влучно зауважив С. Пашин, суддя має вважати себе не частиною національної еліти, що прагне забезпечити собі високий життєвий рівень, а як такого, що несе тягар суспільного служіння висококваліфікованого представника співгромадян, захисника їх інтересу жити під захистом правових гарантій [329, с. 58].

Розвиток інформаційного суспільства актуалізує електронний варіант правосуддя, що містить, по-перше, автоматизацію судових процедур, по-друге, спрощення інформування зацікавлених осіб через Інтернет, засоби масового зв'язку, тощо. Прикладом практичного втілення регіональних правил судочинства можна вважати європейські програми «Justice Programme» і «Right, Equality and Citizenship Programme» 2014-2020 [17]. Загальною метою електронного суду визначено створення справді європейського простору правосуддя, заснованого на взаємній довірі, а також сприяння судовій співпраці в цивільних і кримінальних справах, допомозі в семінарах для суддів, прокурорів та інших юристів. Відповідно до ст. 6 Програми щодо прав, рівності та громадянства підтримується подальший розвиток і фінансування порталу e-Justice. Фактично запровадження електронного суду стало визначним досягненням у розвитку електронної юстиції [156, с. 223].

На рівні проекту Стратегії європейського електронного правосуддя 2014-2018 деталізовано шляхи імплементації за основними цілями електронного правосуддя: Європейський портал електронного правосуддя (European e-Justice portal), взаємодія, законодавчі аспекти, Європейська правова семантична мережа, взаємодія реєстрів, мережі, співпраця між користувачами відповідних порталів в системі європейського електронного правосуддя, здійснення перекладів, права та обов'язки у сфері електронного правосуддя, кадрове підвищення, фінансування, зовнішні зв'язки, Багаторічний план заходів щодо електронного правосуддя 2014-2018 (Multiannual action plan on e-Justice 2014-2018) [10].

Естонська система електронних файлів об'єднує бази даних поліції (MIS), прокуратури (ProxIS), судів (KIS), тюремних служб (VangIS), які взаємодіють між собою. Установлена база має вагому дієву силу за такими категоріями: електронне посвідчення, електронний підпис і послуги електронного правосуддя. Становлення естонської моделі електронного суду подібне до українських реалій. Зокрема, у 2002-2005 рр. у межах KOŁA відбувалася публікація су-

дових рішень і Інтернеті (при цьому також велася статистика). Натомість вже в 2006-2013/2014 роках у межах KIS (сумісність – X-ROAD) було забезпечено реалізацію основних функцій системи управління документами. Надалі Естонія продовжувала розвивати систему електронного суду. Із 2008 р. було введено обробку платіжних доручень в електронному вигляді. У 2013/2014 рр. почала роботу система KIS2 (сумісність – E-FILE) – сучасна система документообігу для судів. Водночас Верховний Суд мав окрему систему з I і II інстанціями до 2014 р. [37, с. 67].

Унікальним аспектом функціонування естонського зразка системи електронного правосуддя стало використання електронної ID-картки – комплексного інструменту при проектуванні електронних послуг. Так, діє веб-базована інформаційна система Public e-File, що дозволяє сторонам і їх представникам брати участь у цивільному, адміністративному, кримінальному процесах і процесі щодо розгляду та вирішення справ про проступки в електронному вигляді [37, с. 67-68]. Входячи у цей портал, естонець може бачити всі документи, доставлені йому у будь-якому судовому розгляді. Користувач системи Public e-File може визначити e-mail, який він хоче використовувати для отримання повідомлень. Кожен естонець має адресу електронної пошти @eesti.ee. Повідомлення містить посилання на документ і примітку (щоб зайти на портал, необхідно увійти в систему, використовуючи національне електронне повідомлення особи). Повністю електронним є провадження за платіжними дорученнями, єдиним каналом, який можна використовувати, щоб порушити справу або спілкуватися з судом, є Public e-File. Для інших проваджень Public e-File також вживається, проте доступні альтернативні способи (листування тощо).

В Італії в 2014-2015 рр. запровадили повністю електронне цивільне судочинство (TOL), але загальна схема взаємодії учасників процесу та функціонування системи може становити інтерес в українських реаліях. Так, система розсилки електронної пошти є сертифікованою (PEC) (уведено 2011 р.), застосовується двохетапна аутентифікація користувачів під час входу на спеціальний портал, а при надсиланні електронних документів на них проставляється електронний цифровий підпис (використовується формат PDF і XML). Із 2013 р. на рівні закону встановлено вимогу щодо виключно елек-

тронної взаємодії між судами (а наприкінці 2014 р. – ще й в кримінальному процесі) [37, с. 68].

У світі існувала практика, коли судові процеси здійснювалися суддями, які приховували своє обличчя від обвинувачених. Система «безликих суддів» існувала в Перу під час розгляду кримінальних справ про тероризм і торгівлю наркотиками. Громаду не допускали на такі процеси, розгляд апеляцій і слухання з перегляду справ відбувались у поліцейській дільниці перед суддями, які сиділи за екраном, що приховував їхні обличчя від обвинувачених. Судді в процесуальних документах замість імен використовували порядкові номери. Комітет із прав людини заявив вимогу до перуанського уряду скасувати систему «безликих суддів» та забезпечити відновлення відкритих слухань для всіх обвинувачених у злочинах, у тому числі тих, хто обвинувачується в діяльності, пов'язаній із тероризмом. Практика проведення секретних судових засідань «безликих суддів» визнана Комітетом із прав людини такою, що суперечить засадничим положенням Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [238, с. 169-170].

Зважаючи на зарубіжний досвід доречно було б розробити не лише Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, а й Правила щодо роботи в залах судових засідань фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису та інших електронних медіа.

У 2010 р. у Республіці Польща була створена Судово-дослідницька польська фундація, що розпочала за спеціально-розробленою методикою процедуру здійснення оцінювання пересіченими громадянами діяльність судді під час судового процесу [6]. Була розроблена анкета, що складалась із 22 питань та вміщувалася на листку формату А 4. На більшість питань, відповідь можуть надати звичайні громадяни без юридичної освіти. Наприклад, «Чи відбулось судове засідання за графіком? Якщо ні, що слугувало причиною цього, та як про це було повідомлено? Зазначте запланований та фактичний початок засідання? Якщо засідання розпочалося пізніше, вкажіть, що стало причиною цього? Хто запізнився? Чи вибачилась особа, з вини якої відбулася затримка розгляду справи?» і тому подібне. Анкетування проводили волонтери, результати анкетування стали приводом, більшою мірою, не для аналізу суддівської діяльності, а для удосконалення останньої.

У Казахстані, існує досвід моніторингу судових процесів, так, моніторинг проводився у наступних формах: загальний, коли спостерігачі відвідували будь-які судові засідання, і повний, при якому спостерігачі обирали одну кримінальну справу з новопризначених та відслідковували її з першого засідання до винесення вироку. В межах повного моніторингу спостерігачі відвідали засідання з 53 кримінальних справ, 332 справи були охоплені загальним моніторингом. В цілому спостерігачі відвідали судові засідання, що проходили під проводом 122 суддів [326].

Моніторинг дозволив виявити низку проблем при здійсненні кримінального судочинства в судах Казахстану. Наприклад, не завжди відбувалось дотримання передбаченого законом правила дотримання суддівської етики, подекуди фіксувалися випадки незаконного обмеження доступу спостерігачам безпосередньо суддями чи судовим персоналом; обмежувався доступ спостерігачам на відкриті судові засідання; частина судових засідань проводилась у місцях, не пристосованих для проведення судових розглядів. Досить часто спостерігалась відсутність графіку розгляду справ, що ставала досить значною перепорою для спостерігачів. Половина судових засідань відбувалась із запізненням більш як на 15 хвилин, що є недопустимим, оскільки, юрист – це перш за все еліта суспільства, взірець для прикладу. І не випадково, виникає досить логічне запитання: а чи хочу я рівнятися на цей «взірець»? Відповідь очевидна... Подекуди судді не роз'яснювали підсудному право не свідчити проти себе; майже у половині випадків порушувалося право на перекладача. Моніторинг також виявив інші порушення міжнародних стандартів справедливого кримінального судочинства [144].

Проведення моніторингу судових процесів в Казахстані є цікавим для України враховуючи те, що для його проведення була розроблена якісна анкета, яку можна адаптувати до кримінальних проваджень України. Також у казахському моніторингові наявні спеціальні зустрічі спостерігачів на певному етапі реалізації програми моніторингу, де кожен зі спостерігачів ділиться власним досвідом спостереження за відкритим судовим засіданням. За результатами таких обговорень вносились зміни та доповнення. Звіти казахського моніторингу дають можливість читачеві з'ясувати суть виявленої проблеми, навіть за відсутності спеціальної юридичної освіти, що є

становленням активної громадянської позиції.

Подібний моніторинг судових засідань проводився в Киргизстані, який в основному стосувався справ стосовно захисту виборчих прав громадян та інших учасників виборчого процесу [268].

Арбітражні суди Російської Федерації використовують новітні технології для інформування про свою діяльність. Так, система «Мобільна картотека» дає змогу користувачам мобільних пристроїв з операційною системою Android у будь-який час ознайомитися з докладною інформацією про будь-яку арбітражну справу. Через інформаційний ресурс «Президіум онлайн» усі бажаючі можуть спостерігати, як розглядає справи Президія Вищого арбітражного суду РФ. Також новини про роботу цього суду висвітлюють на його офіційному сайті та в соціальній мережі Twitter. Сайт Вищого арбітражного суду РФ є потужним інформаційним ресурсом, який дозволяє розміщувати в Інтернеті інформацію про функціонування системи арбітражних судів РФ. Крім того, у системі цих судів також функціонує автоматизована інформаційна система для інформаційно-довідкових кіосків, за допомогою якої громадян оперативно інформують про суди, графіки судових засідань і прийняті судові акти [107, с. 23-24].

В Канаді взаємодії суду із ЗМІ сприяє Департамент зв'язків з громадськістю. Саме він є для ЗМІ першоджерелом інформації, яка завжди має бути об'єктивною, точною, зрозумілою і вчасною. У департаменті діє кілька відділів, зокрема стратегічних комунікацій та зв'язків із ЗМІ. Тут складають плани прес-конференцій, редагують заяви, оголошення, видають прес-релізи. Є також Web-сторінка, своєрідне довідкове бюро, яка актуалізується цілодобово. Відділ працює також і з громадськими запитами (листування, дзвінки від ЗМІ), тож підтримує оперативний зв'язок з іншими департаментами, щоб відповіді на поставлені запити були точними. Відділ зв'язків із ЗМІ несе відповідальність за підготовку інформаційно-довідкових матеріалів для прокурорів, які відповідають на запитання ЗМІ чи представників опозиції у провінції. У Канаді практикують кілька форм передачі журналістам матеріалів із залу засідань, а саме шляхом: 1) трансляції судових засідань через Інтернет; 2) архівізації (на Web-сторінці трансляція процесу зберігається 90 днів від першого дня трансляції); 3) виготовлення для представників ЗМІ DVD із записом процесу (причому має бути згода сторін на

зйомку); 4) забезпечення радіоповідомлень із судових процесів. Цікаво також, що журналісти мають доступ до інформації про судові рішення до виголошення їх у визначеному законом порядку, що допомагає ЗМІ підготуватися до коментарів. Перед оголошенням судового рішення судьями журналісти, перебуваючи у спеціально відведеній кімнаті, знайомляться з вердиктом суду, проте коментувати його до офіційного його оголошення не мають права. Після оголошення судом рішення журналісти, виходячи з кімнати, коментують його через відеофіксацію або в інший спосіб [490]. Підкреслюючи Верховним судом Канади високу роль журналістів у судовій системі, де зокрема на високому рівні передбачено всі належні інструменти для продуктивної роботи журналіста доступ представників ЗМІ до правосуддя в Канаді є відкритіший навіть порівняно із високорозвиненою державою США.

За тиждень до початку процесу організують брифінг для преси, на якому журналісти отримують план роботи, пояснення до кожної справи, що буде слухатися під час сесії, а також відповідають на їхні запитання. Черговий брифінг провадиться, коли суд публікує рішення про розгляд справ. Обговорюють факти, які лягли в основу рішення справи, вказують на застосовані важливіші параграфи у прийнятті рішення. Однак ці матеріали не можна використовувати в публікаціях до публічного оголошення рішення. Завдяки таким брифінгам покращилася точність висвітлення роботи суду. За день до офіційного оголошення рішення справи представники ЗМІ приходять до приміщення за півтори години для ознайомлення з рішенням у справі (але тоді ще не дозволяється використовувати засоби комунікації). Одразу після офіційного оголошення рішення журналісти можуть його коментувати [490].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що проблема взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства має багатоаспектний характер. Взаємодія вказаних суб'єктів на основі партнерства необхідна для розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави. Досвід демократичних держав світу свідчить, що саме взаємодія дозволяє досягти більшої ефективності у багатьох сферах суспільного життя. Формування в Україні відкритого суспільства потребує модернізації державної політики відносно комунікації суду та громадсь-

кості, поєднуючи національні особливості та позитивний зарубіжний досвід.

У результаті проведеного дослідження, проаналізовано позитивні напрацювання щодо досвіду зарубіжних країн у контексті оптимізації ефективності взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, а саме:

1. Органи судової влади, переводячи абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів є близькими до народу. Публічність процесу сприймається, по-перше, як офіційність, по-друге, як здатність суду однаково захищати права і свободи людини і громадянина, які повинні бути ретельно з'ясовані, виважені й враховані, а не тільки сильніших. Так, це соціальна відкритість органів судової влади інститутам громадянського суспільства.

2. З огляду на інформатизацію суспільного і державного розвитку в Україні постає потреба в соціальному оновленні здійснення правосуддя. Запровадження інформаційних технологій у судах є шляхом до прозорості в діяльності судів, один із забезпечення доступу до судочинства тощо. Слід зазначити, що спеціального закону, який би регламентував виключно питання інформатизації судової системи сьогодні в Україні не існує, але окремі правові норми містяться, наприклад в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 2, ч. 3 ст. 11; ч. 2 ст. 72; ч. 1 ст. 73; п. 2 ч. 2 ст. 76; ч. 3 ст. 97; ч. 4 ст. 100; ч. 5 ст. 100; ч. 5 ст. 103; ч. 8 ст. 105; п. 8 ч. 1 ст. 149), Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (п. 1 Розділу I, п.п. 1, 5, 7, 9 Розділу III, п. 1 Розділу IV) тощо. Проте доцільно було б ухвалити спеціальний Закон України «Про електронний суд», який передбачав питання електронного документообігу в судовому процесі та процедури проведення електронних судових засідань.

3. Як один із засобів соціального контролю громадянського суспільства за діяльністю носіїв судової влади, окрім первинного механізму такого оприлюднення (опублікування декларацій всіх суддів в мережі Інтернет), є декларування не лише доходів, а й витрат. Адже, особа, яка займає посаду в судовій владі, повинна розуміти необхідність самообмеження певних своїх прав, що обумовлюється саме публічністю його посади, та, має вважати себе висококваліфікованого представника співгромадян, захис-

ника їх інтересу жити під захистом правових гарантій.

4. Стосунки органів судової влади зі ЗМІ вимагають створення ефективної системи взаємодії, що у свою чергу може бути визнано одним із пріоритетних напрямів демократизації сучасної України. Аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства свідчить про те, що розвиток і вдосконалення формування відносин зі ЗМІ мають значення, насамперед, для самої судової системи, адже громадськість отримує велику кількість інформації саме через ЗМІ. Враховуючи досвід США, свобода обговорення повинна мати якнайширший діапазон з урахуванням обмежень щодо відкритості судового процесу в межах чинного законодавства. Враховуючи те, що журналісти не завжди обізнані із специфічними правилами висвітлення судової проблематики та браку в українських медіа журналістів, що мали б належну кваліфікацію та знання, які потрібні для висвітлення судової тематики доречно було б розробити не лише Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, практика реалізації яких існує в Україні, а й Правила щодо роботи в залах судових засідань фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису та інших електронних медіа, які можуть бути структуровані таким чином: 1. Загальні положення; 2. Права та обов'язки журналістів; 3. Права та обов'язки судді-спікера, прес-секретаря або іншої особи, яка виконує функції взаємодії із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації; 4. Доступ до приміщень суду; 5. Доступ на судові засідання; 6. Фото- та відео зйомка в залі судових засідань; 7. Інші питання фіксації інформації, проведення фото-відеозйомки поза межами судового засідання та в коридорах суду; 8. Фото- та відео зйомка поза межами судового засідання.

5. В Україні, висвітлення судового процесу безпосередньо через мережу Інтернет ще не практикується, розповсюдження відповідних матеріалів через телебачення чи радіо, Інтернет можливе після проведення відповідних зйомок, згідно з нормами процесуального законодавства. Таким чином, зарубіжна практика доступу до судового засідання через мережу Інтернет варта уваги. Проте, доцільно, щоб особа, яка бажає отримати доступ до судової справи в електронному вигляді виконала певні дії, а саме, як сторона у справі, доступ до якої вона бажає отримати, заповнила реєстраційну фо-

рму. Для забезпечення такої можливості необхідні технологічні, фінансові та інші витрати, які можливо отримати шляхом надання цієї послуги встановивши плату, як, наприклад, судовий збір.

6. Взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства сприяють моніторинги судових процесів, практика яких існує зокрема в Казахстані, Киргизстані тощо. Проведення подібних моніторингів дозволяє зібрати об'єктивну інформацію про здійснення правосуддя і на її основі виробити висновки та рекомендації щодо функціонування судової системи, що у свою чергу посилює спроможність громадянського суспільства проводити оцінку судової діяльності.

Висновки до розділу 2

1. Інформаційна відкритість органів судової влади передбачає створення та гарантування умов для вільного отримання інформації у межах чинного законодавства будь-якою особою з метою задоволення своїх законних прав та інтересів. Необхідним є забезпечення та налагодження такої системи інформаційної відкритості органів судової влади, яка б ґрунтувалася на взаємопідтримці та взаємоповазі різних суб'єктів комунікації суду та громадськості. Головними елементами інформаційної відкритості органів судової влади є: доступ до інформації про діяльність суду; постійне та всебічне інформування громадськості про діяльність суду; реалізація громадського контролю за діяльністю суду. Місце і роль суду в інформаційній сфері взаємодії з суспільством пов'язані не тільки з вирішенням судових інформаційних спорів (юридичний аспект правосуддя), але і з реалізацією інформаційної функції держави, пов'язаної із забезпеченням прав громадян і організацій на отримання інформації про діяльність судових інститутів та органів (політико-правовий аспект правосуддя). Первинними критеріями визначення ступеня інформаційної відкритості суду є рівень довіри громадськості до судової влади; ступінь авторитетності суду у суспільстві; забезпечення та дотримання прав громадян на інформацію про діяльність суду; рівень забезпечення інформаційних прав та інтересів суддів й інших представників судової влади. Визначальну роль при створенні нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянсько-

го суспільства в Україні відіграє принцип гласності правосуддя, реалізація якого потребує чіткого державного врегулювання та контролю за дотримання цих концептуальних установ при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. Окрім інформаційної, гласність виконує і такі функції, як просвітницька та ціннісно-орієнтаційна, – шляхом демонстрації сенсу, змісту і дії права. Реалізація принципу гласності правосуддя має свій прояв у практичній діяльності судових органів та установ, які вирішують певні суперечки із залученням зацікавлених сторін.

2. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади – вид соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості. Аналіз законодавства дозволив виокремити наступні групи нормативно-правових актів в сфері регулювання громадського контролю за діяльністю органів судової влади, а саме: Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні нормативно-правові акти. Сьогодні увага вітчизняних авторів має бути зосереджена, навколо дослідження правового регулювання громадського контролю, зокрема у спеціальному законі – Законі України «Про громадський контроль». Надалі положення Закону України «Про громадський контроль» необхідно конкретизувати у підзаконних нормативно-правових актах. Важливим завданням нині є налагодження конструктивних взаємовідносин між ЗМІ та судами з метою формування у громадян об'єктивної думки про організацію роботи судів та розгляд справ. Ефективність взаємодії суду та ЗМІ можливе завдяки створенню організаційної системи зв'язків.

3. Аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері взаємодії органів судової влади з інститутами громадянського суспільства свідчить про те, що розвиток і вдосконалення формування відносин зі ЗМІ мають значення, насамперед, для самої судової системи, адже громадськість отримує велику кількість інформації саме через ЗМІ.

Враховуючи те, що журналісти не завжди обізнані із специфічними правилами висвітлення судової проблематики та браку в українських медіа журналістів, що мали б належну кваліфікацію та знання, які потрібні для висвітлення судової тематики доречно було б розробити не лише Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, практика реалізації яких існує в Україні, а й Правила щодо роботи в залах судових засідань фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису та інших електронних медіа, які можуть бути структуровані таким чином: 1. Загальні положення; 2. Права та обов'язки журналістів; 3. Права та обов'язки судді-спікера, прес-секретаря або іншої особи, яка виконує функції взаємодії із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації; 4. Доступ до приміщень суду; 5. Доступ на судові засідання; 6. Фото- та відео зйомка в залі судових засідань; 7. Інші питання фіксації інформації, проведення фото-відеозйомки поза межами судового засідання та в коридорах суду; 8. Фото- та відео зйомка поза межами судового засідання.

ВИСНОВКИ

1. Всебічне опрацювання науково-дослідних робіт філософського, соціологічного, політологічного, історичного, управлінського, правового характеру надало підстави виокремити такі основні групи досліджень, що стали підґрунтям вивчення проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: 1) в яких розглядаються питання правового статусу, реформування, легітимації, транспарентності, ефективного здійснення судової влади; 2) в яких досліджуються питання становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства; 3) в яких вивчаються загальні питання взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства; 4) в яких здійснюється аналіз проблеми взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Останній напрям є найменш дослідженим як вітчизняними, так і зарубіжними авторами. Проблеми комунікації та співробітництва органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вивчалися, переважно, в межах наук адміністративного права та судоустрою.

2. На сучасному етапі до проблем, які суттєво знижують ефективність функціонування судової системи та мають негативний вплив на якість взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства слід віднести: порушення термінів розгляду справ; високий рівень навантаження суддів, що як правило стає умовою появи першої причини; невиконання рішень судів; прогалини та колізії законодавства щодо судової діяльності; порушення змістовних та технічних вимог якості підготовки судових рішень; недостатнє фінансово-матеріальне, кадрове забезпечення судових органів; інформаційна закритість судів та ін. Підвищення та відновлення довіри громадськості до суду, у тому числі задля їх результативної комунікації потребують комплексних наукових розвідок за такими напрямками: забезпечення незалежності та самостійності суду та суддів; підвищення рівня відкритості, прозорості та підзвітності функціонування судових установ; гарантування належної інфо-

рмаційної відкритості суду до суспільства; доступність органів судової влади; вдосконалення законодавчої та регуляторної баз у сфері діяльності суду відповідно до європейських та міжнародних стандартів; підвищення професіональних та морально-етичних якостей суддів та працівників суду; покращення судової практики, впровадження ефективних процедур з метою формування ефективної, відкритої та прозорої судової влади; реальне настання юридичної відповідальності для суддів; протидія корупції в органах судової влади; посилення ролі інститутів громадянського суспільства як суб'єктів здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади.

3. Під поняттям «методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства» запропоновано розуміти структурно-логічно сформовану систему взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних компонентів (наукових принципів, дослідницьких підходів, методів, вчень), застосування яких забезпечить отримання об'єктивних (істинних) висновків теоретико-прикладного значення щодо взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Конструктивно методологія дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства передбачає такі рівні: 1) загальнофілософські підходи (філософський рівень пізнання); 2) загальнонаукові методи пізнання; 3) спеціальні методи пізнання; 4) власні методи правознавства наукового пізнання. До основних принципів дослідження взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства доцільно віднести: принципи історизму, причинності (детермінізму), об'єктивності, аргументованості, системності, комплексності, усебічності, конкретності та ін.

4. Принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства слід розуміти як форму вираження державно-правової закономірності, зумовленої існуванням і розвитком загальносоціального права, яка визначає спрямованість і зміст правового регулювання правовідносин, що виникають при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. Принципи взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства доцільно уніфікувати у трирівневу систему: загальні, галузеві та спеціальні принципи. Загальні принципи взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства стосуються усіх напрямів та

сфер взаємодії, відображають всі закономірності та процеси, які відбуваються у внутрішньосистемній площині діяльності цих елементів. Галузеві принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні закладають підґрунтя для певних напрямів функціонування судів, утворюють внутрішньосистемні взаємовідносини між суб'єктами такого роду взаємодії. Вони є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами при взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Спеціальні принципи взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні підкреслюють особливості процесу взаємодії, визначають його методологію, сприяють індивідуалізації взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства як самостійного правового явища в загальній системі державного управління.

5. Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства характеризується наявністю таких елементів: 1) об'єкт взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 2) суб'єкти взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 3) правові відносини, що складаються з приводу взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні; 4) правові засоби взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Об'єктом взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства є право людини на судовий захист, справедливий суд, який сприймається як на загальному рівні (суспільний запит на справедливий суд), так і індивідуальному – як дія справедливості правосуддя по відношенню до прав конкретної особистості, яка звертається до суду. Суб'єкт взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства має подвійну структуру: з одного боку, суб'єктом взаємодії виступає судова влада в особі її органів та державних службовців (суддів), а з іншого – суб'єктом взаємодії постають інститути громадянського суспільства. Правовими засобами взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства можна вважати матеріально-правові і процесуальні способи та процедури, що використовуються суб'єктами взаємодії, ті правовідносини, які виникають у зв'язку із здійсненням своїх повноважень юрисдикційними органами, а також право-

застосовні акти, що спрямовані на реалізацію права людини на судовий захист.

6. Інформаційна відкритість органів судової влади передбачає створення та гарантування умов для вільного отримання інформації у межах чинного законодавства будь-якою особою з метою задоволення своїх законних прав та інтересів. Необхідним є забезпечення та налагодження такої системи інформаційної відкритості органів судової влади, яка б ґрунтувалася на взаємопідтримці та взаємоповазі різних суб'єктів комунікації суду та громадськості. Головними елементами інформаційної відкритості органів судової влади є: доступ до інформації про діяльність суду; постійне та всебічне інформування громадськості про діяльність суду; реалізація громадського контролю за діяльністю суду. Місце і роль суду в інформаційній сфері взаємодії з суспільством пов'язані не тільки з вирішенням судових інформаційних спорів (юридичний аспект правосуддя), але і з реалізацією інформаційної функції держави, пов'язаної із забезпеченням прав громадян і організацій на отримання інформації про діяльність судових інститутів та органів (політико-правовий аспект правосуддя). Первинними критеріями визначення ступеня інформаційної відкритості суду є рівень довіри громадськості до судової влади; ступінь авторитетності суду у суспільстві; забезпечення та дотримання прав громадян на інформацію про діяльність суду; рівень забезпечення інформаційних прав та інтересів суддів й інших представників судової влади.

7. Визначальну роль при створенні нової моделі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні відіграє принцип гласності правосуддя, реалізація якого потребує чіткого державного врегулювання та контролю за дотримання цих концептуальних установ при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. Окрім інформаційної, гласність виконує і такі функції, як просвітницька та ціннісно-орієнтаційна, – шляхом демонстрації сенсу, змісту і дії права. Реалізація принципу гласності правосуддя має свій прояв у практичній діяльності судових органів та установ, які вирішують певні суперечки із залученням зацікавлених сторін. Це організаційна сторона відкритості правосуддя, яка реалізується через такі спеціальні форми: а) інституційна, що впливає насамперед з права громадян отримувати інформацію щодо змісту діяльності органів публічної влади;

б) процесуальна, яка безпосередньо пов'язана з процесом вирішення судових суперечок; в) координаційна, де головним елементом виступають ЗМІ; г) електронна, що значно спрощує взаємодію суду з користувачем судових послуг.

8. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади є одним із видів соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості.

9. Виокремлено групи нормативно-правових актів у сфері регулювання громадського контролю за діяльністю органів судової влади: Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні нормативно-правові акти. Ігнорування законодавцем інституту громадського контролю призвело до фактичного накопичення нормативно-правових актів. Увага вітчизняних авторів має бути зосереджена навколо дослідження правового регулювання громадського контролю, зокрема, у спеціальному законі – Законі України «Про громадський контроль». У майбутньому положення Закону необхідно розширити в підзаконних актах. Важливим є ухвалення Типових положень про проведення громадського контролю за діяльністю органів судової влади у такій структурі: 1. Загальні положення; 2. Процедура та порядок проведення громадського контролю за діяльністю органів судової влади. Форми громадського контролю; 3. Рішення за результатами проведення громадського контролю за діяльністю органів судової влади.

10. Будучи однією із опосередкованих форм контролю та найбільш значимих комунікативних каналів, саме діяльність ЗМІ відіграє важливу роль у здійсненні громадського контролю за діяльністю органів судової влади. Поінформованість громадян щодо діяльності судової влади через ЗМІ та бажання судових органів надавати таку інформацію у повному обсязі сприятиме підвищенню авторитету судової гілки влади у суспільстві, налагодженню взаємовідносин між громадянином та судом. Ефективність взаємодії суду та

ЗМІ можливе завдяки створенню організаційної системи зв'язків. Зокрема, з однієї сторони, створення в судах прес-служб з висококваліфікованими прес-секретарями, з іншої сторони, – приділити увагу проблемам журналістики.

11. Проведений порівняльно-правовий аналіз зарубіжної та вітчизняної практики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства засвідчив про те, що розвиток і вдосконалення формування відносин зі ЗМІ мають значення, насамперед, для самої судової системи, адже громадськість отримує значну частину інформації через ЗМІ. Доречно розробити Правила щодо роботи в залах судових засідань фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису та інших електронних медіа, враховуючи те, що журналісти не завжди обізнані із специфічними правилами висвітлення судової проблематики та нестачі в українських медіа журналістів, які мали б належну кваліфікацію та знання у цій сфері. Положення може бути структуроване таким чином: 1. Загальні положення; 2. Права та обов'язки журналістів; 3. Права та обов'язки судді-спікера, прес-секретаря або іншої особи, яка виконує функції взаємодії із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації; 4. Доступ до приміщень суду; 5. Доступ на судові засідання; 6. Фото- та відео зйомка в залі судових засідань; 7. Інші питання фіксації інформації, проведення фото-відеозйомки поза межами судового засідання та в коридорах суду; 8. Фото- та відеозйомка поза межами судового засідання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alexander B. Aikman *The Art and Practice of Court Administration*. Baton Rouge: CRC Press, 2007. 484 p.
2. Allen T., Aikenhead M., Widdison R. *Computer Simulation of Judicial Behavior*. *Web Journal of Current Legal Issues*. 1998. URL: <http://webjcli.ac.uk/1998/issue3/allen3.html>
3. Boies D. *Judicial Independence and the Rule of Law*. *Journal of Law & Policy*. 2006. Vol. 22. P. 57-70.
4. Bunge M. Prichinnost. Mesto printsipa prichinnosti v sovremennoi nauke / per. s angl. I.S. Shern-Borisovoi s S.F. Shushurina / obshch. red. i poslesl. G.S. Vasetskogo. M.: Izd-voinostr. lit., 1962. 511 s.
5. Cicero M.T. *Tusculanarum quaestionum*. Paris, Hachette: Find in a library, 1873. 189 p.
6. *Court Monitoring Methodology*. URL: http://courtwatch.pl/wp-content/uploads/Court_Monitoring_Methodology.pdf.
7. Davis K.C. *Discretionary Justice in Europe and America*. Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press, 1976. P. 3-4.
8. *Documents of the Consultative Council of European Judges*. Документи Консультативної ради європейських суддів / упоряд. А.О. Кавакін. Київ: Ін Юре, 2015. 772 с.
9. *Draft of The Law of the Internet Arbitration Rules*. URL: <http://www.endispute.co.uk/cliff/dciaac.htm>
10. *Draft Strategy on European e-Justice 2014-2018 of 21.12.2013*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriSery/LexUriSery.do?uri=OJ:C:2013:376:0007:0011:EN:PDF>.
11. Dworkin R. *Taking rights seriously (with a new appendix, a response to critics)*. Cambridge: Harvard University Press, 1997. 374 p.
12. Ehrlich E. *Die Erforschung des lebendes Rechts*, Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. 1911. 35, 1. S. 129-147.
13. Ehrlich E. *Tatsachen des Gewohnheitsrechtes*. Leipzig; Wie: Verl., 1907. 42 S.
14. Grotius Hugo *The rights of war and peace, including the law of nature and of nations / transl. from the orig.l Latin of Grotius with notes a. ill. from polit. a. legal writers by A.C. Campbell; with an introd. by David J. Hill*. Washington; London: Dunne, 1901 X, 423 c.
15. *How to Access Court Records Electronically*. URL: <http://www.wikihow.com/Access-Court-Records-Electronically>

16. Leskiv S. Meeting of Judges in Ukraine: Legal Aspects of Organization and its Functioning. *International Scientific Periodical Journal for Economists and Jurists "The Genesis Of Genius"*. Geneva, Switzerland. 2015. P. 118-120.
17. Regulation (EU) № 1382/2013 of the European Parliament and of the Council of 17.12.2013 establishing a Justice Programme for the period 2014 to 2020. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1382>.
18. Shaw M. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1288 p.
19. Аблякимов Е.Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 204 с.
20. Абросимова Е.Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. Москва: Институт права и публичной политики, 2002. 160 с.
21. Абросимова Е.Б. Проблемы транспарентности правосудия: монография. Москва: ЛексЭкс, 2005. 328 с.
22. Авдюгін Р.Г. Забезпечення прав людини в Україні: міжнародні та національні засоби забезпечення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 299-304.
23. Аверьянов В.Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. Київ: Наукова думка, 1979. 150 с.
24. Алексеев С.С. *Общая теория права*: в 2-х т. Москва: Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.
25. Алексеев С.С. *Общая теория права*: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 482 с.
26. Алексеев П.В., Панин А.В. *Философия*: учебник. 4-е изд. перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. 592 с.
27. Аналіз забезпечення рівного доступу осіб із обмеженими фізичними можливостями до правосуддя. (аналітичний звіт). Проект USAID «Справедливе правосуддя». Львів: [б. в.], 2013. 89 с.
28. Английское онлайн-правосудие расширит границы. URL: <http://legal.report/article/07102016/anglijskoe-onlajn-pravosudie-rasshirit-granicy>.
29. Андреев А.А. Философские аспекты синергетика. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Сер.: Социально-гуманитарные науки. 2008. № 21 (121). С. 118-121.
30. Аристотель. *Политика* / пер. с древнегреч. С. Жебелева. Москва: АСТ, 2017. 381 с.
31. Аристотель. *Сочинения*: в 4-х т. / пер. с древнегреч. / общ. ред. А.И. Доватура. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.
32. Афанасьев В.Г. *Системность и общество*. Москва: Политиздат, 1980. 368 с.
33. Бабінова О.О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: теоретико-методологічний аспект: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ., 2006. 232 с.

34. Балух В.О. Історія античної цивілізації: в 3-х т. Чернівці: Наші книги, 2007. Т. 2: Стародавній Рим. 848 с.
35. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН від 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=FDDBFV35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352
36. Барабаш Ю., Павшук К. Сутність громадського контролю в Україні. *Правничий часопис Донецького університету*. 2010. № 1. С. 168-175.
37. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2016. 224 с.
38. Баронін Д.Б. Правовий статус суду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 201 с.
39. Батурина Ю.Б. Правовая форма и правовое средство в системе понятий теории права: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 149 с.
40. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: Норма, 2001. 240 с.
41. Бельков О. Гражданский контроль: каким он должен быть. Гражданский контроль над вооруженными силами: иностранный опыт и специфика России / под. общ. ред. Г. Хагена, А. Савинкина. Москва: Русский путь, 1999. 240 с.
42. Беляев В.П. Общественный контроль в современной России. *Конституционное и муниципальное право*. 2006. № 6. С. 2-6.
43. Белявська С.Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судовому управлінні в умовах інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
44. Бисага Ю.М., Лемак Ю.М. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: монографія. Ужгород: Гельветика, 2015. 207 с.
45. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. Київ: Реферат, 2011. 303 с.
46. Білова О.В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2009. 175 с.
47. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход в современной науке. Проблемы методологии системного исследования. Москва: Мысль, 1970. С. 7-48.
48. Бойчук І.В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 20 с.
49. Большой энциклопедический словарь: в 2-х т. / гл. ред. А.М. Прохоров. Москва: Сов. энциклопедия. 1991. Т. 2. 768 с.
50. Боруленков Ю.П. Методология юридического познания. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2013. № 1 (23). С. 13-19.
51. Бринцев В.Д. Система організаційного забезпечення судової влади України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 520 с.

52. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.
53. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.
54. Бумагин А.М. Доступ к информации о деятельности судов в реализации конституционного принципа публичности правосудия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Белгород, 2015. 23 с.
55. Бурый А., Разік В., Микитишин А. Аналіз забезпечення рівного доступу людей з особливими потребами до правосуддя (аналітичний звіт). Львів: РГБФ «Право і демократія», 2015. 101 с.
56. Бурлаков С.В. Адміністративно-правове регулювання висвітлення діяльності публічної адміністрації України засобами масової інформації: монографія. Київ: Гельветика, 2015. 200 с.
57. Бути суддею / редкол.: Л. Денисенко, О. Сироїд, І. Фадеєва, О. Шаповалова. Київ: Бізнесполіграф, 2015. 216 с.
58. Бухтатий О.Є. Взаємовідносини органів державної влади та засобів масової інформації в умовах демократичного державотворення: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2010. 227 с.
59. Васьковский Е.В. Курсъ гражданского процесса. Москва: Изд. бр. Башмаковыхъ, 1913. Т. 1. 691 с.
60. Вейсберг М. Як владі працювати з незалежною пресою. Київ: Укр. асоц. вид. період. преси, 2003. 64 с.
61. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел та ін. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
62. Верба І.О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 225 с.
63. Ветютнев Ю.Ю. Правовые ценности. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. А.В. Малько. Москва: Юрлитинформ, 2012. С. 117-135.
64. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11>.
65. Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 19 с.
66. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: Істина, 2010. С. 18-32.
67. Висновок № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами у контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвен-

нції з прав людини. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: Істина, 2010. С. 147-149.

68. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: Істина, 2010. С. 41-55.

69. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний термін та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: Істина, 2010. С. 319-346.

70. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питань «Правосуддя та суспільство»: схвал. на 6 засід. КРЄС, м. Страсбург, 23-25 листопада 2005 р., документ ССЖЕ № 7. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: Істина, 2010. 488 с.

71. Висновок № 19 Про роль голів судів. Консультативна рада європейських суддів, м. Страсбург, 10 листопада 2016 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/\\$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_19.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_19.pdf)

72. Висновок № 801/2015 Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) – Спільний висновок Венеціанської Комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону України «Про вищу раду юстиції» прийнятий Венеціанською Комісією на її 102-ому Пленарному засіданні, м. Венеція, 20-21 березня 2015 р. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: USAID, 2015. С. 693-707.

73. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо пропозицій внесення змін до законопроекту «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» від 10 грудня 2013 р. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ: USAID, 2015. С. 679-688.

74. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Про конституційну ситуацію в Україні» від 17 грудня 2010 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a36.

75. Висновок Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Оцінювання роботи суддів» 2006 р. *Міжнародні стандарти незалежності суддів*. Київ: Поліграф-Експрес, 2008. С. 77-78.

76. Вільгушинський М.Й. Суддівське самоврядування та його вплив на діяльність судів загальної юрисдикції. *Адвокат*. 2013. № 5. С. 21-24.

77. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2013. 394 с.
78. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти соціальної взаємодії: адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ: Поліграф. центр «Київський університет», 2013. 415 с.
79. Вінокурова Л.В. Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2009. 20 с.
80. Вітвіцький С.С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 28-33.
81. Влада в Україні: шляхи до ефективності / ред. рада: О.Д. Святоцький, В.Б. Авер'янов, Ю.Б. Битяк, А.П. Закалюк, М.І. Козюбра. Київ: Ін Юре, 2010. 688 с.
82. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права: учебник. Киев; СПб: Изд-во Н.Я. Оглоблина, 1900. 681 с.
83. Возний В.І. Державно-правові погляди академіка С.С. Дністрянського: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 19 с.
84. Войнарович А.Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.
85. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
86. Волошина А.В. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів: Ленінський районний суд м. Кіровограда, Кіровський районний суд м. Кіровограда, Кіровоградський районний суд Кіровоградської області, Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області. Кіровоград: [б. в.], 2012. 84 с.
87. Волошина А.В. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів: Апеляційний суд Кіровоградської області. Кіровоград, 2012. 29 с. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/CRC_Report_TORO_1.pdf
88. Воронова А.А. Инструментальная функция средств массовой информации в согласовании интересов и потребностей государства и общества: дис. ... канд. полит. наук. Москва, 2006. 119 с.
89. Всеукраїнське опитування громадян – ставлення до демократичних змін у політичній та суспільній сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні. Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ: [б. в.], 2016. 69 с.
90. Гаврилин Г.Г. Объективизация доказательств как фактор повышения эффективности суда присяжных: дис. ... канд. юрид. наук. Барнаул, 2000. 212 с.
91. Гаврилюк О.О. Принцип гласності та відкритості в адміністратив-

ному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Херсон, 2012. 196 с.

92. Галайденко Т.В. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.

93. Ганьба Б.П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 19 с.

94. Гегель Г.В.Ф. Філософія духа. Москва: Э, 2016. 154 с.

95. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчук, М. Кушнір. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.

96. Гельманов Р.Х. Политические основы функционирования средств массовой информации в современном российском обществе: дис. ... канд. полит. наук. Москва, 2008. 192 с.

97. Генкин Д.М. Местный суд и его реформа. Москва: Русский труд, 1908. 94 с.

98. Гессен И.В. Судебная реформа. СПб: Типо-Литография Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1905. 267 с.

99. Гладій С.В. Легітимність судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 207 с.

100. Гладій С.В. Ознаки і функції легітимності в контексті функціонування судової влади. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 122. С. 259-266.

101. Гладій С.В. Суспільство як суб'єкт легітимації судової влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 303-309.

102. Гладій С.В. Форми легітимації судової влади. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. 3. С. 151-159.

103. Головій В.М. Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті становлення громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2009. 20 с.

104. Гончар В.П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 224 с.

105. Гончар В.П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

106. Горевалов С.І. Засоби масової комунікації: формування інформаційного суспільства: монографія. Київ: КиМУ, 2010. 320 с.

107. Городовенко В.В. Актуальні проблеми забезпечення відкритості судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 12 (136). С. 22-27.

108. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право, 2012. 448 с.

109. Городовенко В.В. Проблеми незалежності судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 20 с.

110. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежності судової вла-

ди в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2007. 224 с.

111. Господарський процесуальний кодекс України: Закон від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.

112. Государство, общество, личность: проблемы совместимости / под общ. ред. Р.А. Ромашова, Н.С. Нижник. Москва: Юристъ, 2005. 303 с.

113. Градовский А.Д. Собрание сочинений: в 9 т. СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1899. Т. 2. 492 с.

114. Гриценко О.М. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект): автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2003. 33 с.

115. Громадський моніторинг якості адміністративних послуг, які надаються Міністерством юстиції України. Аналітичний звіт / заг. ред. В.П. Тимошука, О.В. Курінного. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2016. 96 с.

116. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве: монография. Харьков: Вышш. шк., Изд-во при Харьковском университете, 1975. 144 с.

117. Грушко И.М., Сиденко В.М. Основы научных исследований. 3-е изд., перераб. и доп. Харьков: Вышш. шк., Изд-во при Харьковском университете, 1983. 224 с.

118. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навч. посіб. 4-те вид. Київ: Знання, 2010. 495 с.

119. Денисюк С.Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів в Україні: монографія. Харків: ТД «Золота миля», 2010. 368 с.

120. Державне управління: навч. посіб. / редкол.: А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко / за ред. А.Ф. Мельника. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.

121. Джон Локк Сочинения: в 3-х т. / пер. с англ. и лат. Ю.М. Давидсона, Е.С. Лагутина, Ю.В. Семенова, Н.А. Федорова. Москва: Мысль, 1988. Т. 3. 208 с.

122. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Право на інформацію: філософсько-правовий аспект проблеми. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 4. С. 56-64.

123. Дмитриев С. Наше кривосудие. Очерки. СПб., 1907. 172 с.

124. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування від 16 листопада 2009 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 33, № 77. Ст. 2171.

125. Дрейслер И.С. О соотношении государственного и общественного контроля как гарантий социалистической законности. *Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства*: материалы МНК (октябрь 1968). Х.: Изд-во Харьковского университета, 1968. С. 35-37.

126. Дрешпак В.М. Практика взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування із засобами масової інформації: практикум. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2007. 80 с.
127. Дробышевский В.С. Российское право в свете синергетического подхода. *Ученые записки ЗабГГПУ*. 2012. № 4 (45). С. 189-195.
128. Дудченко О.Ю. Правовий статус осіб, які займають адміністративні посади в судовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 20 с.
129. Дювернуа Н.Л. Из курса лекций по гражданскому праву. Введение и часть общая (Учение о лицах). 2-е изд. СПб: Типо-литография А.Е. Ландау, 1895. 547 с.
130. Дюги Л. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства. Москва: Вильде, 1909. 147 с.
131. Ерохина Ю.В. Синергетическая парадигма исследования международно-правовой сферы. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2014. № 4. С. 19-29.
132. Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік: (Effects of Judgments or Cases 1959-1998). *Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 4. 123-176.
133. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, № 32.
134. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24, № 39. Ст.1418.
135. Єгорова В.С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.
136. Єльцов В.О. Правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
137. Жидких А.И. Механизм функционирования суда присяжных как социального института : По материалам социологических исследований суда присяжных Алтайского края в 2000-2001 гг.: дис. ... канд. соц. наук. Барнаул, 2001. 234 с.
138. Завальнюк В.В. Антрополого-герменевтичний підхід до характеристики правової реальності: становлення концепцій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 7-17.
139. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
140. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
141. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 391 с.
142. Закаблук М. Концепція комунікації судової влади допоможе громадськості та Феміді порозумітися. *Закон і бізнес*. 2012. №1 (1040). URL:

http://zib.com.ua/ua/7279-koncepciya_komunikacii_sudovoi_vladi_dopomozhe_gromadskosti_.html.

143. Залізник В.А. Систематизація інформаційного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 18 с.

144. Запара С., Гасай М. Національні передумови та зарубіжний досвід проведення незалежного моніторингу судового процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2016. Вип. 36(2). С. 174-178.

145. Зв'язки із громадськістю в судах: практично-методичний посібник викладача (цифрова версія). Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ, 2016. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/curriculum_communications.pdf

146. Здійснення дисциплінарного провадження щодо судді: практичний посібник. Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ: Істина, 2015. 118 с.

147. Зеленцов А.Б. Контроль за деятельностью исполнительной власти в зарубежных странах: учеб. пособ. Москва: Изд-во РУДН, 2002. 190 с.

148. Зилалиев Д.Т. Обеспечение доступа к правосудию потерпевшим от преступлений по делам публичного обвинения (по материалам Кыргызской Республики и Российской Федерации): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 189 с.

149. Зуєва А.М. Категорії «логічне» та «історичне» як елементи інтерпретаційної гіпотези праворозуміння: логіко-методологічний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 50-54.

150. Иванов В.В. Проблемы реализации и процессуальные гарантии конституционного права потерпевшего на доступ к правосудию и судебную защиту: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2004. 214 с.

151. Иеринг Р. Избранные труды: в 2-х т. / пер. с нем. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2006. Т. 1. 618 с.

152. Иоффе О.С. Вина и ответственность по советскому праву. *Сов. государство и право*. 1972. № 9. С. 38-42.

153. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права: учеб. пособ. Москва: Юрид. лит. 1961. 381 с.

154. Исаева Н.П. Актуальные вопросы участия общественности в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 2009. 277 с.

155. Іванець О.М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 229 с.

156. Ізарова І. Розвиток електронного правосуддя в цивільних справах у європейських країнах. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 222-227.

157. Ільченко Н.М. Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1. С. 56-64.

158. Інформаційні системи і бази даних законодавства і судових рішень

Співтовариства. URL: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/inform_sl.htm

159. Історія України з давнини до початку XXI століття: термінологічний словник. URL: <http://history.vn.ua/book/history1/zjary.html>

160. Іщенко І.В. Політичні інститути в умовах нестабільності: аксіологічні складові. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 7. С. 198-203.

161. Каблак П.І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 211 с.

162. Каблак П. Засоби масової інформації у взаємодії судової влади та громадськості. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 47-54.

163. Калашник О.А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 234 с.

164. Калашник О.А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 20 с.

165. Калініченко Б.М. Влада засобів масової інформації: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2009. 209 с.

166. Калюжный А.И. Административно-правовые основы взаимодействия органов внутренних дел со средствами массовой информации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 217 с.

167. Камінська І.В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 3. С. 52-60.

168. Кампо В.М. Мірові судді та громадські мирові судді в Україні: проблеми та перспективи впровадження. Київ: Ін-т громадян. сус-ва: ТОВ «ІКЦ Леста», 2007. 40 с.

169. Кант И. Основы метафизики нравственности / пер. с нем. Москва: Мысль, 1999. 1472 с.

170. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. Москва: АСТ, 2017. 782 с.

171. Каплій О.В. Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 23 с.

172. Карпенко В.О. Суспільство і засоби масової інформації: проблеми правового регулювання взаємин: текст лекції для студ. Київ: Центр вільної преси, 2001. 22 с.

173. Качур Р.П. Правові та організаційні засади діяльності суду присяжних в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.

174. Кельзен Г. Чистое учение о праве / пер. с нем. М.В. Антонова, С.В. Лёзова. 2-е изд. СПб: Алеф-Пресс, 2015. 540 с.

175. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.

176. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2016. 716 с.

177. Кельман М.С. Методологічні концепти статичної структури науко-

во-пізнавальної діяльності. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали МНПК (23-24 червня 2016). Запоріжжя: Просвіта, 2016. С. 292-295.

178. Кикоть Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 19 с.

179. Кін Дж. Мас-медіа і демократія / пер з англ. О. Гриценко, Н. Гончаренко. Київ: К.І.С., 1999. 134 с.

180. Клеандров М.И. Ответственность судьи: монографія. Москва: Норма, ИНФРА-М, 2011. 576 с.

181. Клеандров М.И. Социально-психологические и морально-этические проблемы формирования судейского корпуса. *Журнал российского права*. 1999. № 12. С. 48-52.

182. Клеандров М.И. Статус судьи: правовой и смежные компоненты: монографія. Москва: Норма, 2008. 448 с.

183. Клеандров М.И. Судебные системы государств-участников СНГ: законодательное обеспечение: монографія. Москва: Юристь, 2002. 623 с.

184. Ковальова С.Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 20 с.

185. Кодекс адміністративного судочинства: Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, № 35-36, № 37. Ст. 446.

186. Колиушко И.В. Реформирование судов: «заговорили». *Юридична практика*. Киев, 2009. №17 (592). С. 15-16.

187. Колодій А. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика. *Право України*. 2013. № 9. С. 270-288.

188. Колодій А.Ф. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні. *Розвиток демократії в Україні*: матеріали МК (29 вересня - 01 жовтня 2000 р.). К., 2001. С. 513-551.

189. Коломієць Л.В. Технологічний детермінізм в системі методологічних принципів технократизму. *Гілея*. 2014. Вип. 88. С. 321-323.

190. Комова М.В. Принципи співвідношення фактів та інтерпретацій у засобах масової інформації: монографія. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 250 с.

191. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Офіційний вісник України*. 2010. № 10, № 44. Ст. 2938.

192. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон від 17.11.2010. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.

193. Кондратенко В.М. Принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

194. Кони А.Ф. Собрание сочинений: в 8 т. / под общ. ред. В.Г. Базанова, Л.Н. Смирнова, К.И. Чуковского. Москва: Юрид. лит., 1967. Т. 4: Правовые

воззрения. 544 с.

195. Кони А.Ф. Отцы и дети судебной реформы (к пятидесятилетию судебных уставов). Москва: Издание Т-ва И.Д. Сытина, 1914. 313 с.

196. Кононенко Ю.В. Адміністративно-правова охорона права на справедливий судовий розгляд в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

197. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

198. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи. URL: <http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>

199. Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания. Москва: Наука, 1973. 342 с.

200. Коротун О.М. Суддівське самоврядування та голова суду: співвідношення функцій та завдань. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ, 2008. Вип. 11. С. 135-138.

201. Коротун О.М. Суддівське самоврядування: порівняльний аналіз законодавства України і окремих країн ближнього та дальнього зарубіжжя. *Адвокат*. 2007. № 5. С. 122-128.

202. Коротун О.М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.

203. Косарєв В.І. Суддівське самоврядування: становлення і перспективи. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 6 (46). С. 46-48.

204. Косінов С. Контроль над публічною владою як форма юридичної діяльності. *Право України*. 2013. № 12. С. 249-255.

205. Костенко І.В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.

206. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: монографія. Київ, Дрогобич: Коло, 2013. 171 с.

207. Костицький В.В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації: доповідь. Київ: [б. в.], 2011. 63 с.

208. Костяев М.А. Средства массовой информации и общество: тенденции взаимодействия: дис. ... канд. соц. наук. Волгоград, 2009. 175 с.

209. Кохан В.П. Дисциплінарна відповідальність суддів у трудовому праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2011. 195 с.

210. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Закон від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 270.

211. Кравчик М.Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 217 с.

212. Кравчук В.М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): монографія. Тернопіль: ТЗОВ (Терно-граф), 2011. 260 с.

213. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посіб. Київ: Алерта, 2014. 608 с.

214. Кресіна І.О. Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві: наук. зап. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. 143 с.

215. Кривенко В.В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 19 с.

216. Кривенко В.В. Суддівське самоврядування як елемент управління судовою системою України. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 4. С. 2-6.

217. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9, № 10. Ст. 88.

218. Кружиліна О.А. Органи судової влади в механізмі захисту політичних прав і свобод громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.

219. Крупник А.С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. *Ефективність державного управління*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 14. С. 146-154.

220. Крутій О.М. Діалогова взаємодія органів влади та громадськості як умова демократизації державного управління: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Харків, 2010. 36 с.

221. Крушельницька Т.А. Теорія синергетики – нова методологія розвитку податкової системи. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Держ. упр. 2010. № 2. С. 25-29.

222. Кузнецова І.С. Иммунитеты и ответственность как элементы конституционно-правового статуса судьи: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2010. 188 с.

223. Куйбіда Р. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики: монографія. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2013. 72 с.

224. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія. Київ: Атіка, 2004. 288 с.

225. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень: монографія. Київ: Дрім Арт, 2013. 224 с.

226. Куйбіда Р.О. Організація і розвиток сучасної судової системи України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 223 с.

227. Кукіна З.О. Правові стандарти і практика регулювання діяльності засобів масової інформації в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.

228. Кушнір С.М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 18 с.

229. Лаговський В.М. Органи судової влади в механізмі правової держа-

ви: загальнотеоретичні аспекти функціонування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2016. 16 с.

230. Лациба М. Інформаційна відкритість сайтів органів державної влади України. Київ: УНЦПД, 2007. 48 с.

231. Лашкіна М.Г. Концептуальні засади взаємодії органів державної влади та засобів масової інформації в умовах демократизації державного управління в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2008. 20 с.

232. Лашкіна М.Г. Концептуальні засади взаємодії органів державної влади та засобів масової інформації в умовах демократизації державного управління в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2008. 234 с.

233. Лебедев В.М. Проблемы становления и развития судебной власти в Российской Федерации: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2000. 365 с.

234. Лебедева А.В. Адміністративно-правові та організаційні засади взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації: монографія. Донецьк: Донбас, 2011. 170 с.

235. Лекторский В.А. Релятивизм, плюрализм, критицизм: эпистемологический анализ. Москва: ИФ РАН, 2012. 181 с.

236. Леськів С.Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.

237. Лесная О.С. Інституціональний підхід до дослідження проблем корупції в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 2. С. 224-231.

238. Лобойко Л. Право на відкрите судове засідання у контексті міжнародних стандартів. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1 (2). С. 168-173.

239. Ломбер Ж.М. Маленький судья / пер. с фр. / под ред. С.В. Боботова; вступ. ст. В.Д. Карповича. Москва: Прогресс, 1990. 352 с.

240. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / пер. с нем. И.Д. Газиева / под ред. Н.А. Головина. СПб.: Наука, 2007. 648 с.

241. Луспенник Д.Д. Не захистився – втратив довіру: як судді обстоювати свою честь і гідність при необґрунтованих звинуваченнях. *Закон і бізнес*. 2006. № 50. С. 8.

242. Ляднова Э.В. Право граждан на участие в отправлении правосудия: конституционно-правовое содержание и механизм реализации: дис. ... канд. юрид. наук. Белгород, 2010. 175 с.

243. Максимов С.І. Громадянське суспільство в політичній системі: теоретико-методологічний аспект. Політична система України: проблеми функціонування і розвитку на сучасному етапі: матеріали круглого столу 15 грудня 2011. К.: Логос, 2011. 78 с.

244. Маляренко А.В. Підстави юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 187 с.

245. Мамич М.В. проблеми юридичної герменевтики в працях

- Г.-Г. Гадамера. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 19-22.
246. Маргарян А.Р. Институты российской судебной власти в информационно-правовом пространстве: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2008. 163 с.
247. Марков Е.А. Взаимодействие органов государственной власти и средств массовой информации как фактор реализации информационной политики (На примере Вологодской области): дис. ... канд. полит. наук. Москва, 2003. 154 с.
248. Марочкін І.Є. Легітимність судової влади. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 192-200.
249. Марочкін І.Є. Організація роботи суду в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. І.Є. Марочкіна. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2009. 312 с.
250. Марочкін І.Є. Судова влада: монографія / за заг. ред. І.Є. Марочкіна. Харків: Право, 2015. 790 с.
251. Марцинкевич А.М. Удосконалення добору кадрів на суддівські посади - один із шляхів реформування судової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.
252. Масаладжиу Р.М. Проблемы обеспечения доступности правосудия на стадии надзорного производства в гражданском и арбитражном процессах: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 205 с.
253. Машков А.Д. Теорія держави і права: підручник. Київ: ВД «Дакор», 2015. 492 с.
254. Международный пакт о гражданских и политических правах. Харьков, 2000. С. 64-85.
URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions /ractpol.shtml
255. Меликян Р., Кочарян В. Доступность правосудия: европейский опыт и армянские основные вопросы. Ереван, 2005. 89 с.
256. Меліхова Ю.А. Морально-професійна культура судді як філософсько-правова проблема: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 21 с.
257. Меліхова Ю.А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність: монографія. Харків: Право, 2015. 217 с.
258. Методологические основы системологии: учеб. пособ. Ленинград: ВПШК, 1978. 119 с.
259. Методологія і методи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Лівінського. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 174 с.
260. Мирза Л.С. Доступ к правосудию (уголовно-процессуальные аспекты): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 25 с.
261. Михайлов А.М. Судебная власть в правовой системе Англии: монографія. Москва: Юрлитинформ, 2009. 344 с.
262. Михайловская И.Б. Суды и судьи: независимость и управляемость. Москва: Проспект, 2008. 128 с.
263. Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та організаціями громадянського суспільства. URL:

<http://www.osce.org/uk/ukraine/75885>

264. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1445350091361444.

265. Мілієнко О.А. Принципи гласності і відкритості в адміністративно-судочинстві України: теорія, досвід реалізації та адаптації до європейських стандартів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 18 с.

266. Мовчан В.В. Межі здійснення судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 231 с.

267. Мозолєвська О.М. Правові засади інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

268. Мониторинг судебных разбирательств по делам о защите избирательных прав граждан и иных участников избирательного процесса. Бишкек: Трансперенси Интернешнл-Кыргызстан, 2005. URL: <http://www.transparency.kg/files/courtroommonitoringproject.pdf>

269. Моніторинг незалежності суддів в Україні / за заг. ред. А. Алексєєва. Київ: Поліграф-Експрес, 2008. 104 с.

270. Монтескье Ш.Л. Избранные произведения / пер. с фр. Москва: Политиздат, 1955. 800 с.

271. Монтескье Ш.Л. О духе законов. Москва: Мысль, 1999. 672 с.

272. Москвич Л.М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 384 с.

273. Москвич Л.М. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних): монографія. Харків: ФІНН, 2009. 488 с.

274. Москвич Л.М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз: монографія. Білозерка: [б. в.], 2004. 224 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2010/MOSKVICH_2004.pdf

275. Москвич Л.М. Проблеми підвищення ефективності судової системи: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 484 с.

276. Москвич Л.М., Подкопаєв С.В., Прилуцький С.В. Статус судді: питання теорії та практики: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2004. 327 с.

277. Москвич Л. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного суду України*. 2011. № 2 (126). С. 25-30.

278. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Університет «Україна», 2014. 561 с.

279. Надрага В.І. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2003. 248 с.

280. Назаров І.В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 470 с.

281. Назаров І. Новий етап на шляху розвитку суддівського самоврядування в Україні. *Юридична Україна*. 2006. № 11. С. 83-87.
282. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 597 с.
283. Наливайко Л.Р., Грицай І.О., Дніпров О.С. Неурядові правозахисні організації в Україні: навч. посіб. Київ: Хай-Тек Прес, 2014. 431 с.
284. Наливайко Л.Р., Беляєва М.В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. Київ: Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.
285. Наливайко Т.В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 18 с.
286. Національне опитування громадської думки щодо демократичних та економічних реформ, судової реформи та щодо впровадження Закону України «Про очищення влади». Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ: [б. в.], 2015. 67 с.
287. Національне опитування суддів щодо реформування судової системи та виконання Законів України: «Про відновлення довіри до судової влади», «Про очищення влади», «Про забезпечення права на справедливий суд»: узагальнені результати дослідження / за заг. ред. О.В. Сердюк, М.Ю. Огай. Київ: [б. в.], 2016. 20 с.
288. Незабитовський Г.В. Логіко-методологічні засади евристики в науковій аргументації: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2017. 201 с.
289. Нечипорук С.В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2010. 225 с.
290. Нешатаева Т.Н. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы: монографія. Москва: Норма, ИНФРА-М, 2011. 336 с.
291. Нешик Т.С. Вердикт присяжних у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 17 с.
292. Никеров Г.И. Судебная власть в правовом государстве (опыт сравнительного исследования). *Государство и право*. 2001. № 3. С. 16-20.
293. Ніколайчук М.Є. Адміністративно-правове забезпечення доступу до публічної інформації у судових органах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
294. Новіков С. Інституціоналізація громадського контролю виборчого процесу в Україні: необхідність, здобутки, проблеми. *Людина і політика*. 2004. № 5. С. 17-24.
295. Норт Д.С. Институты, идеология и эффективность экономики. От плана к рынку: будущее постсоциалистических республик / пер. с англ. / под ред. Б. С. Пинскера. Москва, 1993. 307 с.
296. Обрусна С.Ю. Адміністративно-правові засади реформування судової системи України: дис. ... д-ра. юрид. наук. Харків, 2011. 430 с.
297. Овсяннікова О.О. Транспарентність судової влади: дис. ... канд.

юрід. наук. Харків, 2009. 271 с.

298. Овсяннікова О. Етичні проблеми взаємодії судової влади та засобів масової інформації. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 174-184.

299. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 249 с.

300. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 534 с.

301. Олійник В.М. Взаємодія органів судової влади з інститутами громадянського суспільства: зарубіжний досвід. *Права людини: аксіологічний, онтологічний та гносеологічний виміри*: матеріали НПС (07 грудня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 129-132.

302. Олійник В.М. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: системний підхід. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 34. С. 65-76. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/sudoustrij-prokuratura-ta-advokatura/olijnik-v-m-vzayemodiya-sudovoï-vladi-z-institutami-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukraini-sistemnij-pidxid>

303. Олійник В.М. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади: підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1 (85). С. 117-123.

304. Олійник В.М. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади: теоретико-правові засади. *Juridică științifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina și Moldova: repere moderne de dezvoltare juridică: Conferința internațională științifico-practică (24-25 martie 2017. Republica Moldova)*. Chișinău: Getatea de Sus, 2017. P. 38-42.

305. Олійник В.М. Ознаки принципів взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів*: матеріали МНПК (20 травня 2017 р.). В 2-х т. Т. 1. Запоріжжя: Просвіта, 2017. С. 234-237.

306. Олійник В.М. Правове регулювання громадського контролю за діяльністю органів судової влади. *Evropský politický a právní diskurz (Чехія)*. 2017. Svazek 4, 3. vydání. P. 233-237.

307. Олійник В.М. Правові засади здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади. *Від громадянського суспільства – до правової держави*: тези доповідей XIII МНПК (21 квітня 2017 р.). Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2017. С. 319-323.

308. Олійник В.М. Правові засоби як елемент взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали ВНПК, (20-21 січня 2017 р.). О.: Міжнар. гуманітар. ун-т, 2017. С. 22-25.

309. Олійник В.М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гумані-*

тарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2016. Вип. 24. С. 9-12.

310. Олійник В.М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: види та їх характеристика. *Supremația Dreptului (Молдова)*. 2017. № 3. С. 20-26.

311. Олійник В.М. Роль системного підходу у дослідженні проблематики взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. *Пріоритетні напрями модернізації системи права України*: матеріали ВНПК. (23-24 грудня 2016 р.). Запоріжжя: КПУ, 2016. С. 23-26.

312. Олійник В.М. Суб'єкти взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.*: тези доповідей МНПК. (27-28 січня 2017 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2017. С. 26-29.

313. Олійник В.М. Теоретико-правові основи реалізації принципу гласності при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights (Словацька Республіка)*. 2016. № 4/2. С. 154-159.

314. Олійник В.М. Система принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Inovácia právne veda v procese európskej integrácie: zbornik príspevkov z Medzinárodná vedecko-praktická konferencia (10-11 marca 2017. Slovenská republika)*. Sládkovičovo: Vysoka skola Danubius, 2017. P. 41-44.

315. Омельчук І.В. Плюралістичний підхід у філософії та методології наукового пізнання: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2017. 224 с.

316. Оновлення конституції як завершення революції / редкол.: А. Барікова, К. Давиденко та ін. Київ: Міжнар. центр перспективних дослідж., 2015. 72 с.

317. Опитування думки суддів України щодо реформування судової системи України та виконання законів України «про відновлення довіри до судової влади», «про очищення влади» та «про забезпечення права на справедливий суд». Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ: [б. в.], 2016. 63 с.

318. Опришко Л., Панкратова Л. Основи судової журналістики: посібник. Київ: USAID, 2016. 152 с.

319. Орлов К.А. Правовое регулирование и средства массовой информации: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2006. 208 с.

320. Орлова Ю.О. Средства массовой информации в деятельности по формированию авторитета судебной власти: дис. ... канд. полит. наук. Москва, 2004. 145 с.

321. Ортега-і-Гасет. Вибрані твори / пер. з ісп. В. Бурхарда, В. Сахна, О. Товстенко. Київ: Основи, 1994. 420 с.

322. Осипова Н.В. Организационно-правовые основы становления и развития института суда присяжных. Проблемы его деятельности в России: дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 2003. 171 с.

323. Основы государства и права / под ред. В.В. Комарова. Харьков: Одиссей, 1994. 200 с.

324. Остафійчук Л.А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 230 с.

325. Открытость правосудия в России: проблемы и перспективы правового регулирования: монография / под ред. С.В. Кабышева, Н.Н. Чучелиной. Москва: Формула права, 2007. 128 с.

326. Отчет по результатам работы наблюдательной Миссии по соблюдению прав человека в Республике Казахстан 23-30 апреля 2012 г. События 16 декабря 2011 года в городе Жанаозен и их последствия. URL: <http://www.khpg.oug/files/docs/1343032528.pdf>.

327. Оцінка рівня задоволеності громадян щодо окремих аспектів функціонування судів: Харківського апеляційного адміністративного суду та Харківського окружного адміністративного суду: звіт за результатами дослідження. Проект USAID «Справедливе правосуддя». Харків, 2012. 39 с. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/CRC_Report_IAHR_3.pdf

328. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів Волинської області. Проект USAID «Справедливе правосуддя». Луцьк, 2016. 54 с. URL: http://lk.vl.court.gov.ua/userfiles/file/ЛОКАШНІ/ССГ%20PARTNER%20CRC%20Report_2016_01_05.pdf

329. Пашин С.А. Состязательный уголовный процесс: монография. Москва: Р. Валент, 2006. 188 с.

330. Пестержицкой А.Л. Об адвокатуре, судоустройстве, судопроизводстве и несостоятельности. Харьков: Тип. Губернского Правления, 2006. 285 с.

331. Петери З. Задачи и методы сравнительного правоведения. *Сравнительное правоведение* / пер. и вступ. ст. В.А. Туманова. Москва: Прогресс, 1978. С. 76-90.

332. Петришин А.В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки. Сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ: монография. Харьков: Факт, 1998. 168 с.

333. Петришин О. Громадянське суспільство: особливості формування правової держави в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2. С. 144-151.

334. Платон Государство и политика / пер. В.Н. Карпова. Москва: АСТ, 2017. 493 с.

335. Платон. Сочинения: в 3-х т. / пер. с древнегр. Москва: Мысль, 1971. Т. 3, ч. 2. 678 с.

336. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. Ю.Ф. Кравченка. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.

337. Плуженко В.О., Кондратьев В.О. Проблеми громадського контролю за діяльністю державних органів у сучасних умовах розвитку України. URL:

http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2014/Pravo/2_166702.doc.htm

338. Погоріла Л.П. Недержавні засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

339. Погорілко В.Ф. Органи державної влади України: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 592 с.

340. Погребняк С.П. Основоположні принципи права: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Харків, 2009. 36 с.

341. Подкопаєв С.В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: монографія. Харків: Інжек, 2003. 192 с.

342. Поздняков М. Критерии оценки качества работы судей и дисциплинарная ответственность: монография. СПб.: НИИ центр «Институт проблем правоприменения», 2014. 70 с.

343. Полиева О.М. Гласность и информационная открытость в деятельности судов общей юрисдикции: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2014. 210 с.

344. Полтораков О. Громадський контроль над «силовими» структурами в Україні: проблеми та перспективи. *Національний інститут проблем міжнародної безпеки*. URL: <http://www.niisp.org.ua/default~38.php>

345. Полудняков В.И. Мир правосудия. СПб.: СПбУ, 1997. 156 с.

346. Польовий О.Л. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

347. Попинов П.В. Правовые средства регулирования рыночных отношений в современной России: дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2005. 188 с.

348. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Ст. 2945.

349. Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 86. Ст. 2889.

350. Потапенко В.І. Самостійність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 22 с.

351. Потапенко В.І. Самостійність судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 216 с.

352. Починок Б. Гуманітарно-епістемний ідеал як чинник людиномірної ідентифікації науки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Сер.: Філософія. Чернівці, 2010. Вип. 534-535. С. 3-6.

353. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: навч. посіб. / под. ред. В.В. Комарова, Н.Ю. Сакара. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. 42 с.

354. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: монографія /

редкол.: А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, В.С. Смородинський, О.В. Стівба / відп. ред. В.С.Бігун. Київ: Реферат, 2009. 316 с.

355. Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. Москва: Синтег, 2000. 528 с.

356. Праскова С.В. Теоретические основы гласности правосудия: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 214 с.

357. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН, 2012. 317 с.

358. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ., 2013. 448 с.

359. Прилуцький С.В., Гриценко І.С. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241-249.

360. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 19с.

361. Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: взаємозв'язок, місце та роль у правовій державі. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 342-351.

362. Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Юридична думка, 2014. 378 с.

363. Принципи об'єктивності, системності, протиріччя, історизму та розвитку в сучасній філософії пізнання. URL: <http://um.co.ua/8/8-11/8-111318.html>

364. Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. Київ: Ін Юре, 2003. 328 с.

365. Приходько И.А. Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2005. 408 с.

366. Про громадський контроль: Проект Закону від 11.10.2004 № 6246. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6246&skl=5.

367. Про громадський контроль: Проект Закону від 13.07.2001 № 6358. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=9659.

368. Про громадський контроль: Проект Закону від 14.04.2014 № 4697. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3MH00A.html.

369. Про громадський контроль: Проект Закону від 13.05.2015 № 2737-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55101.

370. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами: Закон України від 19.06.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

371. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності

органів державної влади: Указ Президента України від 01.08.2002 № 683/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 31. Ст. 1463.

372. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

373. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 32.

374. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 № 1302. *Офіційний вісник України*. 2002. № 36. Ст. 1700.

375. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 48. Ст. 650.

376. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Указ Президента України від 07.02.2008 № 109/2008. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/109/2008>.

377. Про публічний контроль: Проект Закону від 06.07.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55907.

378. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. т. 38.

379. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

380. Проект «Справедливе правосуддя» / URL: <http://www.fair.org.ua/index.php/index/text/about>

381. Прокопенко О.Б. Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 248 с.

382. Прокопенко О.М. Методологічний інструментарій цивільно-правового дослідження. *Молодий вчений*. 2016. № 10 (37). С. 449-452.

383. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. Москва: Юрид. лит., 1984. 224 с.

384. Пункти 69-70 Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38

385. Пухта Г.Ф. Энциклопедия права / под ред. П. Карасевича. Ярославль: Тип. Г. Фальк, 1872. 99 с.

386. Рабинович П.М. Проблемы понимания в правовом регулировании. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 1988. № 5. С. 21-27.

387. Радутная Н.В. Этика судьи: монографія. Москва: Рос. акад. правосудия, 2001. 243 с.

388. Рахметуллина О.Р. Суд присяжных как форма народного участия в отправлении правосудия: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2013. 247 с.

389. Регіональна політика і децентралізація влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів: зб. наук. пр. / за ред. Ю.С. Шемшученка, І.О. Кресіної. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького: Київ. ун-т права, 2015. 257 с.

390. Рекецька І.Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2003. 18 с.

391. Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38.

392. Рекомендація Ради Європи № R (81) 19 Комітету Міністрів для держав членів «Про доступ до інформації, що є у розпорядженні державних органів». URL: <http://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporyadzhenni-derzhavnyh-organiv/>

393. Ремескова Ю.О. Судова влада в системі поділу влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 20 с.

394. Ремескова Ю.О. Судова влада в системі поділу влади: монографія. Харків: Право, 2014. 191 с.

395. Рогатіна Л.П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2011. 20 с.

396. Романенко Є.О. Історичні засади становлення комунікативного підходу до формування державної політики. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 81-88.

397. Романова І.Е. Имидж судебной власти как ценность демократической культуры: дис. ... канд. филос. наук. Тюмень, 2006. 142 с.

398. Романюк О. Відкритість судових процесів: українська практика і міжнародні стандарти. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/world_journalists/vi-dkritist-sudovikh-protsesiv-ukrainska-praktika-i-mizhnarodni-standarti/.

399. Рудніченко Н.М. Дискурс електронних засобів масової комунікації в інформаційному суспільстві: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 227 с.

400. Русанова І.О. Проблеми організації суду присяжних в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 195 с.

401. Савенков Д.А. Конституционно-правовые основы суда с участием присяжных заседателей: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 201 с.

402. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 209 с.

403. Саленко О.В. Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 235 с.

404. Самсін І.Л. Незалежність судової влади та інститут дисциплінарної відповідальності суддів в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2007.

№ 9. С. 2-7.

405. Самсін І.Л. Порушення правил етики судді як дисциплінарний проступок. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 5 (93). С. 35-38.

406. Самсін І.Л. Судова реформа: актуалізація проблем статусу суддів та судоустрою України: історико-правовий нарис: монографія. Харків: ФІНН, 2012. 224 с.

407. Сапун В.А. Теория правовых средств и механизм реализации права: дис. ... д-ра юрид. наук. Н. Новгород, 2002. 321 с.

408. Саф'ян М. Роль суддів при побудові громадянського суспільства. *Судоустрій і судочинство в Україні*. 2007. № 7. С. 114-121.

409. Северин Ю.Д. Независимость правосудия – проблемы времени. *Советское государство и право*. 1991. № 9. С. 46.

410. Селіванов А.О., Стрижак А.А. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя: монографія. Київ: Логос, 2010. 276 с.

411. Сердюк О.В., Огай М.Ю. Всеукраїнське опитування громадян щодо демократичних змін у політичних та суспільних сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні: узагальнюючі результати дослідження 2016 року та порівняння з даними за 2015 рік. Київ, 2016. 23 с. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/FAIR_LustrSurvey_Summary_2016_UKR.pdf

412. Середа О.В. Присяжні засідателі та станові представники в судових органах українських губерній Російської імперії (друга половина XIX - початок XX століття): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 22 с.

413. Сидоров В.В. Надзорное производство в уголовном процессе как средство обеспечения права на доступ к правосудию: дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2011. 203 с.

414. Сидорчук О.О. Суд присяжных у Правобережній Україні: створення та діяльність (1880-1917 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 17 с.

415. Система основних методів наукового пізнання і їх основний зміст. URL: http://jenessi.net/narisi_pravo/651-3.2.-sistema-osnovnikh-metodv.html

416. Скакун І. Динаміка парадигм людиномірності наукового знання. *Релігія та Соціум*. 2013. № 2 (10). С. 104-108.

417. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність, 2013. 524 с.

418. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2005. 656 с.

419. Сквірський І.О. Зміцнення правових передумов інституту громадського контролю в Україні як пріоритетне завдання сьогодення. *Форум права*. 2013. № 2. С. 502-507.

420. Смирнова В.А. Конституционное право граждан на участие в отправлении правосудия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Хабаровск, 2006.

26 с.

421. Смокович М. Доступ до публічної інформації: окремі аспекти теорії та судової практики. *Право України*. 2014. № 3. С. 97-109.

422. Смолла Родни А. Право граждан на получение информации: «прозрачность» деятельности государственных органов. URL: <http://www.bigpi.biysk.ru/aaa/VSE/government/dmpaper10.htm>.

423. Смородинський В. Проблема систематизації функцій судової влади. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 3 (38). С. 34-42.

424. Соловійов І.М. Проблеми підвищення ефективності діяльності адміністративних судів: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 223 с.

425. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.

426. Співак В. Реформа судової влади: проблеми теорії та практики. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. № 1. 2011. С. 41-47.

427. Справа «Прагер і Обершлік проти Австрії» (Case of Prager and Oberschlick v. Austria). *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2006. № 4. С. 93-124.

428. Справа «Претто та інші проти Італії» (Case of Pretto and Others v. Italy): рішення від 08.12.1983. *Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2005. № 1. С. 215-230.

429. Степаненко С.В. Взаємодія органів державної влади та інституцій громадянського суспільства в процесі реалізації євроінтеграційної політики України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2010. 20 с.

430. Стефанюк В. Судова система України та судова реформа: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

431. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 24.03.2012 № 68/2016. *Офіційний вісник України*. 2012. № 26. Ст. 966.

432. Струнков С.К. Процессуально-правовые средства: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2003. URL: <http://lawtheses.com/protsessualno-pravovye-sredstva-problemy-teorii-i-praktiki>

433. Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 200 с.

434. Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 16 с.

435. Судді хочуть коментувати судові рішення. Але не можуть. *Закон і бізнес*. 2015. URL: http://zib.com.ua/ua/114868-suddi_hochut_komentuvati_sudovi_rishennya_ale_ne_mozhut.html.

436. Суддівська етика: практично-методичний посібник викладача. Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ: [б. в.], 2016. 273 с. URL:

http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Curriculum_Jud_Ethics_print.pdf

437. Судебная власть / под ред. И.Л. Петрухина. Москва: ООО «ТК Велби», 2003. 720 с.

438. Судебная власть и СМИ: семинар для судей местных и апелляционных судов общей юрисдикции. *Совет Европы, Академия судей Украины*. Одесса, 2006. 32 с.

439. Судебное решение от 24.02.1997 «Де Хаэс (De Haes) и Гийселс (Gijssels) против Бельгии». URL: http://european-court.eu/uploads/ECHR_De_Haes_and_Gysels_v_Belgium_24_02_1997.pdf

440. Суди та ЗМІ: як досягнути конструктивного діалогу. *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/sudi-ta-zmi-yak-dosyagnuti-konstruktivnogo-dialogu.html>.

441. Судуострій України: підручник / редкол.: В.О. Гринюк та ін. / за ред. М.А. Погорецького, О.Г. Яновської. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 339 с.

442. Суховій М.М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 240 с.

443. Суховій М.М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 19 с.

444. Сьома М.С. Наукові засади формування ціннісно-етичної складової у підготовці професійних суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.

445. Таубер Л.Я. О реформе местного суда. Харьков: Тип. П.А. Брейтигам, 1908. 22 с.

446. Тацій В.Я., Тодика В.Я., Тодика Ю.М. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму в Україні. *Право України*. 2001. № 6. С. 3-7.

447. Тацій В.Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд.: О.В. Петришин та ін. Харків: Право, 2010. 935 с.

448. Теоретичні проблеми розвитку конституційного законодавства України на сучасному етапі: монографія / за ред. Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющика. Київ: Юридична думка, 2014. 314 с.

449. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 776 с.

450. Теория держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

451. Терехин В.А. Самостоятельность судебной власти и независимость судей как гарантия прав граждан. *Государство и право*. 2001. № 8. С. 42-50.

452. Тернавська В.М. Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 18 с.

453. Тимченко С.М. Теоретико-правові проблеми взаємодії громадянського суспільства і правової держави в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. За-

поріжжя, 2001. 196 с.

454. Тихомиров Ю.А. Конституционные основы судебной системы. *Судебная власть в России: роль судебной практики*. Москва: ГУ-ВШЭ, 2002. С. 7-16.

455. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / за заг. ред. Л.Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Пресс, 2016. 628 с.

456. Тодика О.Ю., Петришин О.В. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: монографія. Харків: Право, 2007. 480 с.

457. Токвіль А. Про демократію в Америці / пер. з франц. Київ: Всесвіт, 1999. 590 с.

458. Тома Аквінський Коментарі до Арістотелевої «Політики» / пер. з латин. Київ: Основи, 2000. 794 с.

459. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: дис. ... юрид. наук. Харків, 2004. 202 с.

460. Трегубов Е.Л. Реалізація права на судовий захист в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

461. Третьякова Т.О. Управленческая культура органов судебной власти: на примере судов общей юрисдикции Забайкальского края: дис. ... канд. социол.наук. Чита, 2009. 159 с.

462. Трубникова Т.В. Право на справедливое судебное разбирательство: правовые позиции Европейского Суда по правам человека и их реализация в уголовном процессе Российской Федерации: учеб. пособ. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2011. 296 с.

463. Україна 2016-2017: ознаки прогресу та симптоми розчарування: аналіт. оцінки / кер. проекту Ю. Якименко та ін. / ред.: А. Чернова, В. Клименко Київ: [б. в.], 2016. 94 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2016-2017_Pidsumky.pdf

464. Федераліст: коментар до Конституції Сполучених Штатів / пер. з англ. / редкол.: А. Гамільтон, Д. Медісон, Д. Джей. Київ: Сфера, 2002. 492 с.

465. Федоренко В.В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

466. Федорович В.І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.

467. Федотов М.А. Об обеспечении прав граждан и организаций на информацию о судебной деятельности судов общей юрисдикции в Российской Федерации. *Информационное право*. 2007. № 2. С. 12-15.

468. Филиппов М.А. Судебная реформа в России. СПб.: Тип. А. Моригеровского, 1871. 622 с.

469. Философский словарь / под ред. М.М. Розенталя. 3-е изд. Москва: Политиздат, 1975. 495 с.

470. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. В.Ф. Губский и др. Москва: ИНФРА, 1997. 574 с.

471. Философский энциклопедический словарь. Москва: Сов. энцикло-

педия, 1983. 836 с.

472. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / редкол.: В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

473. Фоменко Е.Г. Принцип публичности гражданского процесса: истоки и современность: истоки и современность: дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2006. 206 с.

474. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х т. СПб.: Альфа, 1996. Т. 1. 552 с.

475. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / под ред. А.В. Смирнова. СПб.: Альфа, 1996. Т. 1. 607 с.

476. Фулей Т.І. Суд і ЗМІ: взаємовідносини в демократичному суспільстві в світлі вимог статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: навч.-метод. посіб. Київ: Фенікс, 2008. 64 с.

477. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства: Роз'яснення від 24.01.2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11>.

478. Харенко О.В. Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих засобів масової інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.

479. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40, № 40-42. Ст. 492.

480. Цихацкий А.В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам: дис. ... д-ра юрид. наук. Новосибирск, 1998. 617 с.

481. Цицерон М.Т. Про державу. Про закони. Про природу богів / пер. з латин. Київ: Основи, 1998. 476 с.

482. Цицерон М.Т. (106-43 до н. э.) О природе богов / пер. с лат. С.И. Блажеевского, М.Л. Гаспарова. СПб: Азбука, 2015. 444 с.

483. Чабаненко М.В. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 184 с.

484. Чаплинский В.А. Организационно-правовое обеспечение информатизации судов общей юрисдикции областного уровня: дис.. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 217 с.

485. Чебан В.І. Конституційно-правовий статус суддів в Україні та державах Східної Європи (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Чернівці: Технодрук, 2013. 220 с.

486. Чеботарева А.А. Совершенствование форм и методов борьбы с распространением в сети Интернет средствами массовой информации диффамационных материалов: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 185 с.

487. Черданцев А.Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. Екатеринбург: УИФ Наука, 1993. 192 с.

488. Черненко А.К. Теоретико-методологические аспекты формирования правовой системы общества: автореф. дис. ... д-ра. юрид.наук. Москва, 2006. 47 с.

489. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій. Львів: Кальварія, 2003. 544 с.

490. Шаповал А., Ганга В. Міжнародний досвід висвітлення кримінального та цивільного судочинства. *Віче*. 2011. № 8. С. 30-32.
491. Шевченко А.В. Дисциплінарна відповідальність суддів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.
492. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 433 с.
493. Шеин В.П. Заметки к вопросу о пересмотре судебных уставов. СПб.: Изд-во Юрид. Книжного Магазина Н.К. Мартынова, 1900. 35 с.
494. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 310 с.
495. Шеременко Н.М. Вплив засобів масової комунікації на політичну соціалізацію особистості в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2010. 212 с.
496. Шерстюк В.М. Развитие принципа состязательности в арбитражном судопроизводстве. *Хозяйство и право*. 2002. № 4. С. 57-72.
497. Шило О.Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 479 с.
498. Шишкін В.І. Судові системи країн світу: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 336 с.
499. Шкіль М.В. Адміністративно-правова охорона правосуддя в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 206 с.
500. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии. *Полис*. 1996. № 5. С. 45-61.
501. Штогун С. Суддівське самоврядування як конституційна гарантія незалежності та недоторканності суддів. *Право України*. 2004. № 6. С. 16-22.
502. Шундииков К.В. Синергетика и правовое регулирование. *Ленинградский юридический журнал*. 2013. № 1 (31). С. 117-123.
503. Щерба В.М. Кримінальне провадження в суді присяжних: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
504. Эрлих О. Основоположение социологии права / пер. с нем. М.В. Антонова / под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. 704 с.
505. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.
506. Ялбулганов А.А. О правовом регулировании государственного финансового контроля. *Юрист*. 1999. № 2. С. 16-18.
507. Яцик Т.П. Адміністративно-правові засади взаємодії податкових органів із засобами масової інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

Наукове видання

**Наливайко Лариса Романівна
Олійник Віктор Миколайович**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ
ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Монографія